FEKETE ISTVÁN

VÉGTELEN ÚT

Lazi
KÖNYVKIADÓ
Szeged

FEKETE ISTVÁN MŰVEI
Végtelen út

Sorozatszerkesztő
Sánta Gábor

Utószó Sánta Gábor
ISBN 963 9416 77 0

© Fekete István jogutóda, 1948, 2004
Szerkesztés © Lazi Bt., 2004

Egy-két emberről szól ez a regény, egy család vándorlásáról, pár rövid esztendőről, ami az Idő mérhetetlenségében csak pillanat, de az ember életében maga az időtlenség.

Az ő sorsuk bármelyikünk sorsa lehetne - talán volt is -, az ő útjuk bármelyikünké.

És ez az út végtelen.

Ki tudná megmondani, honnét indult el, mikor és meddig tart? Nemzedékek könnye és vére öntözte, ereje és fiatalsága ragyogott felette, bíborban és kolduskénti jártak rajta, meghaltak a hitért, földért, asszonyért, és fogcsikorgatva harcoltak ellene.

Ez az út mindenüvé elvezetett, mindig igaz volt és mindig hazug és mindig hitvány, vonzott és taszított, ígért, álmodott, hajszolt, csalogatott valami földöntúli délibáb felé, amelynek ködös derengésében, vajákos vajúdásában egyszer majd mégis feláll az Isten képmása, az ember.

Apák fiúknak adták át életük lángját erre az útra, amely éjszakát, hajnalt, vért, aranyat, könnyet, mámort, vajúdást és agóniát világított meg, anyák jártak rajta mártírként vagy céda tántorgásban, testvérek zsugoriként vagy tékozolva, de mindig előre, előre, mert ezen az úton nem lehet megfordulni soha. Ezen az úton a sors hajszolja embereit látszólag vakon, mégis kegyetlen törvényszerűséggel, s dédunokák az áhítat zarándoklásában vezekelnek a dédapák szentségtöréséért, és tudattalanul templomot építenek, ahol az ősök templomot raboltak. S az út nem törődik vele. Porában ott maradt cipőcskék, csizmák, mezítlábak nyoma, bármilyen nyelven imádkozhatik vagy káromkodhatik az utas, ez az út elnyel mindent, de megjegyez mindent, és a szattyáncsizmás lábak úgy érzik, mintha hasonló úton egyszer már mezítláb is jártak volna.

Ez az út a nemzedékek útja, népek útja, végeredményben: az Ember útja, amely a sírgödrök néma enyészetében sem szakad meg, az elmúlásban sem porlik el, vándorol, mint paránya az örökkévalóságnak, és el nem múlik soha.

I. rész

A kocsi mögött nappalok és éjszakák múltak el. Az út menti fák néha felálltak és megsűrűsödtek, ha jött a reggel, és megritkultak, aztán elvesztek, ha az úton szembe ballagott az est és a sötétség. Ilyenkor mintha megállt volna a kocsi, mintha a lovak helyben dagasztották volna a sarat, s a sáros út vánszorgott volna ragadós lassúsággal visszafelé.

Alacsonyan jártak a felhők; az eső nem esett, de ott volt a levegőben, a ruhákban, a lovak szőrében, a pokrócokban, a szerszámok zsíros bőrén, és otthontalanná tette az egész világot. Sötétség volt és csend; az éjszaka még alig kezdődött el, mégis úgy érzett, mintha eloltotta volna már a vendégfogadók és otthonok minden tüzét.

Néha zörrent a zablavas, pattant valamelyik küllő, de ezek a zajok olyan társtalanok voltak, hogy alig születtek, már megfojtotta őket a sötétség, lehulltak a sárba, s a kocsi átment rajtuk.

A lovak néha megálltak, mintha azon gondolkodtak volna, érdemes-e egyáltalán elindulni, de lehet az is, hogy az utat fürkészték az ismeretlen vidéken. A gyeplő ilyenkor meglazult, de az ostor nem csattant, s a lovak maguktól újra megindultak.

Az út később emelkedni kezdett, s a levegőben az ősz erdőszagát lehetett érezni.

- Forét du der... - mondta valaki -, innen már látszik a Marne. Persze nem ilyenkor - tette aztán hozzá, miután senki sem válaszolt.

A hang öreges volt és nyugodt.

- Őrzik a Marne hídját?

Ez a hang fiatal volt, suttogó és tompa aggódással tele.

- Őrzik, monsieur, ha ugyan nem alusznak.

- Dobog a híd, és felébrednek.

- Annál jobb! Csak van valami pecsétjük, amit ráütnek az írásokra. Pecsét, minél nagyobb pecsét. Ez maradt meg a régi világból... A hordókhoz nem mernek nyúlni, kóstoló meg kéznél van.

- Nem mernek?... - mondta valaki hátul a kocsin. - Azt mondod, hogy nem mernek? Mindent mernek! Hát ne mondd, hogy nem mernek!

Ez a hang úgy kongott a sötétségben, mint a hordódonga, mely egyedül maradt szárazon a csepegő, ködös éjszakában.

- Te is tudod, hogy összedőlt minden. A király közönséges rab, az osztrák nő is..., bár azzal nem törődöm. Azt mondják...

- Sokat mondanak, monsieur.

Az egyik ló megcsúszott és a kocsi is megbillent, ami jó volt arra, hogy nem kellett válaszolni. Igen, Albertnek igaza van: sokat mondanak mostanában az emberek. Ámbár azelőtt is mondtak eleget.

Dohogó csendben csúszkáltak tovább a lovak, s az el nem mondott gondolatok nem szálltak le a kocsiról. Talán azért is vánszorogtak olyan nehezen, mert vér freccsent a sötétségben, zuhant a bárd, kastélyok égtek s rabok sóhajtottak, rabok, akik pár éve még nem törődtek más rabok sóhajtásával. Úgy látszott - ezek a rabok úgy érezték -, csak ezek a sóhajok igaziak, mélyek és fájdalmasak, mert elfelejtették, hogy ezeket a börtönöket ők építették. Persze nem maguknak, de a börtönök megszokták, hogy rabok legyenek bennük, és nyirkos odúik a vasrácson keresztül is beszívták az embereket. Hogy kiket és miért, most nem tartozik ide, bár a gondolatok a vánszorgó kocsi körül éppen ezzel foglalkoztak. Tanácstalan, nehéz gondolatok voltak, melyek a múlt sötét ködében születtek, s a jövő bizonytalanságában tűntek el.

Jó lett volna siettetni a kocsit, de nem lehetett, mert kerekeit az Idő forgatta, sem gyorsabban, sem lassabban, mint ahogy éppen kellett.

Jó lett volna felemelni a kocsit - mint a mesében -, s áttenni hidakon, sorompókon, városokon és embereken, átrepíteni hegyeken és messzeségeken, és letenni valahol, ahol idegen minden, idegen és barátságos. De az Idő nem engedte. Ott lépegetett konok hidegséggel az éjszakában, figyelmesen mérte az utat és figyelmeztette az embereket, hogy milyen lassan múlik minden, mint ahogy figyelmeztette napsütéses időben, hogy milyen gyorsan múlik minden.

Jó lett volna bizonyos dolgokra emlékezni és bizonyos dolgokat elfeledni, de nem lehetett, mert az Idő életnyi pocsolyájában múlhatatlanul ott voltak tündéri szigetek és rothadó zátonyok,

melyek egyszerre és egymás mellett mutatkoztak, ha az emlékezet kinyitotta vaksi szemét.

Jó lett volna másként tenni sok mindent és jobban meggondolni az elhatározásokat; simogatni, ahol korbács csattant, és ölni, ahol ölelésre tárult a kéz, de nem lehetett, mert mindez már elmúlt, mindez már *van,* az Idő jóvátenni nem tud már semmit, legkevésbé önmagát.

Jó lett volna... - kavarogtak a gondolatok - jó lett volna nem születni, vagy máshol születni, mert *máshol* mindig jobb, de ezt a másholt soha elérni nem lehet, mint a Jövőt se, mert abban a pillanatban Jelen lesz belőle, valóság, kézzelfogható szürkeség, mert *az* a Máshol és *az* a Jövő mindig máshol van és máskor.

Egy azonban bizonyos: *ilyen* reménytelen, *ilyen* sötét, nyirkos, másnaptalan, kétségbeejtő éjszaka, mint *ez,* nem volt soha.

Talán legkevésbé Albert érezte ezt, az öreg szolga, aki legjobban megtanult uralkodni önmagán s a körülményeken, és legjobban Pierre, aki huszonkét éves volt, s ebben a korban a sötétséget és világosságot jobban érzi az ember.

Pierre ezt a nevét már rég elfeledte, mert selypített valamikor, s akkor önmagának a Pipet nevet adományozta. Ebben az időben már nem adományoznak neveket Franciaországban, Pipet nem selypít, de áthűlt még a csontja is - a pokróc szinte nyúlik a nedvességtől -, és a meleg szobán, száraz ruhán kívül egyetlen vágya, hogy tiszteletreméltó, egyben gyűlöletes nagybátyja, monsieur Theodore de Bartay még legalább két napig csücsüljön a pincében, ahova tegnap zárták.

- Meg kellett volna ölni - gondolja Pipet, és meg is ölték volna, de a pincébe már sebesülten került, így nem volt, aki a hóhér szerepére vállalkozik. Theodore bácsi tehát életben maradt - ha nem is a legkívánatosabb körülmények között -, de ha hamarosan kikerül börtönéből, nem kétséges, hogy rájuk mi vár. A legjobb, a legeslegjobb esetben akasztófa.

Óh, nem, arra gondolni sem lehet, hogy Theodore bácsi saját kezűleg köti fel őket, és utólag talán díszes kerítést csináltat a fák köré, hol ők lógtak, de hogy oda juttatja őket, az bizonyos.

Csak ez a kocsi ne menne ilyen átkozott lassúsággal! - sóhajt Pipet a gondolatai között, és nem tud a gondolattól elszakadni, hogy

nagybátyja hamarabb kiszabadul a kelleténél. Maga elé képzeli keskeny madárfejét, száraz, hideg arcát, hegyes állát, dermesztő szemét, és nem tud elfordulni a látványtól. Szinte reszket tőle, mert ez a máskor kenetteljes, édeskés arc olyan halálos gyűlöletbe kövesült, ami még a halálon túl is elkísér.

Theodore bácsiról az a hír járta, hogy fegyvert nem vesz kezébe, de azon az estén félelmetes biztonsággal villant kezében a kard, s ha ő nem lép be az utolsó pillanatban: apja most halott, ő pedig útban van a Gréve-tér felé...

Az igaz, hogy hátulról ütötte le Theodore bácsit - és ez nem volt szép -, de sietni kellett, és lovagiasságra nem volt idő. Úgy érezte, a lovagiasság többnyire a békés idők szép parádéja, de váratlan veszedelemben elfelejti az ember..., nincs ideje azt mondani, hogy: pardon, monsieur.

Így azután a bácsi végigzuhant a szőnyegen, ordítva és kardjával még estében is vagdalkozva. Ez az ordítás se volt kellemes, azért a nehéz ólomkancsóval még egyszer fejbe *kellett* vágni.

- Szólj Albertnek! - mondta az apja.

Albert nem sokat tűnődött, amikor meglátta a földön fekvő vendéget.

- Már régen kellett volna, monsieur.

Apja még mindig ott állt, ahol hagyta, csak egy kicsit az asztalnak támaszkodott, és fehér volt, mint a kréta.

- Remélem: nem él.

Albert kigombolta a bársonymellényt.

- Él - mondta, s ekkor, ebben a pillanatban tudatára ébredt, hogy elveszett minden. Ők ezt az embert már meg nem ölik, eldugni nem lehet, tehát elveszett a föld, az erdő, a kastély, a múlt - talán az életük is.

Albert megfogta a kardot.

- Ne! - mondta apja.

- Nem is akartam, uram. Nem tudnám megtenni, pedig talán...

- Nem, Pipet-nek kellett volna nagyobbat ütni. Most már nem lehet.

Albert egyetlen rántással leszakította a függönyzsinórt, és összekötözte Theodore bácsit, mint a csomagot. Milyen tehetetlen volt, milyen szelíd; emlékszik rá, azon gondolkodott, hogy ebben az

ernyedt testben hol van az a sátáni gonoszság? A fejében, amely vértelenül hátrahajolt, vagy a szívében, amely sajnos - igen! - sajnos, dobogott?

Kezében még most is érzi az undor érintését, amikor fel kellett emelni, és a megkönnyebbülést, amikor letették a hátsó pincében.

- Így ordíthat, ha felébred - mondta Albert -, menjen csak fel, monsieur Pipet, amíg elrendezem a dolgokat. Jó lenne a lovaknak dupla abrakot adni és a zabos zsákokat telemerni.

Apja már a nyitott szekrény előtt állt. Lassan megfordult, és vállára tette a kezét.

- Jó, hogy időben jöttél. Az Isten küldött. Nézd - és elhúzta a haját. A füle tőből hiányzott, de alig vérzett már.

- Behintettem timsóval. Albert majd ellátja, ha lesz időnk. Le akartam vágni ezt a hiénát, de ő gyorsabb volt.

- De miért?

- Elfogatóparancs volt nála. Leveleim a kezébe kerültek... Vagy átadom a birtokot - s akkor szerez útlevelet -, vagy... - most tehát így vagyunk. A számadásnak vége.

Igen, a számadásnak vége volt, s ez a számadás már régen kezdődött. Apja és Theodore bácsi féltestvérek voltak. Amikor apjuk végrendeletét felolvasták, Theodore kegyeletes arccal hallgatta végig, de amikor egyedül maradtak, nekitámaszkodott a könyvszekrénynek.

- Hát most beszéljünk egy kicsit erről a végrendeletről.

- Mit beszéljünk róla?

- Azt, hogy alaposan elbántatok velem. Neked a kastély, neked a szőlő, a halastavak...

- Ne felejtsd el, hogy ezek az anyámé voltak.

- És hol a pénz, amit az én anyám hozott?

- Abban az erdőben és földben, amit kaptál. Minek erről beszélni?

- Ez az utolsó szavad?

- Mit akarsz? Úgy nézel rám, mintha megloptalak volna.

- Ezt nem mondom éppen, de ha becsületesen gondolkodol, hozzunk egy tisztességes szakértőt, és osszuk el a vagyont igazságosan.

- Én azt hiszem, ez a végrendelet becsületes és tisztességes, mint aki írta. Az előbb azt kérdezted tőlem, hogy ez-e az utolsó szavam? Hát: ez!

- Jól tudod, hogy nem tehetek semmit - mondta Theodore, most már szinte fuldokolva a dühtől, de... - megfordult, és kiment a szobából.

A feltört végrendelet pecsétdarabkái még ott piroslottak, mint pipacsok az íróasztal zöld posztómezején, a viaszgyertyák füstje még a ravatalt idézte, de a számadás már elkezdődött.

És folytatódott.

Jean de Bartay tisztelte a királyt, büszke volt nemességére, de szerette a szabadságot, és szállást adott mindenkinek, aki Franciaország dicsőségét vagy tudását erősítette. Voltaire urat többször vendégül látta, asztalánál néha lázasszemű rajongók ültek, a toronyszobában menekülők húzták meg magukat, akiknek nem volt más bűnük, mint hogy gondolkodni mertek és szerették hazájukat, mely belefulladni készült a mérhetetlen szegénység rongyaiba és a mérhetetlen pazarlás bársony felhőjébe.

Néha Theodore is megjelent egy-egy vacsorán, és úgy látszott, mintha a régi sérelem megnyugodott volna gazdag házasságában, mely majdnem egymillió frankot eredményezett, de egy szép napon - ahogy mondani szokás - ámbár éjszaka volt éppen - rendőrök fogták körül a kastélyt, és Jean de Bartay megismerte a Fort du Jen ablakrácsait. A vallatás hetekig tartott, és bár nem ítélték el, lélekben megkeseredett. Háza most már zárva maradt az új idők álmodói előtt, de zárva maradt azok előtt is, akik a Lajosok „legkeresztényibb" uralkodását annak is találták és uralkodásukat „Isten kegyelméből" valónak hitték.

A számadás azonban tartott.

Amikor kijött a börtönből, első látogatója Theodore volt.

- Remélem, nem bántottak ezek a pribékek?
- Miért bántottak volna?
- Mennyiért eresztettek el? Nekem megmondhatod...
- Megmondanám. Condé járt közbe.
- Most persze jobban vigyázol magadra?
- Megpróbálom.

De hiába próbálta meg. Theodore tudta, hogy szabadulása vagyonba került, de ő ezt nem is sejtette. Valami végzetes hurok fonódott köréje, melyet érzett, de meglátni nem bírt. Amikor aztán véletlenül meglátta: hibát követett el.

Téli délután volt; szobája ablakából a parkot nézte, hol mozdulatlanul álltak a fák és éjszakára gyülekeztek már a varjak. Feltűnt azonban, hogy a park sarkán - ahol legsűrűbb volt a fenyves - ijedten lebbentek meg a fekete madarak.

- Valami róka lehet ott - gondolta, és tovább nézte a gyanús helyet. Erősen alkonyodott már, amikor Antonio ballagott arrafelé a kutyákkal. Antonio a szakácsné fia, aki sokat betegeskedett, s ezért csak a kutyákat sétáltatta, kályhákat gondozta, egyébként nem törődött vele senki. Alázatos, szerény fiú volt Antonio, hálás, hogy tartották; karácsonykor meleg ruhát kapott és orvosságot, ha kellett. Útjában nem volt senkinek, de nem is állt vele szóba senki. Általában sajnálták, és mindenki úgy gondolta, hogy Antonio a kastélyban fog megöregedni, ha ugyan megöregszik.

Antonio megállt a fenyőcsoport mellett, mintha figyelne valamire, aztán eltűnt benne a kutyákkal.

- No, most mindjárt kiugrik a róka - gondolta Bartay, de nem mozdult semmi. Közben besötétedett, és akkor este elfeledte megkérdezni Antoniótól, hogy mit látott a fenyők között.

Pár nap múlva ugyanolyan délután volt, a varjak ugyanúgy elkerülték a fenyőcsoportot, és szinte elmosolyodott, amikor Antonio megjelent a kutyákkal.

- Mit keres ez a szegény Tonio a fenyők között? Talán beteg tüdejét gyógyítja? De mért kerülik azokat a fenyőket a varjak?

Kicsit elgondolkozott, aztán elfeledte az egészet - sok nagy esemény gomolygott akkor a francia gondolatok között -, és csak másnap jutott eszébe, amikor arra járt és meglátta Antonio nyomait a hóban. A nyomok mélyek voltak - úgy látszik, a fiú mindig saját nyomaiba lépett, hogy ne kelljen friss havat törnie -, és Bartay önkéntelenül ezeken a nyomokon ment be a fenyők közé.

- Hát itt csakugyan jó levegő van - állt meg egy kis tisztáson, és nagyot lélegzett a fenyők gyantás illatából. - Milyen békés, szép a világ, s milyen mocskossá tesszük mi, emberek.

Maga elé nézett s a fekete bagónyomokra, dohánytörmelékre a havon.

- Antonio? Sose pipált!

A tisztás eléggé össze volt taposva, és a pipaszemét mellett más nagycsizmás nyomok. Ezek a nyomok a kerítés felé vezettek, s a túloldalon eltűntek az erdőben.

Bartay megállt a kerítésnél, és mélyen benézett a sötétlő erdőbe. A gondolat, ami elindult benne, inkább érzés volt, hirtelen szélroham, ami elnyomta a füstöt az égő házról, hogy látni lehetett.

Ugyanazon a nyomon óvatosan visszament. Küzdött még magában, de a mélyben már gyilkos harag tombolt. A folyosó végén Albert csizmát tisztított.

- Majd ha ráérsz, gyere fel a szobámba!

Albert ránézett gazdájára, és letette a csizmát.

- Ráérek, uram. Csak a sarat szedtem le, még száradni kell.

- Ülj le, Albert, de várj - kinézett a sötét folyosóra, és becsukta az ajtót -, és halkan beszéljünk!

- Gina elszászi, ugye?

- Úgy tudom, uram.

- Antonio hány éves volt, amikor ide kerültek?

- Hat vagy hét.

- Tud németül?

- Én nem hallottam beszélni, uram, de tudhat. Egyszer - most jut eszembe - mégis hallottam. Nem is régen, az anyjával...

- Gondolhattam volna.

Bartay úgy vágott a levegőbe kezével, mint a ragadozó madár. Mintha tépni akarna valamit. Aztán csak hallgatott, de szinte nyögött belé.

- Ostoba állatok vagyunk, Albert, érted?

- Szabad megkérdezni, uram, miért?

- Ez a rühes eb kihallgatott minket; ez szállította Theodore úrnak, kedves fivéremnek a híreket. Amikor bejött a szobába, németre fordítottam a szót, ha tárgyaltam valakivel, de most már tudom, megértett mindent. De hallgatódzhatott is...

- Nem hiszem, uram, ha szabad ezt mondanom.

- Mert vén szamár vagy, és én is az vagyok.

Másnap Albert csak jó későn jött fel újra a szobába. Az asztalon már égett a gyertya, és lángja lobogva perdült egyet, amint lassan betette az ajtót. Aztán megállt. Fullasztó nagy volt a csend, mintha maga a Vész lopakodott volna kint, a folyosón.

- Mindent tudnak, uram!

Bartay hallgatott. Valami kis remény lobogott benne, hogy tévedhetett, de az a kis láng most kialudt, és hideg sötétség lett egyszerre.

- Éreztem...

- A fáról végighallgattam őket. Terly jött át onnét, a vadász, az a gazember. Napról napra: ki járt itt, mit mondott, mikor ment el... - mindent áthordott.

- Szerencsére mostanában nem járt itt senki. Akik meg úgy jöttek...

- A levelek, uram, a levelek!

Bartay felállt, álla megrándult, és alig tudta kimondani:

- ...tegnap még megvoltak - és kifelé indult.

- Lemásolta. Antonio lemásolta, uram!

Itt követte el Bartay a hibát. Elordította magát, mint a vadállat, és Antoniót félholtra verte. Gina sikoltozott, és tehetetlen volt Pipet is, aki nem értette az egészet. A végén dulakodott már apjával, amíg Antoniót kivonszolták.

Akkor Gina Theodore-ékhoz ment, ott szolgált egy darabig még, Antonio pedig a faluban mutogatta sebeit és mesélt...

Azóta Theodore nem volt itt, csak ma, és figyelmeztette testvérét, hogy a számadás még nem ért véget.

Szokatlan volt, hogy parádésan kiöltözött és kardot kötött, ami már csak ritkán volt szokás. Mintha valahova tisztelegni indult volna. Arca szinte ünnepélyes.

- Pár percet kérek csak tőled, remélem, utoljára.

- Csak nem készülsz te is Amerikába?...

- Én nem...

- Vagy talán Antonio üzent valamit. Apropó: hogy van derék Antonio, a barátod?

- Nem sértesz meg vele. Inkább a népből választok barátot, mint azokból, akik összeesküsznek a nép, tehát Franciaország ellen...

- Ez a te dolgod. Szeretném, ha rövid lennél!

- Leghőbb vágyam. Jól figyelj ide! Négy okmány van az íróasztalomban, eredeti mind a négy. Két levél, egy elfogatóparancs és egy útlevél.

Bartay úgy érezte, megfullad. A szoba összeszűkült, aztán mintha kitágult volna, s előtte a feneketlen mélység.

- Látom, megértettél...

Nem válaszolt. A nyakához nyúlt, hogy azt a fojtogató valamit levegye, és nézte ezt az embert, akinek az apja az övé is volt. Nézte, és valahol a gondolatai mélyén úgy érezte, minden ember rokon és testvér a világon, csak ez nem. Vérében mintha lángocskák gyúltak volna, fejében tiszta gondolatok. Ez az ember börtönbe juttatta a „király nevében", ez az ember nyúzta a parasztjait, akiket birtokostól megvett bankár apósa pénzén, ez az ember földön csúszott a hercegek előtt és lázított ellenük, kezet csókolt és kést szorongatott a markában, most a parasztokat lovalja és megveti őket, a forradalmi bizottság tanácsadója, mint ahogy a nemesi kiváltságok és a vallás legfőbb őre volt..., ez az ember, ki ez az ember, hát ember ez egyáltalán?

A falhoz ugrott rekedt hördüléssel - ott lógtak a régi fegyverek -, de a másik már vágott is, és keze újra szúrásra lendült... A számadásnak hát - egyelőre - vége. Apa és fiú egymásra néztek.

- A legszükségesebb dolgokat össze kell szedni, fiam.

- Igen.

De csak álltak. Mi hát a legszükségesebb? Gondolataik összevissza szaladgáltak a házban. A padlástól a pincéig. Ezüst gyertyatartókon villantak meg és régi, szép képeken. Fegyvereken és szőnyegeken álltak meg, és a rájuk szakadt zűrzavarban elképzelhetetlen volt, hogy minden - tulajdonképpen minden - itt marad. Nem az ezüst, a képek, a szőnyegek, a lépcsők, ágyak, falak, a ház, de itt marad egész életük.

- Meddig tarthat, Apám?

Jean de Bartay csak állt. Fiára nézett - ezt a pillanatot Pipet már nem felejti el, amíg él -, aztán válla megroskadt, és elfordult.

- Nekem - talán örökké!... És most gondolkodjunk, mert kevés az idő. Tehát a legszükségesebbeket. Első a pénz. Fele nálam lesz, fele nálad, és Albertnél is valami. Hátha elszakadunk. Aztán ruhák, pokrócok, élelem, amennyit csak lehet. Ennyi az egész.

- Albert azt mondta, adjunk a lovaknak dupla abrakot. Majd szólok...

- Ne szólj! Martel kéretőzött lakodalomba. Mondd neki, hogy elmehet! Legyen üres az istálló. Az öreg Alphonse alszik, mint a zsák...

- Igen.

Leszaladt az udvarra, és megmondta Martelnak, a kocsisnak, hogy elmehet. Akár mindjárt mehet is. Az istállón túl ott állt Theodore bácsi kocsija. A kocsis a bakon gubbasztott. Ez is az ő rendszere volt: a kocsisnak a lovak mellett a helye! Akár esik, akár fagy. Egy óra, két óra; mindegy. Ha vitt magával a kocsis ennivalót: evett, ha nem vitt: nem evett. És Theodore bácsit nem árulták el emberei. Gyűlölték és féltek tőle. Hosszú a keze - mondták, és nem verték meg soha, pedig rászolgált. Furcsák az emberek...

De most megijedt Pipet a kocsistól.

- Hát ezzel mi lesz? Ez várja az urát...

Apja már csomagolt.

- Ezeket a bőrnadrágokat vesszük fel, és gyapjú inget...

- Martel rendben van, de itt van a kocsis...

- Majd elküldjük..., ezt Alberttel elintézzük. Kesztyű nem kell. És a vastag csizmákat kell felhúzni. Hosszú lesz az út..., ha valami eszedbe jut, ami fontos?

- Talán zsákba kellene mindent rakni. Nem olyan feltűnő, és rá is ülhetünk.

- Igazad van. Majd Albert...

Albert ekkor kopogott be, és megrettentek. Ami történt, újra végigrángott idegeiken, de Albert nyugodt volt, mint mindig. Pipet arra gondolt: minek kellene történni, hogy Albert megijedjen?

- Az alsó ajtót lezártam. Odalent - intett kezével a pince felé - az egyik kezét szabaddá tettem, de a másikat hátrakötöttem. Nem tudja kibontani. A hordót elérheti, ihat, ha akar. Sokáig találhatnak rá és...

- Jól van, Albert. Ha el akartuk volna pusztítani, másként is megtehettük volna.

- Így gondoltam, uram. Ezeket meg a zsebében találtam. Talán mi is hasznát vehetjük - s egy csomó papírt tett az asztalra.

- Kizsebelted?

- Megmotoztam, uram, ha szabad úgy mondanom.

Jean de Bartay egy kis gondolkodás után megnézte a papírokat.

- Azt fogja mondani, kiraboltuk.

- Azt fogja mondani, uram, de még ennél többet is fog mondani. Hazudni fog, mint mindig, amióta ismerem. De ez most már mindegy.

Bartay a papírokat egyenként átnézte. Az egyiknél megrebbent.

- Útlevél! - majdnem kiáltott -, útlevél - most már idegesen kapkodott a papírok között, de a négy okmány közül csak ez az egy volt itt. A két szerencsétlen levelet s az elfogatóparancsot otthon hagyta. A kísérők helye még üres. Hát ennyire biztos volt a dolgában...

- Egy szállítólevél három hordó borra, Colombey-be. Az útlevelet megtartjuk, a többit elégetjük.

- Az útlevél, ha baj lenne, és ez itt - bökött a pince felé Albert - hamarabb kiszabadul, mint kellene, semmit se ér, uram, de az a szállítólevél nagyon hasznos lehet. Felgurítunk három hordó bort, meg egy nagyot üresen - ebbe el lehet dugni dolgokat - és hármat tele. Van írásunk, és két nap alatt Colombey-ben vagyunk. A külső pincének nem nagyon meredek a lépcsője... Juine-t majd elküldöm a faluba húsért, meg a malomba is. Neki ezt nem kell látni. Elég, ha holnapra jön vissza.

- A kocsis - mondta Pipet -, a kocsis ott van a szín alatt...

Albert egy pillanatig gondolkodott.

- Előbb Juine! Megmondom, hogy az anyjánál alhat.

A lovak most megálltak, hallani lehetett nehéz lélegzésüket, és érezni a párát, a fáradtság gőzölgését, amit vonagló horpaszuk lökött a levegőbe.

- Azt hiszem, a tetőn vagyunk. Hadd fújjanak egy kicsit.

Ezt Albert mondta, és a pokróc alatt - talán huszadszor - rágyújtott pipájára. A fényben látni lehetett, amint erősen szívja a pipát, s arca időnként behorpadt, mint a fújtató.

A kocsi megint megindult. Egyenletesen és gyorsabban.

- Igen, Albert - gondolta Pipet -, mindig csak Albert. A bonyolult dolgokat Albert csak egyszerűen tudta elgondolni, és egyszerűek is lettek.

A három boroshordó a kocsin van, a nagyhordóban élelem, ruha, a zsákok tele. Fejükön foszlott kalap, és most bort szállítanak Colombey-be. Ezt is Albert gondolta ki.

Amikor Juine - a szakácsné - elment a faluba, Albert leballagott az udvarba, és odaszólt a kocsisnak.

- Te még itt vagy, Jerome?
- Hát hol lennék?...
- Juine nem szólt?
- Nem az. Talán azt hitte: alszom.
- Lehet. Theodore úr üzente, hogy elmehetsz haza.
- Hogyan? Délután akart Párizsba menni.
- Innét indul. Együtt mennek a közjegyzőhöz.
- Aha. Hallottam valamit én is - de Jerome nem mozdult. Gondolkodott, s Albert úgy tett, mintha vissza akarna menni, de nem mehetett, amíg ez itt volt.
- És mit mondjak Thomasnak?

Hogy Jerome mit mondjon Thomasnak, azt Albert is szerette volna tudni. Thomas a bizalmasa volt Theodore-nak, inasa, kísérője, mindene.

- Mert úgy láttam, csomagolt már a kis kocsira.
- Ezt nem tudom. Eredj fel, és kérdezd meg urad!

A kocsis erre se mozdult. Gondolkodott.

- Ha megtennéd, Albert - kérte -, tudod milyen: ha felmegyek, az a baj, ha nem megyek, az a baj...
- Megtehetem, Jerome, ámbár nincs jó kedve, mondhatom. Albert a konyhában rágyújtott pipájára, pár darab fát tett a tűzre, és visszament a kocsishoz.
- Thomas menjen egyenesen Párizsba, a házatokhoz. Addigra Theodore úr is ott lesz.
- Köszönöm, Albert.
- Nincs mit, Jerome.

Délután egy kocsi ment át a falun. Könnyű kis homokfutó, de jól megpakolva. Szíjak és kötelek bőven. A csomagok tetején széna. Az ülésben Albert és Pipet. Pipet komoran hajtott. A kocsma előtt egy-két ember, az egyik erősen gesztikulált, de a kocsizörgésre leeresztette karját.

- Mennek a patkányok - mondta -, máshol már lógnak ezek a gazemberek.

Amikor a kocsi odaért, vidáman intett:

- Hova, hova, monsieur Pipet?

Pipet fagyos arccal intett a párizsi út felé, és megrántotta a gyeplőt.

- Jó felé megy - mondta Jean de Rhen -, majd Párizsban ellátják a baját.

- Nem tudom, mi a fenének integetsz neki, ha így utálod - mondta, aki mellette állt.

- Mert szerettem volna tudni, hova megy. Theodore úr bizonyára megkérdi.

- És most tudod, mi?

- Észnél légy, barátom! Nem tudom, de nyomon lehet követni. Levegővé nem válnak, elhiheted.

A kocsi a fűszeres előtt megállt. Albert leugrott, és kötőféket kért.

- Elviszem az egészet - mutatott a kötegre. - Kell...

- Út, hosszú út, Albert?

A kövér fűszeresné úgy leste a választ, mint a varangy a legyet, de Albert hallgatott, mint aki tűnődik, beszélhet-e. Aztán megfogta az asszony karját - csupa zsír, gondolta -, az egész asszony egy darab zsír, egy nagy nyelv és egy romlott máj, amivel rákászni kellene.

- Nem szívesen beszélek, madame, de tudom, maga hallgat, és most nagyon szomorú vagyok. Nagy baj, amikor apák és fiúk nem értik meg egymást...

- A legnagyobb baj, monsieur Albert - susogta az asszony, és rálehelt Albertre.

- Fodormentát ivott a disznó, és nem kínál meg - gondolta Albert, és azt mondta:

- A fiatal úr megbolondult, fellázadt vagy mi, és most átmegy az angolokhoz. Vagy még odébb..., hát meg lehet ezt érteni?

- Rettenetes! - susogta az asszony.

- Én persze Párizsban otthagyom, van egy kis földem Bretagne-ban...

- Okosan, monsieur Albert, okosan - és kiállt az ajtóba, amikor a kocsi elindult. Szemét beárnyékolta, úgy nézett hosszan utánuk.

A kocsi már kiért a faluból, és a lenyugvó nap hideg, őszi ragyogása máskor széppé tette volna az utat, de most az őszi pompa mögött nem a vidám tél jött valahol messze, hanem a szegénység dermedése, az úttalanság és fehér tehetetlenség.

Egy-két kocsi elmaradt mellettük, előttük senki. Itt már erdő mellett jártak. A juharfák koronája sárga volt, mint az arany, a vadkörtéké bíbor, mint a naplemente, a somé, mint a vér.

- Hátul nem jön senki?
- Nem - mondta Pipet.
- Akkor most én.

Pipet átadta a gyeplőt Albertnek, s a kocsi nehéz zökkenéssel befordult az erdőbe. A lovak lába csülökig sásolt a lehullott levelekben, és lassan bezárult mögöttük az erdő. A kocsi csendben haladt, csak a kerekek beszélgettek.

- Igen - gondolta Pipet -, ha sikerül a menekülés, ezt Albertnek köszönhetjük, aki - végeredményben csak egy öreg szolga. Nem, nem olyan, mint a többi, ez bizonyos. De szolga, akinek csak akkor volt igaza, ha gazdái akarták, aki sokszor nem tett a kedvükre, mert nyakas volt, mint minden breton, s akinek most mindig igaza van, mert szükség van rá.

- Ha én lennék a király, nemességet adnék Albertnek - gondolta Pipet -, de nem én vagyok a király, s a király se adott mostanában címet és rangot csak azoknak, akik közel voltak hozzá, és akik pénzt vagy szórakozást adtak a királynak.

Nem, Albert nem volt szolga, és Pipet-nek mindig rosszul esett, ha apja leszamarazta.

- Szamár vagy - mondta, és kiment a szobából, bár később kiderült, hogy Albertnek igaza volt. És ilyenkor Albert sohase mondta, hogy: ugye igazam volt..., pedig Pipet szerette volna, ha mondja, és szerette volna, ha apja is beismeri, hogy Albertnek volt igaza.

- Igazad volt, Albert! - ezt kellett volna mondani, de apja nem mondta. így van, s így van ez az egész országban. Hibák hibákra nőnek, és a király se mondta soha az ő Albertjeinek, hogy igazuk volt. Sose hívta vissza őket, ha elmentek, mert a király éppen úgy nem tévedhetett, mint apja... Úgy látszik, éppen úgy...

Ő azonban szerette Albertet, mert sokat voltak együtt, hiszen Pipet nem ismerte anyját, és a nevelők nem tudtak semmit, nem is beszélve a nevelőnőkről. Ezek csak azt tudták, mit *nem szabad,* míg Albert remek horgokat csinált, rókacsapdát állított és tüzet rakott a legnagyobb esőben is. Albert hálót kötött, foglyot sütött nyárson, mókusbőrből sapkát szabott és megtalpalta a csizmákat.

A nevelők erre azt mondták:

- Ah, Albert! Albert sokoldalú...

Pipet megállapította, hogy a nevelők csak annyit tudnak, hogy „Ah! Albert..." - Albert azonban lement a kútba, és felhozta a mókusbőr sapkát, amit Pipet beleejtett.

- Apa nem tudja meg, Albert?

- Nem tudja meg.

És nem is tudta meg, mert Albert jellem volt, a nevelők azonban nem voltak azok, mert beárulták...

Most mintha egy kicsit világosodott volna! Lehet hogy a felhők szakadoztak, ámbár az eső tovább szitált finoman, mint a pára.

Tegnapelőtt este indultak el, de mintha már az emlékezet határa óta kocsin ülnének. Ez a legnehezebb része az útnak, de a legjáratlanabb. A mustot már hazavitték a szőlőkből, a répát is, s a fát még nem vágják. Chevillon után már köves az út, ott majd lehet sietni, de itt nem. Ha Theodore bácsi kiszabadul, elindul a hajsza a párizsi úton életre, halálra. A csendőrök zsebében elfogatóparancs: összeesküvés, gyilkosság kísérlete, rablás, és Jean de Rhen megesküszik, hogy Párizs felé mentek.

Jól megrakva a kocsi. Zsákok, ponyvák, s a kocsiban benn lehetett az apja is...

- Benne is volt! - mondja majd a fűszeresné. - Amikor utánuk néztem, valami mozgott a ponyva alatt...

Pedig Pipet-ék csak az erdőig mentek a párizsi úton. Ott eltűntek az erdőben, és vártak, amíg alkonyodik. Itt érezte először Pipet, hogy az otthon távolodik, pedig - később - a szántókon, réten, gyepen toronyiránt újra hazafelé tartottak.

A ház sötét volt.

- Elküldtem mindenkit, rakodhatunk - mondta apja. - Nem találkoztatok senkivel?

- Csak akivel kellett, uram.

Máskor erre apja azt mondta volna:

- Beszélj értelmesen, Albert - de most csak annyit mondott: Jó! Az üres hordót, a nagyot, már felgurítottam a kocsira, és három tele zsákot beleszorítottam. A fenekét persze ki kellett ütni.

- Hol vannak a darabjai?

- Ott, a kocsi mellett.

Albert összeszedte a hordófenék darabjait és beledobta a kútba.

- Erre én is gondolhattam volna - bólintott apja.

Aztán felgurították a hordókat, felrakták a zsákokat, zabot, szénát, takarókat.

- Azon gondolkodom, mit hagyunk még itt? - tétovázott Albert.

- Mindent - mondta apja -, és most gyertek be a házba!

Bent mélységes csend. A lépcső idegenül hangzott, s a gyertya úgy lobogott Albert kezében, mint egy kis fáklya. A bútorok, képek, ablakok előreugrottak és elmerültek a sötétségben. A kandallóban fekete papírhamu alatt vöröslött valami kis parázs.

- Mindent elégettem, amit el kellett égetni. Kutathatnak. Ezt a zacskót akaszd a nyakadba, Albert!

Albert kigombolkozott, és a bőrzacskót nyakába akasztotta.

- Ezt az övet kösd a derekadra, Pipet!

Az öv nehéz volt nagyon, és Albert segített.

- Jól húzd meg, Albert!

Árnyékuk hajlongva leselkedett a falon.

- És itt van fejenként tíz arany, ha elszakadnánk, vagy külön kellene fizetni valamit. Készen vagytok?

Csak álltak.

- Jó. Én is azonnal jövök.

Elment a folyosón, és csapódott egy ajtó.

Pipet körülnézett, de nem látott meg semmit, mert minden egyszerre esett szemébe s a gondolatai közé. Az asztalról az jutott eszébe, amikor elvágta kezét, az ablakról egy téli délután, amikor piros madarak ültek a faágak zúzmarás ágán. A szőnyegről az ólomkancsó és Theodore bácsi, s erről megint Albert jutott eszébe, aki mellette állt s úgy beszélt Theodore bácsiról, hogy *„az* ott lenn".

A dolgok zűrzavarosak, távoliak és mégis súlyosak lettek. Minden belül volt, és semmi kívül. Mintha a ház falai is leomlottak volna.

Így álltak még akkor is, amikor apja visszajött. Nem nézett fel, és hangja rekedt volt.

- Azt hiszem, végeztünk.

- Isten nevében, uram - mondta Albert, és vitte elöl a gyertyát, ők pedig lassan kopogtak utána, mintha koporsót vittek volna a vállukon.

Azóta jönnek. Falukon kívül álltak meg, amíg a lovak ettek és pihentek. A tűz mellett egy kicsit melegedtek, aztán tovább.

Az idő már tegnap megváltozott. Délfelé elködösödött a nap, és a dombokról hűvös szél szaladt le a völgyekbe. A lovak felvágták a fejüket, sörényüket mint zászlót cibálta a szél. Az erdő még messze volt, a levegőben mégis őszi levelek röpködtek, mint a pusztaság madarai.

- Csak esőt ne hozzon - dörmögött Albert, és beleszaglászott a levegőbe, mint a róka, ha erdei tűzrakás aggasztó füstje száll a föld felett.

De az eső megjött. Alattomosan, a sötétség hátán. A szél észrevétlenül elállt, s a köd permetezni kezdett.

- Köd - mondta Pipet.

- Nem - mondta Albert -, eső. Őszi eső. Így kezdődik. Nem lehet tenni semmit. Kívülről nem lehet. Inni kell.

Ittak. Albert maradt utoljára, s a nagy fonott üveg száját ivás előtt és után is megtörölte. Ezek után Pipet is mindig megtörölte az üveg száját, mert eddig csak pohárból ivott, és Albert jobban ismerte az úti szokásokat. Nehéz volt a nagy üvegből inni, ezt is meg kellett tanulni, általában sok mindent, amit a nevelők nem tanítottak. Kézből enni dülöngélő kocsin, szélben rágyújtani, ülve aludni s a lovaknak dőlve melegedni.

Pipet az első éjszaka után úgy érezte magát, mintha minden csontja külön járna és minden izma külön fájna. Ezek a fájdalmak és fájások nem engedték feltörni a gondolatokat, melyek elindultak hazafelé, inkább az jutott eszébe, hogy mikor az öreg Alphonse vagy Martel megérkeztek, ilyen hosszú éjszakai út után egész nap dolgoztak.

- Nem fáradtak? - kérdezte apjától.

- Az a dolguk.

Most már tudta Pipet, miért verte meg ilyenkor Martel a lovakat és a feleségét. Tudta, hogy miért aludt el Alphonse a zabosládának támaszkodva, és sajnálta, hogy akkor azt mondta apjának:

- Alphonse megint alszik.

- El kellene küldeni - dörmögött apja -, de úgyis visszasírja magát.

Alphonse tehát maradt, mert apjának kényelmetlen volt az öreg kocsis sírását hallgatni. De máshol elküldték őket, s az öreg szolgák vándoroltak és sírtak, éheztek és loptak, börtönbe kerültek, kéregettek és elhullottak valahol, mint a beteg állatok.

A börtönök megteltek velük, az utakat elárasztották; a gyermekek alig várták, hogy az öregek felforduljanak, s a sok kín, éhség, jaj, átok elfogta a napot, megrontotta a földet, elégette a termést, bosszúba és őrületbe kergette a gondolatokat.

Hányszor látta Pipet, amikor jöttek a bérlők haladékért könyörögni. Álltak az udvaron és várták, amíg Albert beengedte őket, vagy amíg azt nem mondta, elmehetnek.

- Nem ajánlom ma - csak ennyit mondott, s a parasztok ijedten kotródtak.

- Nincs itthon az úr - s szó nélkül elmentek.

Vagy elég volt Albert rosszkedve is:

- Menjetek a fenébe, nem érek rá - és elmentek. Fél nap ide az út, fél nap haza. Mit gondolhattak errefelé, és mi forrt bennük, amikor visszamentek üres kézzel. Akkor nem gondolt erre Pipet, de most gondol.

Előfordult, hogy apjának jókedve volt, és Albert azt mondta a parasztoknak:

- Most menjetek...

Hogy mért volt apjának jókedve, legtöbbször nem tudta. Talán egy levél, egy jó szivar, egy pohárral több pálinka...

De mire a parasztok felértek, ő meglökte a kávéskannát, a drága porcelán széttört, és a kávé fekete patakja ott kanyargott a damasztabroszon.

- Mit akartok? - mondta apja az embereknek. - Mit akartok? Tavaly is..., idén is? Nincs haladék! Azt hiszitek, bolond vagyok? Aki nyúz benneteket, annak fizettek, aki szóba áll veletek, azt meglopjátok. Most már elég volt! Fizettek, vagy mentek a pokolba.

S a parasztok vagy fizettek, vagy mentek, ámbár inkább fizettek, s abból éltek, amit loptak, amit elloptak a földről, amit műveltek. Abból éltek, amit eltagadtak az adóból, amit lesírtak a városnál, amit meghagytak a katonák s a törvények, melyeket csak nekik kellett betartani.

Hát loptak. De raboltak is, és ha kellett, gyilkoltak is. Az akasztófára úgy néztek, mint egy háztartási eszközre, amelyre vigyázni kell és el lehet kerülni, a börtönre, mint egy aránylag nyugodt helyre, ahol nem kell negyvenféle adót fizetni. Az ország igavonó ökrei - anélkül, hogy maguk tudtak volna róla - tigrisek lettek, s mindenki csodálkozott, hogy a tigrisek aztán kinyújtották karmaikat, és vért akartak látni. Az állam és a törvény tigriseket nevelt, s akkor azt akarta, hogy egyenek füvet. A tigrisek azonban nem ettek füvet, hanem megették azokat, akik füvet akartak etetni velük.

Pipet úgy érezte a kocsin, hogy kár volt Alphonse-ot beárulni apjánál, és kár volt kiönteni a kávét, mert ott kezdődött minden. Ha Alphonse kialudhatta volna magát, ha apja nem verte volna félig agyon Toniót, és ő nem törte volna össze a kávéskannát, talán más lett volna minden. A parasztok megkapták volna a haladékot - náluk is, meg másutt is -, nem kellett volna lopniuk, nem kellett volna börtönbe kerülniük, ahol sokan voltak együtt, és mindig akadt valaki, aki felvilágosította őket, hogy lám, marquis de Mirabeau is megülte az iffi és vincennesi börtönöket, mert lopott pénzt és szerelmet, titkot és okmányokat, mégis képviselő lett s az orléansi herceg barátja.

A börtönök aztán kiürültek és újra megteltek, de most már azok kerültek belül, akik eddig kívül voltak, és hiába hivatkoztak törvényre, Istenre, hazára, családra, éhségre, nyomorra, mert a börtönök ajtaját az Idő őrizte. Az Idő látta a bűnt, és látni kívánta a bűnhődést is. Az Idő látta a tigrisnevelést, és látni akarta az etetést is.

És látta is!

Hogy az etetés meddig fog tartani, a tigris mikor lakik jól, ezt nem tudta az Idő és nem tudta Pipet se, talán csak Jean de Bartay érezte, amikor fiának azt mondta, hogy neki már - örökké.

Pedig ezek a tigrisek az ő asztaluknál is ettek és ittak; szónokoltak és terveztek - akkor még csak marhahúst vadasan és óburgundit -, de akkor még nem gondolt arra senki, hogy az is emberhús volt és vér, mert a parasztok izmait rágták és verejtéküket itták. Akkor még volt haza, Isten, vallás, törvény, csak élni kellett volna velük, de most már nincs, s csak azért nincs, mert Alphonse nem alhatta ki magát, s a feketekávé csúnyán kanyarogva végigfolyt az asztalon.

Akkor még apja hitt a gondolat szabadságában, és abban, hogy Versailles-ban, Fontainebleau-ban majdcsak észhez térnek, de nem tértek. Rövid volt már az idő, a fenevad sokáig éhezett, és enni akart.

Evett is!

Apja ezt igazságtalannak találta, és míg Theodore bácsi olyan áhítattal mondta ki a nép nevét, mint pár éve a királyét, apja elfordult az Eszmétől, amelynek úgy látszik, vérben kellett megfürödnie, hogy tiszta legyen. Legyintett s azt mondta:

- Canaille!

Vajon mit gondolhat most apja, hátul, a kocsiban?

És mit csinálhat Theodore bácsi a pincében? Ha ökölbe szorította kezét, mintha Theodore bácsi hideg kezét érezte volna, amely mindig nedves volt, s vajon nem szabadult ki máris *„az* ott lenn", ahogy Albert szokott róla beszélni.

A kocsi most már lejtőn ment lefelé, és a lélegzeten érezni lehetett, hogy kikerültek a szakadékos erdei útból. Mélyebben lehetett lélegzeni, könnyebben és tágabban. A levegő ismét megmozdult, s a kerekeknek hangja lett, de a kocsizörgés szétterült, mint a folyó, amikor síkságra ér.

A lovak most megálltak.

- Majd megnézem - állt fel Albert, és nehézkesen lemászott a sárba. Hallatszott, hogy előrecuppogott, aztán csend lett, csak a sár totyogott le a kerekekről. Elöl Albert, mintha valamit vonszolt volna, aztán újra a kocsi mellett szólalt meg.

- Egy kis fát döntött az útra a tegnapi szél. Mehetünk már. Úgy látszik, azóta se járt erre senki...

- Hideg van - mondta Pipet, és ásított.

Apja is megmozdult.

- Add ide a bort, Albert, aztán igyatok ti is! Sose hittem, hogy hajnalban, éhgyomorra bort lehet inni.

- A jó bort mindig meg lehet inni, uram, ez pedig jó bor. Nem is árt, ha pár percet állnak a lovak.

- Ha beérünk valami tető alá, a lovak lábát megnézzük, Albert. Pipet nagyot húzott a borból, aztán kicsit a térdén megpihentette az üveget, s újra ivott. Hallatszott a bor kortyogása.

- Itt van, Albert.

Albert is jócskán száján tartotta az üveget.

- A csüdjüket bekenem majd faggyúval, mert - úgy látszik - sokat megyünk sárban. Szinte érzem, hogy lesz melegség bennem a bortól. Jó, hogy nem zabra szól az a szállítólevél, vagy korpára..., amíg borunk van: mindenünk van. El is adhatjuk, meg is ihatjuk, és higgye el, monsieur Pipet, borral már több zárat nyitottak ki, mint kulccsal. Mehetünk, uram?

- De be is csuktak, Albert! Mehetünk.

Albert döcögve nevetett, először, mióta eljöttek.

- Egy szóval sem mondom, hogy nem, egy szóval se, uram.

- Nekem nagyon jólesett - mondta Pipet -, az előbb már nem tudtam összetenni a fogam, úgy vacogott.

Amikor felébredtek a félálmú szunyókálásból, nem volt még hajnal, de a lovak álltak, és széles, szabad zúgással örvénylett előttük a Marne. A vizet nem lehetett látni még teljes szélességében, de itt-ott tompán csillant egy-egy hullám, s a híd zömök karfája mintha a levegőben lógott volna.

Nagy volt a köd.

- Hova mentek?

Mintha a köd szólt volna.

- Colombey.

- Mit visztek?

- Bort - ásított Albert -, bort. A nemzetőrségnek. Megyek már - kászálódott le -, mert mintha a levegőnek beszélnék. Piszok utatok van, mondhatom.

- Hányan vagytok?

- Nem várnád meg, amíg legalább meglátlak? Na. Jó reggelt, polgártárs.

A polgártárs alacsony volt és zömök. Puskája mindenesetre nagyobb volt nála, és bajusza úgy lógott szájába, mint a fókáé.

- Bemehetnénk a házikódba?

- Nem lehet. A parancsnok most feküdt le.

- Márpedig az én papírjaimat láttamozni kell. Ez a parancs.

- Vártok reggelig.

Albert odament a kocsihoz és kiemelte a borosüveget. Felemelte és ivott.

- Hát ha várnunk kell, akkor várunk. Szerencse, hogy borral utazunk..., jó meleget tart az emberben. Nyúlj hozzá, polgártárs!

- Ha nem valami kecskemekegtető...

- Nyúlj csak hozzá!...

A kis ember szájához emelte az üveget, és úgy kotyogtatta, mintha beszélgetett volna vele.

- Az áldóját! - szuszogott aztán.

- No?

- Ha csendben lesztek, bemehetünk a bódéba. Úgyis meghallom, ha valaki jön. Erre! A fiad is bejöhet. Megállnak a lovaid?

- Attól ne félj, csak elinduljanak.

A kis szobában egy ember horkolt a szalmán, egyébként savanyú borszag és ázott ruhaszag gőzölgött.

- Itt a szállítólevél.

- Nem sürgős. Melegedjetek meg! Van itt pohár is... - és horpadt bádogpoharat tett az asztalra.

- Úgy látom, nem sokan járnak erre - rázongatta kalapját Albert a kályha mellett.

- Inkább a másik úton. Csodálom, hogy be nem ragadtatok. Na tölts, fiam!

Pipet töltött. A kis ember úgy leöntötte a bort, hogy nem is nyelt.

- Orvosság! - csapta le a bádogpoharat.

- Felébred - intett Albert az alvó felé.

- Attól ne félj! Fát vághatsz rajta. Hát most mutasd azt a papírt! Van még valaki a kocsin?

- A sógorom - mondta Albert -, de most alszik. Tudod, ittunk az úton is...

- Akkor nem csodálom, de azért majd megnézem... Auguste Lorain - ez te vagy... és - olvasta hangosan - két kísérője. Hát ez meg mi?

- Mi hogy: mi?

- Ez a „két kísérője"! A két kísérő lehet maga Szent Péter is, meg Lafayette is. Ez szabálytalan.

- Én ehhez nem értek - mondta Albert -, adták, hoztam. A fiamat meg nem nyelhetem le, és a sógoromat se.

Albert újra töltött. Látszott, hogy bosszús.

- Ezeket az írnokokat a kocsikerékhez kellene kötni. Feszítenek, mint a pék húsvétkor, és csak keveredést csinálnak. Beleütik az orrukat mindenbe, és nem tudnak mást, mint követelni. Adót, vámot, istennyilát...

- Az igaz - mondta a kis ember, és felhajtotta a poharat. - Várnotok kell, amíg ez itt felébred.

A mozdulat - mellyel alvó társa felé intett - nélkülözött minden tiszteletet. Albert ezen elgondolkodott, és látszólag tovább bosszankodott.

- Nem tudsz valami helyet a városban, ahol megpihenhetnénk? Nem baj, ha nem vendéglő. Ennivalónk van, borunk van, pénzünk meg...

- Nincs! - csapott le a fókabajuszú. - Majd gondolkodom. Tisztességes, jó helyet kerestek, csöndeset, meleget. Esztek, megszárítjátok magatokat, kicsit pihentek, amíg a lovak zabolnak és kész. Igaz?

- Úgy beszélsz, mint Aranyszájú Szent János.

- Hagyjuk a szenteket, de a helyetek megvan.

- Megfizetjük.

- Persze, hogy megfizetitek, a colombey-i nemzetőrök egypár pinttel kevesebbet isznak.

- Így gondoltam én is.

- Na látod. Végigmentek az utcán egyenesen, ahogy leértek a hídról. A templomnál jobbra fordultok és addig mentek, amíg jó, finom bőrszagot nem éreztek. Cserzett bőrszagot, úgy értem. Az utolsó ház, ott lakik Benoit d'Eray...

- Az ki?

A kis ember most felállt.

- Az, polgártársam, én vagyok.

Délfelé járt már az idő, amikor Benoit d'Eray beállított a meleg szobába. Odakint hideg felhőket kergetett a szél, és a derék tímármester ázott volt, mint az ürge. Kalapját a padra dobta.

- Látom, jó helyre küldtelek benneteket - szuszogott. - Várjatok, én is ledobom ezt a vizes kabátot, aztán beszélgetünk. Hová sietnétek? Mindjárt esik megint.

Alberték hát ültek és vártak, kicsit még álmosan, de tökéletesen megszáradva. Jean de Bartay füle nagyon lüktetett, pedig Albert megorvosolta. Néha borzongott, néha meg melege lett. De közben megbeszélték a szerepeket. Pipet - Albert fia, Bartay pedig sógora. A lovak jó istállóban vannak, s egyelőre simának látszik az út...

Albert tíz pintes üveget töltött meg a tímárnak, aztán aludtak egy kicsit.

Benoit d'Eray úgy jött be a szobába, mint az ágyúgolyó.

- Mit csináltatok a feleségemmel - üvöltött és a combját csapkodta, de a szeme nevetett. - Csak röhög, meg röhög... Azt mondja, ő alighanem részeg. *Alighanem,* hát ezt jól mondja. Emberek, az én feleségem még sose volt részeg, de engem annál többet szidott. Most már nem szidhat. Ettetek? Akkor jó. Itt van a papírotok, rajta a pecsét, és most beírom a két nevet. A fiad?

- Simon Lorain.

- A sógorod?

- Simon de Roumoules.

A toll sercegett a papíron.

- A fiad keresztapja?

- Az.

A tímár figyelmesen nézte Jean de Bartay-t.

- Nincs valami bajod?

- A hideg ráz. Látod, be van kötve a fejem. Fát vágtunk az erdőben, és egy vastag ág fültövön vágott - mondta, és zsebre tette kezét, amely semmiképpen nem favágó keze volt.

- Bolondok vagytok - nézett Albertre -, hagyjátok itt nyavalyogni. Forralt bort! Betakarunk, alszol egy órát, és birkózni akarsz, olyan egészséges leszel. Majd a feleségem megcsinálja. Hé! Madelaine! Hé...

Az asszony mosolyogva jött be, de nem volt részeg. Kövérkés volt, kicsi, de csupa élet. Hatalmas keblén összefonta karját.

- Bort nem adok, mert nem bírok veletek - és megint nevetett. - Elbánt velem a borotok; mintha csiklandoznának...

- Nem arról van szó. Ez a barátunk beteg, mondtam, hogy olyan forralt bort csinálj...

- Persze a bort mi adjuk - mondta Albert - mindjárt hozom.

- Szívesen. - Az asszony kinyitotta a tűzhely ajtaját, és megpiszkálta a tüzet. - Szívesen, de nincs itthon se fahéj, se szegfűszeg, anélkül pedig...

- Fene egye meg - kelt fel a tímár -, hát majd hozok. Hozok, mert rendes emberek vagytok. - Felvette újra az ázott kabátot. A bort addig felteheted - és kiment.

Az asszony hallgatózott, s amikor a lépések döngése elhallgatott, intett Pipet-nek.

- Gyere, segíts! Eldugjuk a bort, mert ha szem előtt marad, mindig kívánja. Hozd a kosarat!

A szoba jó nagy volt, és az ablakok közt két ágy állott. A fal mellett sorjában a tíz pintes üveg. Óvatosan telerakták a kosarat.

- Elbírod? - s az asszony megtapogatta Pipet karját... - Elbírod? - s a szeméből ködös láng csapott ki. Pipet megemelte a kosarat.

- Nem nehéz.

- Ne siess - suttogásra fordította a szót -, tudom, mennyire van a bolt. Beszélgessünk... - és olyan közel állt Pipet-hez, hogy lehelete megmelegítette a fiú nyakát.

- Madelaine, ugye, Madelaine... egész éjjel fáztunk...

Az asszony átölelte és szinte reszketett.

Pipet az ajtóra nézett.

- Csacsi, már az előbb rátoltam a reteszt.

Pipet később sokszor visszagondolt erre az ölelésre. Felcsapott, mint a láng, bódult volt és gyors, de jólesett, mint a meleg kenyér az éhes gyomornak. Egyszerű volt és őszinte, és a menekülés izgalmát elseperte. Abban a pillanatban távoli lett az otthon és félelem nélküli a jövő. Csak a perc volt, s a másnap gondjai, fájdalmak és bonyodalmak ebben a percben porrá égtek. Nem, ez nem volt kaland, de megfizetett részeg vágy se. Nem kísérték aggódó vagy remegő másnapok, tiszta volt és időtlen. Tulajdonképpen nem volt

semmi, de ezt a semmit soha nem feledte el, és sokszor vágyott utána.

A bort aztán átvitték a szomszéd szobába, ahol bőrök voltak garmadában és nagy ládák, melyekkel talán vásárokra jártak.

- Ebbe a ládába - mondta az asszony, s Pipet elsüllyesztette a kosarat a ládában. A nehéz fedél rácsattant, és egymásra néztek.

Pipet átkarolta az asszonyt és megcsókolta.

- A búcsúzásnál nem tudlak megcsókolni... Madelaine...

Az asszony nem eresztette el.

- Hol szerezted az inged?

- Hogyhogy hol szereztem? Vettem.

- Bolond vagy - suttogta -, én *tudom,* hogy vetted, de ha más kérdi, hát: loptad! Érted? De legjobb, ha nem mutatod senkinek. Engem nem lehet becsapni.

Egy zsíros bőrzekét akasztott le a falról.

- Ezt majd vedd fel az úton, addig dugd el a kocsiban, és Colombey-ben keresd Chaysi urat. Étienne Chaysi - ne felejtsd el! Hívd félre és mondd neki, hogy a *Marne-ban nincs egy csepp víz.*

- A Marne-ban? Hiszen...

- Így mondd! És ha ingedben más is meglátja az ötágú koronát..., ne, ne akarj hazudni. Jó voltál hozzám és megszerettelek. Kár lenne a fejedért. Étienne-nel beszélhetsz bizalmasan, hadnagy a polgárőrségnél. Érted már?

- Értem.

- És most menj, majd utánad megyek.

Megsimogatta Pipet arcát, amikor elfordult, a hátát is, és nézte, amint kilépett a műhelybe...

Albert már öntötte a bort a fazékba, apja pedig betakaródzva vacogott.

- Az a csodálatos, hogy mennyire fáj a fülem, ami nincs.

- Sose hittem én se - mondta Albert -, de most már elhiszem, hogy az öreg Jean, a falábú, a falában megérezte az esőt.

A műhelyben szétáradt a melegedő bor illata.

Benoit d'Eray megérkezett a fűszerekkel. Madelaine jócskán tett a borba, aztán az asztalra tette a fazekat.

- Vegyetek, amennyi kell!

Kívülről behallatszott, hogy zuhog az eső, bent fújták az emberek a forralt bort.

- Fel kell húzni a ponyvát - gondolta Albert, és ránézett az ablakra, hogy mennyivel szebb lenne, ha sütne a nap.

- Itt kellene tartani őket - gondolta Benoit d'Eray, de most már nem akarta őket itt tartani. Nem tudta, hogy miért, de nem akarta.

Madelaine összekuporodva ült a tűz mellett s arra gondolt, ha az ura szolgálatban lenne, itt aludhatnának, de nincs szolgálatban.

Pipet a homályban ült, s az asszony érezte, hogy őt nézi s tudta, hogy azért csendes most mindenki, mert az ő vágyódásuk minden mást elhallgattatott, s az a találkozás odabent megmozdította már ura süket gyanúját.

Bartay három pohárral megivott már az erős borból.

- Jobban vagyok, az bizonyos. Lassan talán indulhatunk is.

- Felteszem a ponyvát - mondta Albert, mire Pipet is felállt, és kimentek.

- Csinos gyerek a keresztfiad - mondta Benoit d'Eray -, szép szál legény...

- És dolgos - bólintott Bartay -, első a kaszálásban, még a zsákolásban is.

Madelaine belemosolygott a tűzbe, s a szeme könnyes volt. Délután elállt az eső, de hideg szél kergette a lógó hasú felhőket, és de Bartay fogvacogva bújt be a hordók közé.

- Canaille - gondolta -, Canaille, rothadt csőcselék az egész ország, elsősorban Theodore testvérem, akit meg kellett volna fojtani és elásni az erdőben. Ezért kell nekem így kínlódnom.

Jean de Bartay nem gondolt távolabbi időkre. Néha átkozta magát, hogy összeállt a csőcselékkel, az elégedetlenekkel, rejtette és börtönt ült értük, aztán átkozta az udvart, a hercegeket, püspököket, akik kényszerítették rá, hogy azokkal tartson össze, akik végeredményben mégiscsak szabad Franciaországot akartak, de a gyeplő nem az ő kezükben van már, mert a forradalom tüzében elégtek a gyeplők és elégtek ők maguk is.

Csak magát nem átkozta Jean de Bartay, sem azért, hogy nem állt jobban melléjük, sem azért, hogy nem állt jobban ellenük. Tudta, hogy hol az igazság, de kényelmesen felülről nézte az ügyet, egyszerűen emberséges volt, ha segíteni kellett, s amikor becsukták,

úgy érezte: megsértették a király nevében. Mivel pedig a királyt tisztelte: félreállt, mert öröklött szabadságát még a királynál is jobban tisztelte.

A dolgok összekavarodtak, összekuszálódtak, őrlődtek és egy helyben topogtak. Ezt a zűrzavart pedig mindennél jobban gyűlölte.

A zabos zsákot a feje alá tette. A láz és a bor szétlüktetett benne, és alig érezte, amikor a kocsi kifordult a tímár udvarából.

Ezen a késő délutánon Juine, a szakácsné, lement az istállóba, mert Martellel akart beszélni. Martel azonban nem volt az istállóban, csak az öreg Alphonse, aki bóbiskolva pipált a zabosládán. Juine gondolkodott, hogy érdemes-e Alphonse-nak elmondani a dolgokat, de azután úgy gondolta, hogy nem mondja el. Az öreg süket is, tehetetlen is, tehát nem mondja el.

- Hol vannak az urak, Alphonse bácsi?
- Martelt keresed? - pislogott Alphonse.
- Hol vannak az urak? - kiabált Juine.
- Azt nem tudom. Nem mondták, de Martel bement a faluba a levelekkel.
- Miféle levelekkel?
- Levelekkel. Nem mondták, mifélék.

Hülye - gondolta Juine - nem is tudom, az úr miért tartotta.

- Hát ki adta a leveleket?
- Ki adta volna, az úr adta. Éjjel lehetett már, mert azt mondta, késő van, csak aludjam tovább, aztán reggel látom, nincsenek itt a lovak. Elmentek.

Alphonse tovább szívta pipáját, Juine pedig visszament a konyhába és hallgatódzott, de nem hallott semmit, csak a szél búgott a kürtőben és valahol egy ablak nyikorgott.

- A fene tudja, mi lehetett az - gondolkodott -, talán a padláson elszabadult valami ebben a ronda szélben, az dörömbölt. Vagy az üres szobában... Ámbár máskor sose hallottam. Persze hogy nem - vigasztalta magát -, mert jöttek-mentek, beszélgettek, most meg üres minden, mint a kripta.

A kripta-gondolatra kicsit megborzongott, mert más öreg kastélyban is voltak titokzatos neszek, kísérteties zörrenések, tipegő vagy nehézkes lépések a padláson vagy elhagyott szobákban, és este

a tűz mellett sok szó esett róluk. Juine nem hitte, hogy kísértetek mászkáltak ilyenkor a dohos sötétségben, de hogy valaminek mégiscsak kellett lenni, az bizonyos.

Csak ez a Martel jönne haza, megkérné, hogy aludjon a konyhában, ámbár Martel felesége bizonyosan számon kérné.

- Martel? - mondaná ez a vén hülye Alphonse. - Martel bent aludt a konyhában, mert Juine félt.

- No, hiszen!

Ámbár Martel sokszor aludt az istállóban, mert a kocsisház távolabb van a park szélén.

- Mindenesetre szólok Martelnek - határozta el Juine, csak az volt a bökkenő, hogy Martel nem volt sehol. Azaz valahol volt, de nem a konyhában, ahol égető szükség lett volna rá.

Juine bezárkózott, de égve hagyta a konyhában a lámpát, és bebújt az ágyba. Egész nap talpon volt, nem sokáig tudott félni, mert hamar ráborult a meleg álom.

Amikor felébredt, kint erősen verték az ajtót, s az ablakon bederengett a ködös őszi reggel.

Juine álmosan és félig felöltözködve ugrott papucsba és szaladt az ajtóhoz, hogy Martelnek szemrehányást tegyen, azonban erre nem került sor. A kocsis ugyanis nem volt egyedül, és Martelen kívül még négyen nézték Juine fiatal és nagyon szemrevaló bájait.

Nézték és mosolyogtak.

- Hogy aludtál, Juine? - kérdezte Francois Levine, a közjegyző, és belépett a hosszú folyosóra, utána Michel Mallett, az írnok és még ketten a községi tanácsból.

- Mit parancsolnak? - dadogta Juine, szégyenlősen eltakarva rakoncátlan kebleit. - Az úr nincs itthon.

- Tudjuk, Juine. Most André polgártársamat várjuk, aztán leltározunk.

- Leltá...

- Igen. Jó lesz, ha egy kis pálinkát és harapnivalót hozol az ebédlőbe, mert sokáig tart. No, de már itt is van André Fleuris.

Az ajtó előtt egy kis kocsi állt meg, és Martel átvette a gyeplőt az öregúrtól, aki lassan lépett le a földre.

- Hogy vagy, Martel?

- Köszönöm, uram, megvagyunk.

- Dobj rá majd valami pokrócot! - intett lova felé.
- Úgyis megtettem volna, uram.
- Tudom, Martel - és beballagott a házba.

André Fleuris öregember volt, valamikor Bartay gazdaságát vezette. Ritkán jött már ide - magának is volt egy kis földje -, csak, ha hívták. Ha valami baj volt, vagy tanácsra volt szükség. Akkor gorombán megmondta a véleményét, és megint nem látták, amíg nem üzentek érte. Jean de Bartay nem szerette, de feltétlen megbízott benne.

- Olyan, mint a foghúzó borbély - mondta néha -, ha nem muszáj, nem megy hozzá az ember. De néha muszáj.

Kezet fogott mindenkivel, körülnézett, hogy nincs-e más, aztán leült.

- Mi baj van?

Francois Levine egy zörgő, pecsétes levelet húzott ki zsebéből, és az asztalra tette.

- André Fleuris polgártárs ismeri ennek a levélnek a tartalmát? - és felmutatta.
- Ismerem.
- Jó. A többiek is elolvasták. Ez a levél már elmúlt egyéves - tanúk előtt íródott -, s Jean de Bartay minden vagyonával rendelkezett, ha ő ismeretlen okból hirtelen elutazna.
- Vagy elszökne - mondta az egyik ember.
- Azt egyelőre nem tudjuk, mi oka lett volna a szökésre, azért felkérem, polgártársam, hogy ne másítsa meg a tanúk előtt írt levél szövegét - mert ez hamisítás... Tehát, ha hirtelen elutazna, a birtok kezelője André Fleuris polgártárs teljes jogkörrel, míg az ellenőrzést Francois Levine-re bízza, mármint énrám. Van azonban a levélnek ismeretlen részlete is André barátunk előtt, s ez így szól:

„ Utóirat. Öcsém, Theodore de Bartay különféle koholt vádakkal megtámadott és követelte, hogy távozzak Franciaországból, átengedve számára az egész birtokot. Erre a célra előre kiállított útlevelet is hozott, melyet később elvettem tőle. (Vajon egyesek számára lehetséges más névre szóló útlevelet szerezni? Ezt a hatóság figyelmébe ajánlom, s védelmül írom az ő későbbi hazudozásai ellen.)

A szóváltás tettlegességgé fajult, melynek során én súlyos sebet kaptam (a fülem vesztettem el). Őt pedig ártalmatlanná tettük. Ezért vállalok minden felelősséget, és később szívesen bíróság elé állok, de nem olyan bíróság elé, amely engem Theodore de Bartay árulása folytán a király nevében egyszer már majdnem elítélt.

Fiam, nem helyeselve a történteket, Párizsba ment, én pedig vissza fogok jönni, ha szükségét látom.

Kérem tehát a megbízott polgártársakat, mindent hatóság előtt leltárba venni, mert nem akarom, hogy ennek a hitvány és álnok embernek egy szög is a kezébe kerüljön. Ha pedig annak idején mégis engem ítélnének el, úgy végrendeletem értelmében, minden megmaradt vagyonom Pierre de Bartay-t illeti. Ez a vagyon ugyanis csak névleg volt az enyém, mert számolva minden eshetőséggel, a közjegyzőnél letétbe helyezett iratok szerint már egy évvel ezelőtt fiam nevére írattam. Brienne de Chátel, November 12. napján, 1792. Jean de Bartay. "

- Mit szól ehhez, André Fleuris polgártársam? - kérdezte a jegyző.

- Semmit. A lényegen nem változtat semmit.

- Jean de Bartay megszökött - mondta most újra az előbbi ember, Denis Mariatte. Mért szökött meg? És hol van Theodore Bartay?

- Ez most nem tartozik ide.

- De idetartozik. Jean de Bartay áruló volt, és talán az angolokhoz szökött.

- Talán. Talán szökött, és talán áruló volt. Ezt döntse majd el a bíróság, de addig én hivatalomat ellátom, és a törvényekhez tartom magam - mondta Levine. - Akkor aztán kiderül az útlevélügy is, meg Jean de Bartay sebesülése is.

- Ez lehet hazugság is!

- Polgártársam - állt fel méltóságteljesen a jegyző -, ön szerint, amit az egyik testvér mond, az mindig igaz, amit a másik mond, az sohase igaz. Önnek nincs joga ítélkezni, és nincs jogunk nekünk se. Egy azonban bizonyos, Jean de Bartay börtönbe került a népért, és ha most ki is derülne bűnössége, a mi dolgunkon nem változtat. André Fleuris mától kezdve a birtok teljhatalmú kezelője, én pedig

csak nézem a dolgokat, mert ellenőrre itt aligha lesz szükség. Michel!

- Parancs! - ugrott fel az írnok.
- Kezdhetjük a leltározást.
- Parancsára, monsieur Levine.

Denis Mariatte most megmozdult.

- Theodore de Bartay, úgy tudom, Párizsba ment. Mint legközelebbi hozzátartozót, értesíteni kellene.

Levine lecsapta a poharat, mert éppen inni készült:

- Ön teljesen elvesztette az eszét. A birtok tulajdonosa ez idő szerint Pierre de Bartay, s az ő legközelebbi hozzátartozója - az apja. Ha Theodore úr Párizsban van, nyugodtan ott is maradhat. Gyerünk Michel!

Hogy Theodore úr ez időben nem tartózkodott Párizsban, azt mi tudjuk, sőt azt is sejtjük, hogy Juine mitől rémüldözött, amikor tompa dördüléseket hallott valahonnan. Valahonnan nagyon távolról, ámbár ezeket a morajokat később elnyomta a szél. Nem, monsieur Theodore nem tartózkodott Párizsban, ahol mindenesetre lényegesen világosabb volt, pedig akkor még nem nevezték Párizst a „fény városának".

Albert kötelékei kevés mozgást engedélyeztek, de amint megindultak gondolatai, azonnal tapogatódzni kezdett, mert érezte, hol van.

- Ha meg mertek volna ölni, aligha lennék itt - gondolta, de eszébe se jutott, hogy nem *akarták* megölni. Az se jutott eszébe, hogy fordított esetben bátyja aligha ülne itt a pincében..., ámbár Albert jóvoltából erősen megkötözve.

Nemigen mozoghatott, mert egyik keze hátra volt kötve, ez viszont a nyakára hurkolva. Ha meghúzta kezét, fulladozni kezdett, s a fájdalomtól szinte dührohamot kapott. Szabadon maradt kezével gyorsan átkutatta zsebeit.

Semmi.

- Semmi! - és szinte felüvöltött:
- Az útlevél! A pénz! Rablók!

Hogy mennyi idő múlt el, eszméletlenségben nem tudhatta, de most, hogy gondolatai lassan kapcsolódtak az elmúlt eseményekhez,

újra érezni kezdte az ütés fájdalmát, a bosszú sikertelenségét, és rettenetesen vágni kezdett a vékony függönyzsinór.

Albert még a vastag ászokfához is hozzákötötte, így alig fél métert csúszkálhatott ide-oda, és hamarosan megértette, hogy közvetlen veszély nincs, de ha nagyon erőszakoskodik, megfojthatja önmagát.

Mozdulatlan maradt, és most már összeszedte gondolatait.

- Talán jobb így - gondolta. - Ha agyonvágom kedves bátyám... Nem. Így jobb. Elvették az útlevelet, tehát az útlevél *kellett.* Csak ez az átkozott kötél..., és ha napokig itt leszek? Még ha nem is veszek éhen, úgy megfázom, hogy végem.

Újra végigtapogatott mindent szabadon maradt kezével, de nem talált semmit, csak egy csapot. Óvatosan megcsavarta, és hallotta, hogy csepegni kezd a bor.

- Borom van - gondolta a csapot elzárva, és összehúzta a kevés szalmát, amire ledobták.

Hallgatódzott, de olyan mély volt a csend, hogy valami betévedt szúnyog döngése úgy hallatszott, mintha harangoztak volna. Mégis megörült a szúnyognak, mert kapcsolatot jelentett a külvilággal és ébredező reményeinek erőt adott.

- Kezdte lábán bontogatni a kötelet, mert Albert erről sem feledkezett meg. A bog alul volt, keservesen kínlódott, de mintha engedett volna. Hogy mennyi idő telt el ezalatt, nem tudhatta, mert mintha a világossággal az idő mértéke is megszűnt volna. Az egyik lábát aztán kihúzta a hurokból, később a másikat is. Fellélegzett és hátradőlt a szalmán, mert nagyon elgyengült.

- Kutyák - sziszegte -, kutyák, megfizettek. - Feje lüktetett, s amikor odatapintott, megijedt. Valami ragacsos anyag szivárgott a puha daganaton.

- Még itt veszek - gondolta, és most csodálatosképp nem a bosszú jutott eszébe, hanem a birtok, párizsi háza, az ékszerek és a képek. - Háromezer Lajos-arany a falban - suttogta.

Ettől egyszerre erős lett megint. Megtekerte a csapot, s a tenyerébe csurgó borral megmosta a fejét, aztán nagy kínnal aláfeküdt a csapnak és ivott, ivott, mert erő kellett, mert élni akart, mert minden az övé lesz, még ez az átkozott pince is, még egy ház Párizsban, és még a falban elfér nyolc-tízezer arany.

Aztán nekidőlt a falnak, és elaludt.

Amikor felébredt, kábultan nézett a levegőbe. Feje zúgott, s a menekülés vágya egyszerre éberré tette. Ismét kutatni kezdett maga körül, benyúlva a hordók mellé, amíg kezébe akadt egy nagy fakalapács nyele. Egy pillanatig gondolkodott, hogy hátha a házban vannak még Jean és Pipet..., de aztán meglendítette a kalapácsot, és nagyot ütött a hordóra. Ez a hordó tele volt, alig adott hangot, de addig nyújtózkodott, míg elérte a következőt.

Ez aztán szólt! Szinte maga is megijedt tőle, akkorát kondult a hordó. Lehetetlen, hogy meg ne hallja valaki. Meg is hallotta Juine, de Alphonse-nak minek beszélt volna róla, Martel pedig a faluban járt a levelekkel. Később zúgni kezdett a szél, s ez elnyelte a hordó mély döngését.

Theodore reszketett már a fájdalomtól és gyengeségtől, s csak később eszmélt rá, hogy rettenetesen éhes. Kétségbeesetten verte a hordót, de mintha minden ütés saját fejére zuhant volna. Tüzes karikák forogtak szeme előtt és ájulás környékezte. Émelygett, és arra gondolt, hogy gyermekkorában émelygett így utoljára, s akkor azzal fenyegették, hogy pincébe zárják, ha nem eszi meg az orvosságot. Hát most bezárták. Megrabolták már a végrendelettel, és megrabolták most újra... Már az apja kezdte..., szőlő, kastély, minden Jeannak. Oh, miért nem szúrta agyon! Most gondolatai végigfutottak egész életén, s nem látott maga körül mást, csak ellenséget. Mindenki ellenség volt! Mindenki, az egész világ. Mindenkivel harcolt és mindenkit utált, mert a hercegeknek pénze volt a királytól, a királynak a néptől, a főpapok dézsmát szedtek, a hivatalnokok loptak, a katonák harácsoltak..., csak ő, csak ő dolgozott azért a kis vagyonért. De ellenség volt a paraszt is, a bérlő is, a favágó is, a vincellér is, az inas, kocsis, szakács, kertész - mindenki, mert ezek meg tőle akartak lopni. Éjszakákon át leselkedett rájuk, kínozta őket, besúgót tartott párizsi házában, aki egyrészt feleségét figyelte, másrészt a lakókat, hogy ki milyen életet él, mert a vidám és könnyelmű embereket utálta és nem tűrte a házában.

De gyűlölte a házat is, ha javítani kellett, és kivágatta a fát, ha csak egy évben nem termett. S amikor már gyökereit vágták a fának,

odaállt és nézte, s úgy érezte: most fáj, most fáj legjobban a fának, és ez megnyugtatta.

Ha szőlője roskadt a terméstől, azt nézte, hogy másnak termett-e, és ha magtárja tele volt, a gerendákat, hogy nem szakadnak-e le. Felesége ruháit maga választotta ki, és egy feleslegesnek látszó kesztyűt napokig emlegetett. Az asszony végül - de elég hamar - megunta a dolgot, s Párizsba költözött kisfiával.

Theodore de Bartay nagy patáliát csapott, de csak akkorát, amekkorát illik, anélkül, hogy az asszonyt visszatérésre kényszerítette volna. Néha küldött be neki gyümölcsöt, vadat, lisztet, de nem adott többet egy sou-t se, és évenként pár száz arannyal többet tett a fal titkos rejtekébe.

Ha gyermeke megbetegedett: az orvos honoráriumára gondolt, és az utakat olyan keskenyre szántatta, amilyen keskenyre lehetett, hogy földjei nagyobbak legyenek. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy földjeit szerette. Ha a kukorica háromméteres erdő lett, arra gondolt, hogy megzsarolta a földet, ha a búza silány, beletaposott a zöld vetésbe és belerúgott a földbe, mert nem adott többet. Amiből sok lett, az nem érdekelte, amiből kevés, az felbőszítette.

Emberei utálták és rettegtek tőle. A gyerekek elkerülték, mint az ördögöt, mert előfordult, hogy a félig érett almát elvette a gyerekektől, ami az ő gyümölcséből hullott az útra. Elvette, aztán később eldobta.

- Így nem szoknak a lopásra - gondolta -, még ezzel is nekem kell törődnöm, mintha nem fizetnék eleget az abbénak.

Amikor látta az idők változását, tagja lett a forradalmi szervezeteknek, először titokban, később nyíltan, és tajtékzó gyűlölete a nemesség, főpapság, arisztokrácia ellen megtévesztették a legvadabb forradalmárt is, és félrevezette a legszélsőségesebb jakobinust is. Pedig ez nem a rendszer és az elnyomás, hanem az ő személyes gyűlölete volt, minden és mindenki ellen, aki az ő érdekeit már nem szolgálta. Az elégedetlenek az ő pincéjében itták az olcsó pálinkát és ették a sovány birkahúst, de ez megérte, mert a szálak lassan az ő kezébe futottak össze, és Párizsban úgy tudták, lelkes és könyörtelen ember, ha a nép érdekeiről van szó.

- Csak egyszerű katonája akarok lenni az eszmének - mondta hidegen -, csak egy szám a milliók között. A nevem nem fontos. Születtem, vagyok és harcolok.

A parasztok szájtátva hallgatták, hittek neki és féltek tőle, pedig ő csak azért nem akarta nevét hangoztatni, mert nem lehetett tudni, az idők miféle változásokat hoznak. Később könyörtelenül rájuk ült az „Eszme" nevében, éppen úgy, mint annak idején a nemesség nevében, de nem lehetett ellene tenni semmit, mert mire tiltakozhattak volna, már különféle titkos erők bástyázták körül, kegyetlenül visszavágva minden kísérletre.

Zsarnok volt, a szó legaljasabb értelmében. Felülmaradt minden földrengésben, szerencsés volt, gazdagodott, mégis szerencsétlennek és megcsaltnak érezte magát, attól a pillanattól, ahogy kinyitotta a szemét.

Zsarnok volt már gyermekkorában is, és amikor apja letörte szinte gyerekes erőszakosságát, meggyűlölte az apját első értelmes gondolatával, s ez a gyűlölet aztán már el nem aludt soha. A szeretetet elfogadta - mint valami természetes valamit -, de nem jelentett semmit, és hiányát csak akkor érezte, ha másnak jutott belőle.

És nem szeretett soha senkit, még árnyalatával se ennek az érzésnek. A feleség *kellett,* a gyerek *lett.* Apaságát úgy vette tudomásul, mint szükséges rosszat, de aztán óvakodott feleségétől, és pólyás gyermekére már azzal a távoli gondolattal nézett, hogy vagyonát az a poronty fogja majd örökölni.

Nem szeretett senkit, de azt nem lehetett mondani, hogy *semmit* nem szeretett. Ha az állandó gyanakvás és keserűség szinte fullasztotta már, bezárkózott szobájába, függönyt húzott az ablakra, bedugta a kulcslyukat, meggyújtotta a gyertyát, s a titkos elmozdítható falrész előtt hallgatózva ült egy darabig.

Odakünt nem mozdult semmi, s ő úgy nyúlt a rejtett gombokhoz, mint a jó pap a szentségtartó ajtajához. Arca vágyakozva megfeszült, szeme lázasan csillogott, és reszkető kézzel emelt ki egy-egy kis bőrzsákocskát. A zsákban pedig lágyan megcsendült az arany.

Néha órákig ült a mélyedés előtt, tenyerében szűrögetve az aranypénzeket, meg-megemelve a bőzacskókat, és amikor szinte

lángolt már a fájdalmas jóérzéstől, elővette a kis diófa kazettát, és felnyitotta. Magához szorította, aztán letette, a gyertyát felemelte, oldalt tartotta, és sóhajtott a vágy és imádat alig bírható feszültségétől.

A kazettából ragyogva, kiáltva, kísértve, bódítva szikrázott két marokra való drágakő.

Ez volt az „Úrfelmutatás!"

Utána sóhajtva zárta el életének egyetlen célját, értelmét, imádatát, és sietve bement feleségéhez, utóbbi időben pedig szakácsnőjéhez, aki éppen ezért külön szobát kapott. Ledobálta ruháit, görcsösen átölelte az asszonyt, és aranyaira gondolva feloldódott az utóbbi napok minden keserűsége.

De most távol volt mindezektől. Alélt volt, kínzóan éhes és lázas.

- Nem pusztulhatok el! - hörögte.

Újra a csap alá feküdt és kínlódva nyelte a bort. Ereje visszatért, s utána megint vadul verte a hordót. Amikor csüggedni kezdett, ivott, és megint döngetett. Érezte, hogy megrészegszik, de ez nem baj!

- Kutyák, kutyák - üvöltötte, és dongva levágott megint a kalapács...

Francois Levine rendes ember volt, André Fleuris pedig akkurátus öregember. Az emeleten már végeztek, a szekrényeket, fiókokat lepecsételték mindenütt, és amikor az ebédlőhöz értek, Juine éppen párolgó tállal lépett a szobába.

Az ebéd látása még a komor Denis Mariotte-ra is láthatólag jó hatással volt, mert semmi ellenvetést nem tett a leltározás megszakítása ellen - amit eddig egyetlen kérdésben sem mulasztott el -, míg Michel, az írnok, ragyogó arccal csapta le szerszámait.

- Na, végre valami komoly munka!

- Ez neked *munka,* Michel? - kérdezte Levine.

- Nekem minden munka élvezet, monsieur Levine, a komoly munka pedig egyenesen gyönyörűség.

- A hivatalos megszólítás: „Polgártárs" - mondta megrovóan Denis Mariotte.

- Ebéd alatt nem vagyok hivatalban - vörösödött el Michel -, ebéd alatt szabad polgár vagyok, magánember, és ha ilyenkor a

főnökömet jóságos atyaistennek titulálom, ahhoz sincs senkinek semmi köze...

- Legfeljebb a jó Istennek - mondta Levine -, s amíg önök ezt a fontos kérdést eldöntik, nem marad az ürücombból. Tehát rajta, uraim és polgártársaim, csak vitázzanak! - s akkorát vágott le a szóban forgó ürücombból, hogy Michel vita nélkül is veszélyeztetve látta ebédjét.

- Van még egy hátsó és egy első comb - mondta Juine az írnok elmélázó pillantását kísérve -, tessék csak nyugodtan...

- Első comb nincs - nézett mérgesen a tálra Mariotte, aki az előbb láthatólag alul maradt -, mert az első comb az csak lapocka...

Senki nem válaszolt. Néha egy kés zörrent, szuszogás és csámcsogás hallatszott, Juine pedig sietve ment a másik két combért, amelyből - ami igaz, az igaz - az egyik csak lapocka.

- Miután a jó Albert - úgy látszik - szintén gazdái példáját követte, felszólítom a küldöttség legfiatalabb tagját...

- Azonnal, monsieur Levine, egy pillanat - s Michel nagy darab húst kanyarított tányérjára -, azonnal töltök, hogy ihassunk a távol lévő házigazda egészségére.

- Először Franciaország nagyságára - morgott Mariotte.

- Legyen Mariotte polgártársnak igaza - mondta Michel, s a többivel ellentétben félig töltötte Mariotte poharát, aki még tiltakozni sem ért rá, mert Levine felállt.

- Éljen a szabadság, éljen a mi szép hazánk!

Valamennyien felálltak, és Juine ebben az áhítatos pillanatban lépett be a második számú ürücombbal és a sokat vitatott lapockával. A sült hús meleg, fűszeres illata úgy kísérte a szakácsnét, mint füstölőt a tömjénszag, s a ropogósra sült hús látása a hazafias áhítatot egyáltalán nem rontotta, sőt kiszélesítette, s új színt adott neki.

- Juine - mondta a mindvégig komor André Fleuris -, ha hivatalos ebédre legközelebb is ennyi húst hozol fel, elbocsátlak.

Juine koppanva tette a tálat az asztalra.

- Engem?

- Téged, lányom.

Juine csak állt, fülig vörösen és a sírással küzdve. De nem szólt, mert változtak a dolgok, és Juine tudta, az öreg Andréval nem lehet

„okosan beszélni". Juine tudta, hogy az öreg André az úrnak is gorombaságokat szokott mondani, és amit kimondott, az úgy állt, mint a Notre-Dame temploma Párizsban. Juine tudta, hogy az öreggel szemben nem használ a sírás, táncoló keblek és kacér farrengetés, nem, az öreggel szemben nem használ semmi.

Denis Mariotte azonban nem tudta.

- André Fleuris polgártárs úgy viselkedik máris...

- Önt leltározni küldték ide, úgy vélem. Én pedig úgy viselkedek, ahogy akarok. Juine - fordult újra a szakácsnéhoz -, Martel máskor is a konyhán szokott enni?

- ...Igen..., de...

- Nem! - csattant fel Fleuris - nem. De ezután a konyhán ehet - az *én engedélyemmel.*

- Igenis, uram. Martel örülni fog.

- Ezért ellátja Albert teendőit is - ami most már jóformán semmi -, akár örül, akár nem. Nem szeretem az ilyen piszkos kötényeket az asztal körül, mint a tied.

Juine elfordult.

- A szegénység nem szégyen.

- De a kosz igen, ha te ezt nevezed szegénységnek.

Juine erre szeméhez emelte a szóban forgó kötényt, és sírva fakadt.

- Én már nem bánok semmit, úgyis háború lesz...

- Azért nem kell sírni - csillapította Levine a szakácsnét, és gyakorlott keze végigsimította a karját -, ha háború lesz, hát háború lesz. Mi sohase hátráltunk meg.

- Már hallani az ágyúzást is...

- Nono - nevettek -, mi voltunk a padláson, azt hallottad. Ládákat húzogattunk.

- Tessék lejönni! Az udvaron most is hallani.

- Jól van, Juine, majd ebéd után. Olyan ágyúzás nincs a világon, hogy én a te főztödet otthagyjam.

- A konyhában is hallani.

- Én a szobájában szeretném meghallgatni, Juine - mondta Michel szerényen.

Juine elmosolyodott.

- Ott is hallani. Tessék csak bejönni! Bort hozhatok még fel? Fleuris a kis asztalra nézett, ahol a borosüvegek álltak.

- Hozzál, Juine!

Délutánra hajlott már erősen az idő, amikor a kastéllyal végeztek s a jegyzőkönyveket aláírták.

- A gazdasági udvart felvenni csak holnapután jöhetek - mondta Levine -, mert holnap más dolgom van. Köszönöm a szíves segítséget és a kitűnő ebédet. Most pedig menjünk le és hallgassuk meg az „ágyúzást"!

Odakünt ismét feltámadt a szél. Kavargott az udvaron, és egy ideig hiába hallgatóztak, de aztán Michel felemelte a kezét.

- A... pszt... én hallom.

- Hallod a fenét. Megbolondultatok - mérgelődött Levine -, ki az ördög ágyúzna? - De most már ő is hallgatózott.

- Pszt... - lelkendezett Michel, aki kiszaladt a ház sarkára -, innét egész tisztán hallani. Ez ágyúzás. Ismerem.

Erre a többiek is odatolongtak.

Az alkonyodó udvar, a sötéten suhogó fák megborzongatták az embereket, mintha valami távoli rémület, atavisztikus rettegés hideg lehelete borzongott volna át gondolataikon és csontjaikon.

- Mi lehet ez?

A szél néha elkapta a távoli morajlást, mely hol összefolyt, hol külön dördült.

- Ugye, mondtam - lelkendezett Juine, és kezeit tördelte -, jönnek az osztrákok a királynéért...

- Vigyék! - legyintett Mariotte -, azért nem kell ágyúzni.

Csak az volt a csodálatos, hogy a dörgés irányát nem lehetett meghatározni. Ide-oda jártak az udvaron, míg egyszer csak Michel elkiáltotta magát.

- Jöjjenek ide..., jöjjenek ide! - és egészen sápadt volt.

- No, mi az, Michel?

Michel még a száját is kitátotta, aztán hasra vágta magát, és fülét a földre nyomta.

- Ez a hang a föld alul jön.

Valamennyien a földre néztek, és a süvöltő esti szél megint megborzongatta a képzeletüket.

- A pince van itt alattunk - mondta Fleuris -, talán véletlenül bezártak valakit. Meg kell nézni. Hol a kulcs, Juine?

Elindultak a konyha felé, de nem sietett senki.

- Puskát kellene vinni - mondta Michel, de puskát nem találtak, s így csak az öreg kardokat szedték le a falról.

- Gyerünk, Martel - mondta Fleuris -, majd én világítok, és hozzon maga is egy gyertyát, Mariotte polgártárs!

A pincebejárat a folyosó végén volt. Csikordult a nehéz ajtó, és dohos, de enyhe borszagú levegő csapta meg őket. Lassan lépegettek lefelé, és most már mindinkább lehetett hallani a mély dördüléseket.

- A hordót veri valaki az utolsó pincében - mondta Fleuris, és kinyitotta a második ajtót.

Aztán a harmadikat.

Itt fordult a pince, és hallani lehetett valami rekedt ordítást, közben döngött a hordó apró szünetekkel. Az utolsó ajtó előtt megálltak. A gyertyák lobogtak.

- Kutyák... - ordította egy borízű hang -, gazemberek, disznók... - bumm, bumm!... - nem engedem..., leszúrlak..., disznók - bumm, bumm!

Fleuris megzörgette az ajtót, s erre egyszerre csend lett.

- Ki van odabent?

Csend.

- Nyisd ki, Martel!

Martel kinyitotta az ajtó egyik szárnyát, majd a másikat. Magasra emelték a gyertyákat, s ekkor meglátták, hogy a pince végében fekszik valaki. Lassan elindultak feléje.

A gyertyák fényköre világosságot szórt a szalmára, ahol egy ember feküdt. Fleuris most már a felismerés ijedtségével lépett oda és lehajolt, hogy jobban lásson, de mielőtt szólhatott volna, meglendült a kalapács, s ha el nem ugrik, beszakad a feje.

- Fleuris, te kutya! Hol a gazdád, te kutya, levágom a te füled is..., kínozni jöttetek...

- Monsieur, tegye le azt a kalapácsot!

Erre előlépett Levine.

- Monsieur, engedje meg, hogy megszabadítsuk!

Theodore de Bartay zavartan nézett az emberekre.

- Megesküsztök, hogy szabad leszek?
- Megesküszünk.
- Hol a bátyám?
- Párizsban, uram.
- Párizsban, hát elfogták, akkor jó..., hahaha..., a fia is, ugye..., hahaha..., Levine, akkor itt most minden az enyém - és mellére ütött -, ...Martel, te elvághatod a köteleket..., te leszel a... a izé, a titkár...

Martel hozzálátott, hogy elvágja a köteleket.

- Megőrült - súgta Michel Fleuris-nek.

Martel ekkor talpra segítette Theodore de Bartay-t, aki azonban sehogy se állt meg a lábán, és erősen csuklott.

- Levine, Levine, karolj belém, Thomas gyere ide te is! - mutatott Mariotte-ra, aztán kihúzta magát, és lehányta Mariotte Denis csizmáját.

- Dehogy őrült - súgta vissza Fleuris -, egyszerűen és alaposan be van rúgva.

- Na - könnyebbült meg Theodore de Bartay -, ez is megvolt. Kezével széles hadvezéri mozdulatot tett.

- Uraim, kövessenek!

És beledőlt Martel karjai közé.

Amint kifordultak a kapun, szél vágott végig az üres telkek közt, megcsattantotta a kocsiponyvát, és egyszerre vége lett az otthon és a meleg tűzhely emlékének.

- Na, még szembe is kapjuk - morgott Albert, de Pipet nem hallgatott oda. Visszanézett a házra, melynek ajtajában Madelaine állt mozdulatlanul. Nem intett, nem kiáltott, csak állt. Arca már alig látszott, mégis az egész asszony maga volt a szomorú búcsúzás.

A kocsi most jobbra fordult, egy keskeny sikátorba, s Pipet úgy érezte: egyedül maradt. Nem gondolt arra: látja-e még az asszonyt, de a magányosság érzése távolivá tette Albertet és apját is. Nem hozzájuk tartozott, hanem ahhoz az asszonyhoz, aki felbukkant életében, aztán eltűnt.

- „A Marne-ban nincs egy csepp víz" - gondolta - mit jelent ez? - Etienne Chaysi..., az is a szeretője volt?

Keserű szomorúság úszott körülötte, de ennek a szomorúságnak nem volt neve. Benne volt a levegőben, a tompa fényű hideg

pocsolyákban, a szélben, a házak őszi szomorúságában, a lovak egykedvű járásában, a kéményekből tántorgó füstben, a boltokból kiáradó halszagban és minden emberben, akik úgy jöttek-mentek az alkonyodó utcákon, mintha tudták volna, hogy soha többet nem süt fel a nap Chévillon felett, és soha többet nem érnek haza, mert otthon, meleg szoba, terített asztal és másnapi ébredés nincs is a világon.

A lovak jól kiléptek, Pipet mégis úgy érezte, a kocsi egy helyben dülöngél, és csodálkozott, hogy elmaradtak a házak, élesebb lett a szél, s ázott, sáros országúton mennek már a rájuk szakadt alkonyatban.

A nyugati égen megszakadtak a felhők, s lent szinte a földet érintve, kibújt egy percre a nap, különös lázas, sárga lobogásban. A felhők hideg derengése megvilágította a tájat, s a nap izzó arca előtt varjak repültek valahova éji pihenőre.

- Ez az életük - gondolta Pipet -, örökös vándorlás, mindig hideg mezők felett és mindig feketében. Talán fáznak is - néha bizonyosan -, és nem reménykedhetnek, hogy másként lesz, mert nem lesz másként. Sose lesz másként.

Alphonse-ra gondolt, aki most ott pipál a meleg istállóban, vizes öreg szemével nézi az udvart, az udvarnak azt a kis részét, ami belefér az ajtó keretébe, és nem gondol semmire.

Jó annak az Alphonse-nak - gondolta, s azelőtt sose jutott eszébe, hogy Alphonse-t irigyelni lehetne.

Juine megrakja a tüzet és kitessékeli Alphonse-t. Nem várja meg, hogy jól megmelegedhessék az öreg.

- Vigye azt a büdös pipáját - mondja -, az úr múltkor is nagyon haragudott. - Ez persze nem igaz, mert apja hónapszám se ment be a konyhába, de Juine tudja, hogy Alphonse fél az elbocsátástól.

- Minek él az ilyen - mondja, de nincs ebben semmi kegyetlenség, sem rosszakarat, ha annak is látszik. Juine fiatal és erős, s a fiatalság és az erő - legtöbbször - önmagától is kegyetlen. Juine útban érzi az öreget, mint a felesleges vén kutyát, melyet a faluvégen a mély gödörbe szokták belelökni, hogy elpusztuljon. Ez volt a szokás, s a szokás nagy erő. Az öregekről meg ilyeneket szoktak mondani, hát Juine is ezt mondta, mint ahogy őróla is ezt fogják mondani.

Pipet most csodálatos tisztán látta az otthoni dolgokat, és azon gondolkodott, mért van ez így?

- „Szeresd atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön" - jutott eszébe, és arra gondolt, hogy nem is látott családot, ahol a gyerekek *igazán* szerették volna szüleiket, és ne úgy beszéltek volna szüléikről - amikor már mertek -, mint Juine Alphonse-ról. A szülők és gyermekeik viszonyát jóformán csak a kor, az erő és a vagyon szabályozta. Az öregek addig számítottak, amíg dolgoztak, amíg nevükön vagy ládájukban volt a vagyon, s amint ezt az utódok megkaparintották, nem törődtek velük, de néhol éheztették őket.

S a szülői szeretet is csak addig kísérte a gyereket, amíg az lábra állt, amíg nekik dolgozott, azután idegenek lettek, mint a tehén a borjához, ha az meg tudta már enni a füvet, vagy a kutya a kölykéhez, amely el tudta rágni a csontot.

Pedig a mélyben ott izzott valami elfeledett parázs, az első közösség emberi érzése, de az idő sok hamut rakott már rá, s a mélyből nem csillant fel semmi, nem melegített semmi, akár az elmúlt dicsőség.

- Miért van ez így? - kérdezte Pipet önmagától, és apjára gondolt, akit *tulajdonképpen* szeretett, de ez a szeretet hézagos volt. Felvillant néha és elmúlt, s apja gondoskodása is olyan kötelességszerű volt, olyan előírt, hiszen akárhányszor hallotta, hogy a de Bartay-k mindig összetartottak...

- ...egy de Bartay nem hagyja el az apját...

- ...egy de Bartay mindig törődik a gyermekével.

- És Theodore bácsi?

- Éppen ez mutatja, hogy semmi közünk hozzá. La Ligny - az anyja vére, formája. Gyűlölte apánkat, pedig egy de Bartay mindig szereti és tiszteli az apját...

Arra gondolt, hogy meg kellene állni és megkérdezni apját: hogy van, de most meg arra gondolt, hogy Albertet is szereti - persze másként -, és ez a szeretet nem volt semmihez kötve. Széles volt, mint maga a szabadság. Vidám volt és felelőtlen, de őszinte és igaz, akárcsak... Nem, Madelaine megint más volt. Ilyen csak férfi és nő közt lehet, és az több volt mindennél. Kicsit elszégyellte magát.

- Nem tudom, apám hogy van? - súgta Albertnek.

- Azt hiszem, elaludt. Jól betakartam.

Ekkor már egészen besötétedett, de az út jó volt, és az út menti fák koronáját látni lehetett. A lovak maguktól mentek, Albert alig fogta a gyeplőt, és kis pipáját szortyogtatta.

- Jóravaló asszony volt ez a Madelaine - mondta Albert. - Nem való annak a tuskónak. Nem akart semmit? Elég sokáig voltak bent...

- Mit akart volna. Jött-ment a szobában, tanakodott, hova rejtse a bort...

- Csak úgy eszembe jutott, mert kár lenne az ilyesmit elmulasztani...

- Nem mulasztottam el semmit.

- Egyszer - dörmögött Albert - legénykoromban kártyáztunk - ez még Bretagne-ban volt -, kártyáztunk a halászokkal a „Sánta Gúnár"-ban. Szépen nyertem, amikor Charlotte, a kocsmárosné - ilyenforma volt, mint Madelaine - intett az ajtóból. Én visszapillantottam, hogy megyek, de nem tudtam felkelni, mert olyan kártyajárásom volt, hogy csodálatos. Charlotte megint intett egy félóra múlva, de akkor már kezdtem visszaadni a nyereséget - nem hagyhattam abba. Elvesztettem az utolsó sou-m is. Akkor aztán felballagtam a keskeny lépcsőn - szép, keményfa lépcső volt, a korlátja kifaragva -, bekopogtattam.

- Hát itt vagyok, Charlotte...

- Mit akarsz - és úgy nézett rám, mint a sózott hering.

- Intettél...

- Én? Meg vagy te bolondulva?

Csak úgy szikrázott a szeme, hogy nem hagytam ott a kártyát. Máig is sajnálom.

- Szép asszony volt?

- Szép. Harminc frankomba került, hogy - kidobott. Ha egy asszony hívja az embert: menni kell. Ez a világ rendje. Csak azt nem tudom, ha Colombey-ben letettük a bort, mivel megyünk tovább?

- Üresen.

- Nem lehet ám! Minden rongyos faluban útlevelet kérnek, kik vagyunk, mik vagyunk.

- Majdcsak lesz valahogy.

Albert egy kicsit hallgatott.

- Igaza van, monsieur Pipet. Így kell gondolkodni. Így szeretem. Mintha ez alatt a két nap alatt megférfiasodott volna. Keményebb lett és nyugodtabb. Lássa, ez hiányzott a mi urainknak: a kemény élet - már megbocsásson, hogy így beszélek. - Azelőtt posztóban jártak és csizmában, mostanában selyemben és cipőcskékben; azelőtt alig szálltak le a lóról, mostanában alig ültek fel rá. Azelőtt verekedtek itthon és idegenben, mostanában mást küldtek el verekedni..., a paraszt meg izmosodott, kínlódott, dolgozott, a gyengéje elhullott, de aki megmaradt... Higgye el, monsieur Pipet, a fej nem minden, és néha semmi, ha nincs mellette erős szív és még erősebb kéz, mint amilyen másnak van. Aztán az még nagyobb baj volt, hogy amikor felvették a selymet, a parasztról lekopott a posztó is, és amikor felvették a csatos cipőt, a bérlőknek le kellett vetni a csizmát is. Selyemben nem lehet a selymet megőrizni, monsieur, de a hatalmat se, és az országot se...

- Így van, Albert.

- Örülök uram, hogy egyformán gondolkodunk.

- Mindig is egyformán gondolkodtunk, Albert, de az a nagy baj, hogy a kényes élet és a csatos cipő felülről indult el, és senki se gondolt arra, hogy felülről rossz is jöhet, és ha a szegény ember összeszedte magát, komiszabb lett a fajtájához, mint akinek régen volt már egy kis vagyona.

- Így van, uram, ámbár nem is igen látta, hogy kellene másként csinálni, és ha másként csinálná, azt mondanák: megbolondult, s elsősorban saját emberei röhögnék ki. Kár erről beszélni is. Olyan az ország most, mint az éjszaka. Egyszer majd meghajnalodik, csak azt nem tudjuk, mikor.

Hallgattak és úgy érezték, ez az éjszaka most a valóságban is körülvette őket. A szél elállt, s már az út menti fák is elvesztek a feneketlen sötétségben. De a kocsi ment, halkan beszélgettek a kerekek; a lovak talán látták az utat, mert nem lassítottak, és a kerekek egy pillanatra se ugrottak ki a kerékcsapásból. Ebben a sötétben való vándorlásban szinte élettelen időtlenség volt, céltalanság, s a gondolatok között nem a jövő tervezgetése ködlött fel, hanem az otthon, amely pedig mind távolabbi lett és lassan fájni kezdett.

- Mi lehet otthon, és kiszabadult-e már Theodore bácsi? - gondolta Pipet, de ezek kényelmetlen gondolatok voltak, mert a jelenhez tartoztak. Nem az emberek jutottak eszébe, hanem egy-egy öreg fa, egy út, amint a fenyők mögé kanyarodik a kerítés mellett, a távoli erdő kékes borongása, pipafüst a délutáni szobában, a folyosók öreg visszhangja, a kopott őzbőr szőnyeg a nappaliban, az ablakok kovácsoltvas kosara, a kémények lágy füstje, s a kürtök téli huhogása... Olyan közeljöttek hozzá, hogy csak le kellett volna lépni a kocsiról, hogy otthon legyen, de a kocsiról lelépni nem lehetett, mert nem volt akarat, nem volt erő, mely ezt az utat megszakíthatta vagy másfelé terelhette volna.

- Így van - gondolta Pipet, s arra gondolt, hogy minden, ami megtörtént, elkerülhetetlen volt, a jó és a rossz is. A kocsit nem is a lovak húzták, hanem a megmásíthatatlan sors, ami ellen úgysem lehet tenni semmit. És amint így elgondolkodott, az volt az érzése, hogy ez az út rettenetes hosszú, és mintha mögöttük minden a mélységbe hullott volna, és ha most Albert meg akarná fordítani a kocsit, talán a lovak meg se fordulnának, mert visszafelé már semmiféle út nem vezet.

- Albert! Albert, állj meg egy kicsit!

A lovak maguktól álltak meg, és Albert hátrament Bartay-hez.

- Igazítsd meg a kötést a fejemen. Elaludtam és félrecsúszott. Kutyául fáj, remélem, kedves öcsém sincs jobb állapotban.

- Arról én gondoskodtam, uram. Üldögélhet Theodore úr, mint a jó gyerek az iskolában, mert ha nagyon ugrál, megfojtja magát.

- Nem vesztene vele a világ.

- Nem, uram, semmit se veszítene, éppen ezért meg fog maradni. Theodore úr még az ördögöket is becsapná és megnyergelné - ezért nem is kell nekik... Jó lesz így, uram, a kötés? Nemigen látom...

- Jó lesz, Albert. Hol lehetünk?

- Valahol Ormain előtt, ámbár nem érzem még a víz szagát. Majd meghalljuk, ha dobog a híd. Hajnalra - úgy vélem - Colombey-ben leszünk.

- És ott vége a szállítólevélnek. Hogy megyünk tovább?

- Pipet úr azt mondta: majdcsak lesz valahogy, és Pipet úrnak igaza van. Az Isten és az eszünk velünk van, uram.

- Csak ne prédikálj, Albert!

- Nem is, uram, ámbár - ne tessék tiszteletlenségnek venni - Banvais abbé úr se szokott sokkal többet mondani. Mehetünk uram?

Albert újra felmászott a bakra, s amikor a kocsi elindult, odahajolt Pipet-hez.

- A monsieur lázas, olyan forró a feje, mint a tűz. Colombey-ben egy-két napot pihennünk kell.

- Nem lehet, Albert, félek, Levine azonnal leltározni kezdett, és akkor Theodore bácsi már szabadon van. A bort átadjuk, s akkor jobb helyet csinálhatunk apámnak.

- Kár volt azt a levelet azonnal elküldeni - morgott Albert -, Martel elvihette volna két-három nap múlva is.

- Ezen már nem tudunk változtatni, Albert. Sietnünk kell.

A lovak azonban nem siettek, mégis nemsokára dübörögni kezdett alattunk az Ormain hídja. A folyó alig látszott, csak itt-ott ködlött valami tompa csillogás, és a zúgás hallatszott a hídlábak között.

- Árad az Ormain - mondta Albert -, mire Colombey-be érünk, világos lesz. Már most sincs olyan sötét. Az éjjel nagyon sötét volt.

- Nem látok én most se semmit - mondta Pipet.

- Én se, uram, de ez azért már más sötétség. Ennek már színe van. A fák lassan megint látszani kezdtek, és a tócsák is megvillantak, ha a lovak lába rálépett homályos tükrükre. Fázós álmosság didergette őket, és Pipet csak egy-egy zökkenőnél ébredt fel, a kocsiponyvának döntve félrebillent fejét. A kocsiponyva merev volt és nedves, de hol hozzádőlt, ott megmelegedett. Amikor pedig némi világosság kezdett derengeni, olyan köd szállt az őszi mezőkre, hogy a lovak faránál előbbre látni nem lehetett.

Pipet szidni akarta a ködöt, de azután nem szólt semmit. Van, hát van! Ez is az úthoz tartozik, itt van, nem érdemes vele foglalkozni.

Bóbiskolva mentek tovább a reggel felé, amikor a ködből füstszag és kutyaugatás szállt hozzájuk.

- Colombey, uram.

- Add ide azt az írást, Albert! Az őrségnél majd én szállok le.

- Hogy gondolja, monsieur Pipet?

- Majd meglátjuk. Add csak oda! Ismerek itt valakit.

- Bízd Albertre, Pipet! - szólt előre apja.
- Nem!

A kocsi csendesen ment tovább. Egy-egy ház kibújt már a ködből, ha nagyon közel volt, és körülvette őket az emberek jelenléte s az ébredés részvétlensége.

- Egy kocsi - gondolták.

Albert tűnődve kotorászott zsebében és azon gondolkodott, mi történt Pipet-vel. Sose hallotta, hogy apjának azt mondta volna: nem. És még csak meg se magyarázza, hogy miért - nem. Ezen gondolkodott hátul Jean de Bartay is. Nem volt megbántva, Pipet hangjában semmi tiszteletlenség nem volt, csak szokatlan.

- Nem!

És megnyugodott benne. Levett valami gondot a válláról, és - különben is - lázas fáradtság gomolygott benne. Pipet sose járt Colombey-ben, ezt tudta, de azért ismerhetett valakit.

- Óvatosan, Pipet.
- Igen.

Zsebre tette az írást.

Albert oldalt figyelte fiatalabbik gazdáját, és gondolatai körülcsapáztak minden lehetőséget, megszagoltak minden elmúlt mozdulatot, de magyarázatot nem talált... Nem, a két idősebb férfi nem érezte, hogy nem az úton mentek, de az Út vitte őket. Nem érezték az idők áradását, és nem vették észre, hogy sorsuk és tennivalójuk pontosan ki van mérve. Nem látták a zátonyokat, kavargó mélységeket, enyhe csendes partokat és szigeteket, de Pipet hangjában erő volt és hit, és megnyugodtak benne.

- Férfi lett ezen a három napon - gondolta apja, és ugyanakkor ugyanazt gondolta Albert is. Jean de Bartay sokkal jobban el volt betegségével foglalva, semhogy sokat tűnődött volna a dolgokon, de Albert nem hagyta abba a nyomkeresést. Szívta pipáját és figyelt.

A házak mind sűrűbbek lettek, a gömbölyű köveken nehéz dörömböléssel ment a kocsi, amikor váratlanul megálltak a lovak, s a ködben látszott a sorompó leeresztett rúdja. De nem mozdult semmi.

Egy ember ment el mellettük, valahol kiáltott valaki, és a köd is szakadozni kezdett. Először kémények bukkantak ki magasan,

mintha a levegőben állnának, aztán az oromfalak, tetők, mintha most épülnének a házak felülről lefelé.

Az egyik házból kijött egy katona, a puskáját a falhoz támasztotta, és a szíjat húzogatta a derekán. Szinte dülöngélt az álmosságtól, és munkájában minduntalan megakasztotta egy-egy ásítás.

Amikor Pipet odament hozzá, akkor is éppen ásított, és intett, hogy ne zavarja, amíg ezt a fontos műveletet be nem fejezi.

- Na, most mondja, polgártárs, mert amikor ásítok, nem hallok semmit.

- Étienne Chaysit keresem.

- Bent van, de siessen, mert most készül lefeküdni. A folyosón végig és szemben az utolsó ajtó. Mit visznek?

- Bort.

- Az jó - mondta a katona -, nekünk is hagyhatnának. Fűteni még nem lehet, hát legalább belül lenne egy kis meleg.

- Talán hagyunk - mondta Albert, és arra gondolt, hogy a szállítólevélen nincs kitöltve a bor mennyisége. És az se, hogy ajándék-e, vagy fizetni kell érte.

A kopogtatásra „entrez"-t kiáltott valaki, és utána mindjárt csizma zuhant a padlóra. Az ágy mellett a hadnagy most akasztotta éppen a másik csizmáját a csizmahúzóba.

- Jó reggelt! A kocsinak várni kell, láttam, amikor megállt. Álljanak be ide az udvarba! Egész éjjel nem aludtam. Sajnálom, de én is csak ember vagyok.

- Étienne Chaysinak külön üzenetet is hoztam - mondta Pipet, és közelebb lépett.

A hadnagy végre lerúgta a másik csizmáját is, és a válla felett Pipet-re nézett.

- Nos?

- „A Marne-ban nincs egy csepp víz."

A hadnagy most már ott állt Pipet előtt. Ha meg lett volna borotválkozva, kellemes arcú ember lett volna. Kezét Pipet vállára tette.

- Nem ismerlek.

- Nem baj.

- Megmondhatod, ki küldi az üzenetet?

- Madelaine.

A hadnagy arca hideg maradt a névre, s Pipet ennek örült.

- Mit akartok?

- Átadni, amit hoztunk, és továbbmenni.

- Írás?

- Itt van.

- Hová irányítsam?

- Bayon, Luneville. Én most kimegyek, és begurítjuk a bort.

- Mért nem mondod, hogy bort hoztatok, mindjárt jobban mozog az ember, ámbár - komolyodott el - veletek rendben van a dolog mindenképpen. Hogy van Madelaine, régen láttam.

- Jól. Náluk pihentünk meg.

- A néném, tudniillik, de ezt úgyis tudod. Kitől hozzátok a bort?

- Brienne de Chátel-ből.

- Aha. Theodore barátunk csak nem rokonod?

- Dehogy - mondta Pipet, s arra gondolt, hogy még mindig nem nézik kocsislegénynek... - dehogy.

- Zsugori disznó - azt mondják -, de mindenütt barátai vannak. A múltkori borát alig tudtuk meginni.

- Ez jó! Neki már nem volt, így mi kölcsönöztünk. Majd hozok be is...

- Jó. Addig elintézem ezt a papírt. Szóval Bayon és Luneville.

- Igen. Mindenhova egy hordó.

A hadnagy nekiült az írásnak, de erre megállt.

- Hát látod, ennek a gazembernek mindenhol vannak emberei. Csúnya dolgokat hallottam róla, régieket is, meg újakat is. És ezt nem húzzák fel...

- Sajnos, nem - mondta Pipet -, ő húzat fel másokat. De ne politizáljunk, hozom a bort.

Pipet gondolkodva ment ki a kocsihoz.

- Egy hordót adunk itt le. Egyet Bayonban, egyet Luneville-ben. Mindjárt megyünk tovább. A fonott üveget is bevisszük kóstolónak. Apám maradjon fenn a kocsin.

Leemelték a hordót, és lassan görgették befelé.

- Csupa sár lesz - mondta Albert, és arra gondolt, hogy Pipet kezében jó helyen van a vezetés. De hogyan? Szimatoló ösztöne úgy

repkedett, mint a karvaly a szétrebbenő verebek között, de megfogni nem tudott egyet se.

A folyosón dübörögtek már a hordóval, amikor kinyílt a hadnagy ajtaja.

- Hagyjátok csak kint, még azt hiszik, magamnak akarom.

Pipet bement a szobába, és Albert utánalépkedett, azzal a személytelen jelentéktelenséggel, melyet öreg szolgák tudnak csak.

- Apám - mutatott Albertre Pipet - behozta a kóstolót is.

A hadnagy figyelmesen nézte Albertet, aztán lefújta a porzót a papírról.

- Ha valami üres edény lenne, hadnagy polgártárs - mondta Albert -, csak ez az egy üvegünk van.

- Üres az van, de nincs tölcsér.

- Nem baj. Egy csepp se megy mellé. De előbb talán megkóstolnánk.

- Ez nem Theodore úr lőréje - bólintott Pipet, és Albert szigorúan nézte a padlót, mert úgy érezte, ebbe a beszélgetésbe neki beleszólni nem szabad. Úgy érezte, Pipet veszélyes játszmába fogott, ismeretlen szálakat vetett ennek az útnak zavaros vetélőjébe, ő csak ronthatna, ha egy szót szól.

A hadnagy kiitta a poharát és csettintett.

- Tudtam, hogy ti nem csaltok meg. S ennek ugyanaz az ára?

- Hagyjuk - legyintett Pipet -, majd visszafelé elszámolunk. Ebben az üzletben nekünk is részünk van, nemcsak Theodore úrnak. Nem csap be, annyi bizonyos. Csak azt kérjük, bárki érdeklődne utánunk, itt nem tudnak semmit. A bort leszállítottuk és elmentünk. Bayon és Luneville ne essék szóba, mert az a mi külön vásárunk. És Theodore úr nem bánja, ha más ráfizet.

- Meglesz - bólintott a hadnagy és ásított. - Nem aludtam, s most majd a borotok elringat.

Kinyitotta az ajtót:

- Petillon, Petillon, a sorompót nyisd ki! A kocsi mehet.

Aztán Pipet-hez fordult:

- Köszönöm - mondta -, és Madelaine-t csókolom. Amikor visszafelé jöttök, lehet, hogy nem én leszek szolgálatban...

Döcögött a kocsi keresztül a városon. Albert vidáman füstölt és néha Pipet-re figyelt, aki szintén pipára gyújtott. Azelőtt ritkán látta Pipet-t pipálni, de most tempósan szívta, és néha leköpött a kocsiról.

Most már reggel volt. Az emberek gondolatai jobban körülfogták a kocsit, s a templom előtt egy kofa hosszan kutatva, szinte ellenségesen nézte őket. A templomajtó nyitva volt, s az oszlopok mellett egy koldus üldögélt. A lovak most már alig vánszorogtak, hátsó lábukat csámpásan rakták, és patkójuk néha összekoccant. A templom kertjében lilás-bíbor pompában álltak a körtefák, és a padokra színes leveleket dobott az ősz.

Valahol a városon kívül meg kell állnunk, mert a lovak nem bírják - mondta Pipet -, és a patkókat is meg kell nézni. Apámat egy napra ágyba dugjuk.

- Igen, monsieur Pipet.

- Luneville-ig tiszta az út, hacsak „az ott a pincében" már nincs szabadon.

- Jól emlékszik, monsieur Pipet: így mondtam. Rossz érzés lenne azt hinni, hogy ezt akkor nem jól mondtam.

Pipet szárazon nevetett.

- Jól mondtad, Albert, nem is panaszkodhatunk az útra, de most már sajnálom, hogy „az ott a pincében" életben maradt. Ma már nem maradna életben. Leesne a lépcsőn, rádőlne egy szekrény, szóval valami történne vele...

- Mégiscsak rokon.

- Nem rokon. Ellenség, halálos ellenség, akit mi élve hagytunk, hogy ő halálra hajszoljon minket. Ostobaság volt, de - igen - ez volt az utolsó!

És Pipet szürke szeme elhidegült, mint az acél.

- Mióta ismeri, uram, ezt a hadnagyot?

- Sose láttam ezelőtt.

Albert meghökkent. Mit kérdezzen most?

- Jóravaló ember - mondta zavartan. - Határozottan jóravaló. Pipet nem válaszolt.

Elnézett a lovak feje felett, és Albert érezte, hogy a kérdezősködésnek vége, a tegnapnak vége, elmúlt valami. Kinyújtotta lábait, és újra elhelyezkedett az ülésen, mintha új állást foglalt volna el, mintha meghajtotta volna magát valaki előtt, aki

most kapott rangot és birtokot. Pipáját hozzáverte az ülés vasához, s míg a hamu és dohánymaradékok lehulltak a tegnap sarába, azt mondta magában:

- *Madelaine!* Hogy én ezt nem vettem észre! Férfiakat - tette aztán hozzá - csak a baj, a veszély s asszonyok csinálnak.

A város lassan elmaradt. A házak mind kisebbek lettek, az utcák foghíjasabbak, a terek nagyobbak, az emberek vidámabbak és erőszakosabbak, a szél szabadabb s a sár nagyobb.

A gyalogjárók felkiáltottak néha valamit a kocsira, amit nem mindig lehetett érteni - mert az út itt már széles volt, és kegyetlenül zörgött a kocsi -, de néha csak intettek valami pajtásos vidámsággal, ami a gyalogjáró utasok sajátsága. Volt azonban, aki azt kérdezte:

- Hova mentek? - és úgy nézett rájuk, mint aki számon kér valamit. A kocsi éppen állt.

- Colombey-be - mondta Pipet.

- Hiszen ott vagytok.

- Tudjuk. Ez itt már talán nem Colombey?

- Dehogynem.

- Na látod!

A kérdezősködő kicsit elveszítette lába alól a talajt. Mérges lett.

- Én tagja vagyok a tanácsnak..., mindenféle csavargók járnak erre.

- Hát csak vigyázz rájuk, ha ez a dolgod - na menjünk.

Az ember ott maradt az út mellett, tanácstalanul. Köpött egyet, s szigorúan nézett utánuk.

- Vigyázzunk, uram...

- Nincs semmi baj, Albert.

Volt aztán olyan is, aki csak vidáman intett, jelezve, hogy semmi köze a kocsinjárókhoz, de utas, ember ő is, így mindenképpen összetartoznak.

Ekkor már csak itt-ott állt egy-egy ház az út mellett, vagy beljebb egy major, és a felhők hasadékain néha kisütött a nap. A kocsi sáros volt a tetejéig, az emberek bőrén az átvirrasztott éjszaka, a lovak lábán megszáradt a sár, s mögöttük a messzeség ásított s az elhagyott éjszakák, melyeket szinte látni lehetett.

A gyalogúton egy asszony ballagott, amikor meghallotta a zörgést, megállt. Állt akkor is, amikor odaértek, de nem szólt. Szoknyáját a gyomrára húzta, és egy zsineggel kötötte meg. Kedves, fáradt arca és nagy fekete szeme volt.

- Álljunk meg, Albert!

Pipet leszállt, s a kerekeket nézte. A ponyván igazított, és benézett apjához, aki most is aludt.

- Elvinnének Limar-ig? - kérdezte az asszony.

Pipet meghúzta a ponyva kötelét.

- Csak felkapaszkodnék oda, hámi.

- Üljön, asszonyom, előre! Elférünk hárman is, hátul tele van minden.

- Köszönöm. Chevillonban voltam, a testvéremnél. Három napja jövök - és felmászott Albert mellé. - Nem lakom messze, de már alig bírom. Az a ház az enyém, ott, a domboldalon - és előremutatott. - Limar a tanya neve.

- Ott, a fenyők között?

- Az.

- Nincs messze - mondta Pipet.

- Csak úgy látszik. Kanyarog az út, és beletelik fél óra, amíg oda érünk. A dűlőúton még pár lépés.

- Gazdálkodnak?

- Magam vagyok, két cseléddel. Gyerekünk nincs. Én meg tavaly özvegy lettem. Azért voltam Chevillonban, hogy a testvéremet idehívjam, de nem jönnek, pedig itt olcsóbb a bérlet, igaz, a földek is szegényebbek. Meg dombosak. De itt közel van a város, és jobban lehet mindent eladni.

- Van üres istállója?

- Üres nincs, de van még hely az istállóban.

- Ha megpihenhetnénk ott, megfizetném. Nem szeretem ezeket a vendéglőket, aztán beteg is van a kocsin.

Az asszony szeme elkerekedett.

- Beteg?

- A keresztapám. Fejbe vágta a fa, de úgy látszik, elmérgesedett a seb.

- Az más. Azt hittem, valami ragadós nyavalya. Persze, hogy van hely. Akármeddig, és nem is kell fizetni. Két nagy szobám van, de a

konyha is meleg. Az istállóban meg jó helye lesz a lovaknak. A kocsi megáll a pajtában, nem kell félni, nem veszik el semmi. Ismernek engem Colombey-ben.

- Nem gondolunk ilyesmire; megpihenünk, és megyünk tovább.

- Mondom, hogy akármeddig maradhatnak. Örülök, ha valaki van körülöttem, úgyis mindig egyedül vagyok. Szép helyen is van a major, fenyők között, és tiszta időben odalátszik a Madon vize. Arra, keletre és kinyújtotta a kezét, mintha látná a folyót.

Theodore de Bartay nehezen ébredt, és többször felébredt, de minden ébredés után visszahanyatlott valami szörnyű álomba. Testén a pince szalmáját érezte, orrában a dohos, föld alatti szagot, de keze puha párnát fogott, és a világosság otthoni ablakon esett a szobába.

Ha kinyitotta szemét, újra lehunyta, s ha lehunyta, újra kinyitotta. A feje úgy fájt, hogy az már kibírhatatlan volt, és szakállán savanyú hányadékszag érzett.

- Mi mindebből az igaz? - kérdezték egyre világosodó gondolatai. - Mi hát a valóság, mert ez a valóság rettenetes.

- Thomas!

A hang elveszett a szobában, de a takaró alatt meleg volt, és összezsugorodott, vékony lábait összeszorította, mintegy kárpótlásként Thomas hiányáért.

A füle zúgott, és úgy érezte: a képek ráesnek, vagy az ősök kilépnek a rámából, szigorúan és pinceszagot lehelve:

- Az orvosságot be kell venni, Theodore.

Egyszerre felkavarodott a gyomra, és önkéntelen mozdulattal kifordult az ágyból, de hányni nem tudott, csak kínosan öklendezett.

A vödör azonban ott állt az ágy mellett, és verejtékezve nézte, hogy alig van benne egy kis folyadék, de ennek másnapos vörösborszaga volt.

- Thomas!

Az a pince az oka mindennek, és Fleuris, az a vén disznó. Fleuris? Hogy került oda Fleuris? És ott volt Levine is...

- Thomas!

Világosságot kell deríteni ezekre a dolgokra, mert megőrül. A keze hátra volt kötve, ez bizonyos, a feje még most is be van kötve,

mert megütötték, és hol a kardja? Ekkor, amint behunyta szemét, tisztán látta Jean kezét, amint felemeli, hogy védekezzen, s a kardot, amint a kéznél gyorsabban levág.

Ekkor felült az ágyban, és egyszerre kivilágosodott minden. Első pillantása a titkos falrészre esett. Nincs-e *ott* valami baj? Kivánszorgott az ágyból, rázárta az ajtót, és reszkető kézzel kotorászott a falon. A fal megnyílt, és üregében érintetlenül hevertek a zsákocskák s a kazetta. Gyorsan visszazárta, kinyitotta a szobaajtót, és dideregve visszabújt az ágyba.

Csak ezután sóhajtott.

- Hála Isten!

A házban nagy volt a csend, mintha messze földön egyedül lett volna, mintha a környéken sem lakott volna senki, mintha a cselédek mind elmentek volna, s nem lenne semmi más, csak ő, az arany a falban és a gondolatai, melyek most már egészen tiszták voltak. Tiszták voltak azokról a dolgokról, melyeket ő tudott, de kellettek volna új értesülések, mert a számadásnak még nincs vége, ámbár vége lehetett volna, ha le nem ütik.

Ezzel a leütéssel sem volt tisztában, mert úgy zuhant rá, mint az éjszaka. Albert volt, vagy Pipet, de inkább Albert... Jean fegyverért ugrott, nem kétséges, hogy el akarta tenni láb alól, tehát meg kellett előzni. Ezt Jean nem is fogja tagadni.

És kirabolták. Összes írásait elvették, ötven aranyával együtt. A kompromittáló levelek jó helyen vannak. Dubois-t mindenesetre értesíteni kell, hogy az útlevelet *Jean de Bartay kérte, tehát előre készült* a szökésre s a gyilkosságra.

Az, hogy az útlevelet ő szerezte testvére nevében száz aranyért, legkevésbé sem zavarta.

- Thomas! - A falak elnyelték a kiáltást.

Itthon maradt-e Jean és Pipet, vagy felhasználták az útlevelet? Végeredményben mindegy. A birtok gazdátlan marad így is, úgy is... Örökös nincs.

És ha szöknek az útlevéllel? Mert mért zárták volna őt a pincébe? Szökjenek! Nem, ne szökjenek, pusztuljanak!

- Thomas! - Most már valamivel egyenesebben lépett ki az ágyból, és újra kikiáltott a folyosóra, s mivel hallotta, hogy ajtó csapódik lent, visszafeküdt.

De nem Thomas, hanem Charlotte nyitott ajtót. Kezében tálca, s rajta gőzölgő tál.

- Jó napot, uram, azonnal rendet csinálok.

- Thomas?

- Még nem jött meg, uram.

Theodore de Bartay nem válaszolt. Charlotte beszél magától is, nem kell kérdezni. Kiderül majd az is, Thomas hova ment...

- Felkel, uram, vagy odatoljam ezt a kis asztalt?

- Nem kelek fel.

- Nem is érdemes. Ez a jó kis káposztaleves egyszerre helyrehozza. Ilyenkor ez kell, aztán ha kívánja, van még a hideg sültből... Emlékszem, lánykoromban, ha az apám megjött a vásárból, az anyám csak elibe tette a káposztalevest, és rendben volt minden. Egyszerre kijózanodott... Más asszonyok meg pöröltek, aztán a végén verést kaptak.

- Igen - mondta de Bartay. - Szóval részegen hoztak haza - gondolta -, mert jönni aligha jöttem, de ha nem iszom azt a bort ott, megevett volna a fene.

- Szabad a kezét, uram?

Charlotte vizes ruhával megtörölte ura arcát, szakállát és kezét. Amikor bal kezét fogta, de Bartay felszisszent.

- Úgy látszik: elesett uram. Nem olyan nagy baj; van akinek a lábába megy, van akinek a fejébe. Pedig nem is látszott nagyon. Mondtam is Denisnek.

- Persze, Denis Mariotte is ott volt - szedte össze a szálakat de Bartay. - Mi a fenét keresett ott? - Levine, Fleuris, Mariotte, még valaki, akit nem ismert, aztán Martel...

- Mit mesélt Denis?

- Semmit. Tetszik tudni, milyen mogorva. Semmit. Azt mondta, hogy leltároztak, s holnap eljön.

Charlotte odatette a kis asztalt a káposztalevessel, mely kellemesen felhőzött, s feledtette az előbbi szagokat. De Bartay-t egyszerre megrohanta az éhség.

Leltároztak?... - gondolta, de az első kanál olyan áldott ízzel és meleggel szaladt szét ínyén, hogy gondolkodni is elfelejtett.

- Ülj le, Charlotte - mondta kegyesen -, úgy sincs itthon senki.

- Nincs, uram, az ajtókat meg bezártam. Thomas aligha várható mára. Látom, jólesik...

- Ügyes vagy, Charlotte, de majd, hiszen tudod..., nem feledkezem meg rólad. (Hol az ördögbe lehet ez a Thomas?) Hozd fel a húst is, meg a mustárt.

Denis - úgy látszik titokban akarta tartani Charlotte előtt az ő pincefogságát, és csak annyit mondott, hogy leltároztak. De miért? Mit leltároztak? Meghalt valaki? Talán öngyilkos lett? Ez kellemes gondolatnak látszott első pillanatra, de aztán megijedt. A levelekben Pipet nincs súlyosan kompromittálva, hogy... ámbár... a mai világban... Pipet is kaphat tizenöt-húsz évet, s addig a birtok gondnoka más nem lehet.

A jó, meleg levestől szinte elgyengült, és most már teljesen egészségesnek érezte magát. A húst falta, vastagon mustárral.

- Jerome?

- Jerome megjött az üzenettel, hogy Jean úrékkal megy uram Párizsba, Thomas menjen egyedül. Thomas aztán el is ment hamarosan a pónikkal, a kis kocsiban. Morgott, hogy ezt előbb is megmondhatták volna neki, de ő mindjárt morog. Hiszen tudja, uram.

- Hm... üm... - mondta de Bartay tele szájjal. (Thomast tehát elküldték, és mi Jeannal együtt mentünk Párizsba. Nem is rossz. De a leltározás?...)

- Denis holnap eljön?

- Igen, uram. Mondtam neki, hogy mért nem ma, de azt mondta: monsieur Theodore-nak pihenésre van szüksége. Hát ilyen figyelmes...

- Igen, Denis figyelmes.

- És hogy tessék csak nyugodtan aludni, ő kézbe veszi a dolgokat. Ő és Therly. Azt mondta, hogy Theodore úr nyugodtan alhatik... Ez már egy kicsit nagyképűség, ugye, uram?

- Igen, Denis egy kicsit nagyképű. De ez nem baj.

- Nem is mondtam, csak azt nem tudom, mit akar kézbe venni?

- Ezt én se tudom, Charlotte. Nagyon jó volt minden, Charlotte, azt hiszem, az edényt leviheted. Azután gyere még fel... Nem bánnám, ha befűtenél. Kicsit korán van ugyan még, de ma kivételes nap van.

- Igen, uram. Ott van az udvaron az az almafa, amelyik nem termett, elég száraz már.

- Arra gondoltam én is.

Lustán végignyúlt az ágyban, s arra gondolt, hogy nézi majd a fát, hogyan ég. Nem termett; égjen. Charlotte majd feljön, hajladozik itt a kandalló előtt, s ezt is jó nézni. Charlotte erős, egészséges és nem csúnya. Egyáltalán nem csúnya! És nagyon tiszta... és nagyon - olcsó! Charlotte-ot meg kell becsülni, és valamit kellene neki adni, ámbár ezt lehet később is... Persze nem pénzt - úgyis valami haszontalanságra költené -, hanem lehetne a felesége ruháiból valami egyszerűbbet, amit Thomas nem ismer.

Csodálatos könnyűnek érezte most magát, szinte könnyelműnek; nem gondolt arra, hogy ez még mindig egy kis részegség. Az se tűnt fel neki, hogy az elmúlt két nappal nem foglalkozik érdemük szerint, a gyűlölet nem olyan nagy benne, mint máskor, és érthetetlenül engedi múlni az időt azzal, hogy Mariotte és Therly „utánajárnak a dolgoknak", és holnap úgyis megtud mindent.

- A holnap messze van - mondta belül egy régi hang -, és Mariotte ostoba, nagyképű paraszt! Magadnak kell a dolgokat kézbe venni. Felkelni és...

Theodore de Bartay önkéntelenül mélyebbre húzta magát az ágyban. Undorodott a felkeléstől. Fázott még a gondolatától is. Aranyaira gondolt és Charlotte-ra, s ez felmelegítette.

Ostobaság - gondolta. - Ha ma felkelek, mindenki azt mondja: nem ütöttek le, és tréfa volt az a pince is... Nem..., súlyos beteg vagyok, s így talál holnap Mariotte. Mozgósítani kell Antoniót, Jean de Rhent, orvost hívatok és a komisszáriust. Az elfogatóparancs itt van, a komisszárius értesítse a polgárőrségeket. Lehet, hogy itt bujkálnak a környéken, de ez nem valószínű. A valószínű - Párizs. Amint itt elindult a hajsza, megyek Párizsba. Talán még holnap. A határőrség is figyeljen...

De ma már nem! Egyszer én is pihenhetek..., de meg este is van már.

Este még nem volt, de alkonyodott. A szél ködös felhőket hajszolt az ablak előtt, és suhogása behallatszott a kandalló kéményén. Az ablakon túl ködös, hideg világ didergett, és bent, a szobában lassan szétfolyt az árnyékok lágy homálya.

A tűz nehezen kezdett égni - egy kis füst is kiszökött a szobába -, de aztán felvillant és aranyos fényt vetett Charlotte arcára és vállára.

Theodore de Bartay nézte, és most - talán életében először - jól érezte magát. A világ távoli lett és hideg. A ház csendes, és nincs más, csak ők ketten. Nem, most nem akart gondolni semmi másra, csak a mai estére, a rejtett vagyonra és erre a kedves Charlotte-ra.

- A függönyt is, Charlotte.
- Igen. Lámpát ne gyújtsak?
- Nem kell, Charlotte, majd a tűz világít. Csak jól rakd meg! Neked nincs már dolgod odalent?
- Nincs, uram. Érzi már, milyen jó meleg kezd lenni?
- Igen. Nem fázol meg, amíg levetkőzöl?

Theodore de Bartay sokáig szégyenkezve gondolt erre az éjszakára, és tulajdonképpen sosem bocsátotta meg magának, sem ezt, sem az elmulasztott napot, mert nem lehetetlen - ámbár ezt utólag nehéz lenne biztosan állítani -, hogy másként is fordulhattak volna a dolgok, ha azonnal felkel, maga irányítja az üldözést, és nem heverészik Charlotte-tal mint egy szerelmes kocsislegény.

A megtörtént dolgokat meg nem történtté tenni azonban nem lehet, és ha valaki megkérdezné, mikor volt tulajdonképpen részeg, feltétlenül azt mondaná, hogy ezen az éjszakán.

A kandallóban mindjobban fellobogott a láng, és fénye simogató arannyal hintette be a szobát, de Charlotte-ot is, amíg vetkőzött. Viseltes fehérneműi a puha fényben átlátszóak lettek, mint a tüll, s az asszony bőre, mint a fénylő bronz. Mint a meleg bronz.

És Theodore *beszélgetett.*

Nem úgy, mint máskor, amikor csak kérdezni, lehordani és parancsolni szokott. Nem úgy, mint más ölelések kielégülésében, amikor legfeljebb - hallgatott. Most beszélt, most *ember* lett erre az éjszakára; kíváncsi ember, hogy miként él tulajdonképpen Charlotte, Jerome kislánya meggyógyult-e, és panaszkodott, hogy őt általában nem szeretik, pedig mindent megtenne, ha a körülmények megengednék...

- És fát csak vitess a szobádba, Charlotte, amennyi kell! Parancsold meg Jerome-nak az én nevemben!
- Thomas ellenkezni fog, uram.

- Semmi köze hozzá. Semmi. Kirepítem, ha veled szemtelenkedik.

- Köszönöm, uram. A szoba bizony elég hideg, de azért Thomas - eddig nem akartam mondani - néha be akart hozzám jönni... Én persze nem engedtem, ő pedig megtiltotta a fát...

- Szóval be akart hozzád menni - keseredett el Theodore szája íze, egyben megfogadta, hogy Thomast ezért megtáncoltatja. - Kellettél volna neki, na megállj csak Thomas. Pedig talán tudja is, hogy te, meg én, vagy legalábbis sejti?...

- Tudja uram. Biztosan tudja, mert amikor a számadásokat csinálja, uram, amikor bezárkózik, hogy senki ne zavarja, mindig megjegyzi, hogy:

- Vesd meg, Charlotte, az ágyat, és tedd magad tisztába...

- És te mit csinálsz ilyenkor?...

- Hát, uram, megvetem az ágyat - mondta Charlotte, és szégyenlősen megszorította de Bartay karját, bizonyítékul, hogy nem baj, ő szívesen teszi.

- Gazember ez a Thomas, tudja és mégis...

- Igen, ő is akar, uram.

- Gazember; jó, hogy megmondtad. Vigyázok rád, Charlotte. Te csak az enyém vagy, s az enyém is maradsz. Szépen együtt megöregszünk.

Charlotte szemét elfutotta a könny.

Soha, soha nem beszélt így vele a gazdája, és soha nem érezte, hogy igazat mond, csak most. A távoli öregséget említette, ami olyan keserves volt ezekben az időkben, meleg szobát adott, és karja ölelésében szeretet volt és békesség.

Charlotte szinte elolvadt és úgy érezte, mindent megtenne érte, úgy érezte, ez más, mint amit eddig ismert, úgy érezte, szereti ezt az embert, és boldog szipogással elsírta magát.

Mért sírsz, Charlotte?

- Az asszony reszketve bújt hozzá.

- Mert szeretem, uram.

Theodore-t megcsapta az asszony hálás, tiszta vágyakozása, csodát érzett maga körül; csodát a szoba fekete-arany villogásában, csodát gondolatai között, amelyek akadálytalanok voltak, szépek és egyszerűek, csodát vágyaiban, melyek éppenséggel nem voltak

lehetetlenek, hiszen nem volt bennük pénz, rang, birtok, nem volt más bennük, csak a boldog Charlotte és távoli csendes öregség. - Én is szeretlek, Charlotte!

A lángok játszottak még egy darabig a kandallóban, ágaskodtak, hogy többet lássanak, de aztán kíváncsiságuk lassan hamuba hullt. Zümmögve eljárták még a sötétség táncát, aztán megbújtak a parázsban, míg csak álomra nem csukódtak annak is szürke szempillái. Kint suhogva járt a szél, a kandalló néha, mintha mélyen lélegzett volna, aztán eleredt újra az eső, és csak a csatorna siránkozott odakünt, mintha az ősz és az éjszaka holt virágait öntözgette volna a felhők reménytelenségével.

Theodore de Bartay arra ébredt fel, hogy valami bántja, valami nincs rendben. Nem is aludt jól, mert valaminek enyhe fokhagymaszaga volt, s rájött, hogy ez a valami Charlotte lélegzete.

- Charlotte!
- Igen, uram.
- Öltözz fel! Jerome azonnal menjen, és szedje össze az embereket. Mariotte-ot, Jean de Rhent, a komisszáriust, Therlyt és a doktort. Az ebédlőben teríts fel, pálinka legyen bőven és hús is! Ha megjöttek, bejössz, újra bekötöd a fejem, és akárki kérdezi, nagyon rosszul vagyok. Először a doktort ereszted be, egyedül. Megértetted?
- Igen, uram.

Theodore nem tudott az asszonyra nézni, amíg az öltözködött. - Hát ez..., hát én..., hát így... - és elfordította fejét, amíg Charlotte széles idomai eltűntek a ruhában.

- Siess, de előbb nyisd ki az ablakot!
- Hideg lesz...
- Nyisd ki az ablakot!

Ez a hang már a régi volt: sziszegő, mint az ostor, és a vége csattant. Az asszony elhúzta a függönyt, kinyitotta az ablakot és sóhajtott. Odakint sárban és ködben tántorgott az ébredés, és Charlotte éjszakáját elseperte az esős reggel.

Jerome aztán meghozta a vendégeket. Kicsit megkésett, mert előbb fát kellett hordani Charlotte szobájába.

- Nem tudom, mit szól hozzá Thomas. Tudod, hogy megtiltotta.
- Az az én dolgom. Ez az úr parancsa. Thomasnak már úgyis sok van a rovásán.
- Úgy gondolod, Charlotte? - kérdezte Jerome, és figyelmesen megnézte az asszonyt. - Úgy gondolod? Akkor természetesen úgy is lesz - mondta alattomosan, és amikor bevitte a fát Charlotte szobájába, ránevetett a vetetlen ágyra.
- Csak marakodjatok - gondolta. - Én résen vagyok.

És csak azután fogott be, hogy összeszedje az embereket, akikre Theodore de Bartay-nek szüksége volt. A doktorra várni kellett, így már majdnem dél volt, amikor végre együtt voltak az ebédlőben, és megjelent Charlotte az italokkal.
- Töltsön, Therly! A doktor urat kéreti először az úr...
- Igen - ugrott fel szuszogva a gömbölyű doktor, és eltűnt Charlotte-tal az ebédlőajtó nagy, zöld függönye mögött.

Therly, a vadász, tátott szájjal nézett Charlotte után, és már valami gorombaság volt a nyelve hegyén, hogy neki ne parancsolgasson a szakácsné, de aztán szelíden töltött, hosszan nézve a gyöngyöző italra, mintha abban látott volna valami megoldást Charlotte megváltozott viselkedésére.

Eddig monsieur Therly voltam, most pedig egyszerűen: töltsön Therly... Ezek szerint Thomas lefelé megy, Charlotte pedig felfelé. Mindenesetre résen leszek.

Tessék, polgártársak, tessék. Ez a köménymagos pálinka maga az orvosság. Charlotte kezét dicséri, Charlotte pedig ügyes asszony.

Igen, Charlotte keservesen ébredt ezen a napon - sírdogált is egy kicsit a konyhában -, de aztán szokatlan bátorság lángolt fel benne. Megérezte, hogy gazdája előtte - csak őelőtte - kinyitotta a szívét, amit bizonyára még felesége előtt sem tett meg, és megérezte, hogy ha most sarkára áll, ő lesz a második személy a házban, aki parancsol, és nem, akinek parancsolnak. Theodore úr ezt az éjszakát nem fogja elfelejteni, és talán nem ad semmit érte, de azt nem fogja megakadályozni, hogy a többi alkalmazott az ő akaratához igazodjék. Ez nem kerül Theodore úrnak semmibe, és ami neki pénzbe nem kerül, ott még nagylelkű is tud lenni.

Persze Thomasszal nagy csata lesz, de ettől már Charlotte nem félt, mert ő tudott valamit, amit az öreg inas nem tudott, hogy Theodore de Bartay-nek szíve is van.

Letörölte hát könnyeit, megmosakodott, és először Jerome, a kocsis vette észre, hogy valami változás van a levegőben, azután Therly és mindjárt utána maga Theodore úr, amikor Charlotte a doktort beeresztette a hálószobába.

- Tessék, doktor úr - mutatott Charlotte közvetlen mozdulattal az ágy felé -, egész éjjel nem hunyta le szegény urunk a szemét. Egyik borogatás fel, a másik le.

Charlotte-on nyoma sem volt a reggeli lomposságnak. Üdén, megmosakodva állt az ágy mellett, magabízóan és a családhoz tartozásnak egészen enyhe árnyalatával.

- Ha megengedi, uram, egyedül hagynám a doktor úrral...

- Igen, Charlotte.

A doktor szuszogva ült le az ágy melletti székre.

- Parancsoljon, monsieur!

- Kérem alaposan megvizsgálni a fejem, s írást adni, nagyon pontos és részletes orvosi írást sebesülésemről. Doktor úr tudja, miről van szó...

- Igen, mindenki tudja.

- Szerencsétlen bátyám áldozata lett hirtelen természetének, velem szemben és - sajnos - hazájával szemben is. Nem segíthetek rajta. Ez a gyilkossági kísérlet...

- És a fogság, uram, a fogság! A pince, a megkötözés. Amikor Denis Mariotte - aki pedig kevésbeszédű - elmondotta a megtalálás körülményeit, az emberek fel akarták gyújtani a kastélyt. Szerencsére többen látták Pipet menekülését Alberttel, így elálltak a tervtől. Szabad a fejét, uram?

A doktor lehelete ugyanolyan fokhagymaszagú volt, mint reggel Charlotte-é.

- Alapos ütés lehetett, valami súlyos tárggyal. Agyrázkódás, hatalmas zúzódás..., mindenesetre alkalmas az emberi élet kioltására. Ezt kétségtelenül megállapítom.

- Írásban!

- Természetesen - írásban. Ha ez az ütés egy hüvelykkel lejjebb éri, uram, akkor most nem beszélgetünk.

- Fel szabad kelnem?
- Ha nem muszáj...
- Sajnos muszáj! Ezeket a dolgokat el kell intéznem. Keserű kötelesség, de kötelesség. Kérem mindjárt megírni, mit tapasztalt, doktor úr, és ha szabad megkérnem, küldje be Charlotte-ot. Ő most az ápolónő és minden.
- Derék nő, igen derék nő - lelkesedett a doktor -, és egyszerű származása ellenére meglepően jólelkű és intelligens.
- A bánásmód teszi, doktor úr. Nálam senki sem érzi, hogy szolga.
- Küldöm tehát Charlotte-ot, és hozzáfogok megírni véleményem.

Az ebédlőben - köménypálinka hatása alatt - a hangulat emelkedett valamelyest. Mariotte már nem csak igennel és nemmel válaszolgatott a komisszáriusnak, és Therly felszólítás nélkül is ellátta a házigazda szerepét. Charlotte hideg húst hozott éppen, amikor a doktor visszatért.

- Asszonyom - mondta a doktor -, Theodore úr kívánja látni... Azt hiszem, fel akar kelni.
- Igen - tette le a tálat Charlotte. - Therly, kérem, kínáljon!

A vadász sűrű pislogással nézett Charlotte után. - így beszél vele a doktor... Hohó! Itt vigyázni kell. Nem: Charlotte, hanem: asszonyom. Hohó! Thomasnak alighanem befellegzett - gondolta a vadász, aki tudta, hogy amit zöld asztalnál nem lehet elintézni, az könnyen megoldható fehér asztalnál, és még a lehetetlenség is megoldható - az ágyban.

- Ügyesen viselkedtél, Charlotte - mondta Theodore úr -, és amit ígértem, meg is tartom. Természetesen, amit beszéltünk, minden köztünk marad.
- Úgy lesz, ahogy parancsolja, uram. Én hűséges vagyok, mint a kutya, és nem fog csalatkozni bennem. Csak arra kérem, ne engedje, hogy Thomas és a többiek úgy beszélhessenek velem, mintha az ő kenyerüket enném, mert ez nem lenne igazság, uram.
- Jól van Charlotte, ha pedig szemtelenek lennének, csak szólj! Nem nagy ez a turbán a fejemen?
- Nagy, de szükséges.

- Igazad van, Charlotte, most akkor kimegyünk. Majd a karodra támaszkodom, úgy; mondd Charlotte, nagyon szereted a fokhagymás dolgokat?...

- Ezután nem fogom szeretni, uram.

Theodore de Bartay félretartott fejjel és csodálkozva nézett szakácsnéjára. Arcának most tiszta jó illata volt, és ruhája frissen vasalt. Karja erős, és szemében valami új merészség.

- Te okos asszony vagy, Charlotte.

- Ez az okosság is önt fogja szolgálni, uram.

Theodore de Bartay erre már nem tudott válaszolni, mert beértek az ebédlőbe. A jelenlevők felálltak. Charlotte széket húzott Theodore úr alá, és egy pillantást vetett Therlyre, aki most már meggyőződhetett, hogy Thomas napja végleg bealkonyult. Charlotte még egyszer megigazította ura turbánját, és kisietett a szobából.

- Köszönöm, polgártársaim, hogy idefáradtak - kezdte Theodore úr -, és talán mentségemül szolgál, hogy ez az ügy - ez a szerencsétlen ügy - nem csak az én ügyem, de bármely francia polgáré lehet, vagy lehetett volna. - Fejéhez nyúlt, mintha súlyos gondokat akarna onnét elsimogatni. - Mivel pedig itt nem személyekről van szó, hanem egy elvről, gyilkos merényletről és rablásról, nem nézek sem magamra, sem másra. Egy polgárt - egy szabad polgárt - sértettek meg szabadságában, vagyonában, majdnem életében, nincs tehát jogom takargatni a dolgokat és menteni a bűnösöket. Tudom, hogy ezt sokan félremagyarázzák, sokan alattomban meg is vádolnak, de én ezzel nem törődöm. A nép emberei tudják itt is, Párizsban is, hogy jogom van keménynek lenni, mert kemény vagyok magamhoz is.

- Ez igaz - mondta Denis Mariotte, és mondani akart valamit, de künt lábdobogás hallatszott, és Theodore úr bosszúsan fordult az ajtó felé, hogy szépen elindult beszédében ím', megzavarták. Therly már felkelt, hogy megnézze, ki az, amikor felszakadt az ajtó, szétrándultak a függönyszárnyak, és a sokat óhajtott Thomas zúdult be a szobába.

- Itt vagyok, uram - kiáltotta -, mindent tudok...

- Mit tudsz, Thomas? - kérdezte Theodore úr szelíden, de arca rángatódzása elárulta, hogy fájdalmai vannak és bosszankodik.

- Mindent! A rablást, a pincét, hogy leitatták és...

- Ezt mi is tudjuk, Thomas. Ezért nem volt érdemes összetörni az ajtót.

- Elszöktek uram... Párizs felé szöktek!

- Találkoztál velük?

- Nem találkoztam - mondta Thomas -, de mindenki tudja.

- Ez igaz, Thomas. Mi is tudjuk.

Thomas erre nem tudott mit mondani, és Therly gúnyos pislogásából kiérezte, hogy ő ebben az ügyben egészen mellékes valaki.

- Mért küldött el, uram, mért küldött el? Ha én ott lettem volna!...

- Én nem küldtelek, Thomas, de most elküldelek. Várd meg, amíg itt határozunk valamit, és ha szükség lesz rád, hívatlak. - Theodore úr ezzel visszafordult a társasághoz, és bosszúsan kereste szépen felvetett gondolatainak összekuszált fonalát. - ...tehát - összegezte a mondottakat - a feljelentést megteszem itt is a komisszárius polgártárs előtt, mint ahogy megtettem a vésztörvényszéknél is. Mert - amint már említettem - itt az én személyes ügyem mellékes körülmény! Itt a fontos az a két levél, melyet sikerült megszereznem, s amelyben nem csekélyebb dologról van szó, mint a sok vérrel megszerzett szabadság széttiprása és a forradalom megdöntése.

- Galádság! - kiáltott fel Therly.

- Igen, Therly polgártársam, megértem kifakadását, hiszen önök erről még nem tudnak, de tudnak másutt, s ennek igazolására átadtam ezt az elfogatóparancsot a komisszárius polgártársnak. A többiről én gondoskodom... Azt hiszem, most már részletesen megbeszélhetjük a tennivalókat - folytatta Theodore úr -, aztán felhívatjuk Thomast, hátha mégis tud valamit, amit mi nem tudunk.

Thomas kétségtelenül tudott valamit, de ez nem vonatkozott Theodore úr és Jean de Bartay ügyeire.

Amikor elkeseredetten lement a konyhába, leült a tűzhely mellé, és öklére támasztotta állát. A pónik még ott álltak az ablak előtt, kikiáltott tehát Jeromenak, hogy a lovakat azonnal tisztítsa meg, de ne csak úgy ímmel-ámmal, ahogy ő szokta, hanem tisztességesen,

mert azzal ő nem törődik, hogy Jerome koszos, mint a disznó, a családjával együtt – ez az ura dolga, amibe nem szólhat bele -, de a lovak ragyogjanak, mert baj lesz!

Jerome láthatólag elkeseredetten nyelte le a parancsot, és ez Thomast kissé megnyugtatta; aztán meglátta a tűzhely mellett a nagy halom fát, és szeme összehúzódott, mint a rókáé, ha közel van már a csirke. Lábujjhegyen odament Charlotte szobájához, és hallgatódzott. Igen, nem kétséges, a szobában pattog a tűz. Hirtelen lenyomta a kilincset, de az ajtó nem engedett.

- Charlotte!
- Igen.
- Nyisd ki az ajtót!
- Öltözködöm.
- Nem igaz, azonnal nyisd ki az ajtót! Thomas van itt - tette aztán hozzá, ha Charlotte nem tudná. De Charlotte tudta. Tudta, és várakoztatta Thomast.
- Nyitom, de egy kicsit várni kell.

Ruhasuhogás hallatszott, aztán felnyílott az ajtó.

- Tessék!

Thomas félretolta az asszonyt az ajtóból, egyenesen a kályhához ment.

- Itt ég a tűz - mondta komoran.

Erre Charlotte is odament, és úgy nézett a tűzre, mintha most látná először.

- Igen, itt ég a tűz.

És egymásra néztek.

Thomas nem volt mai legény, és mindenféle intrika a kisujjában volt. Egy pillantásból megértett dolgokat, egy mozdulatból eseményeket, de most tévedett. Azt hitte, hogy háromnapi távollétében lazult meg a gyeplő - előfordult ez már máskor is -, és szinte kedvet érzett Charlotte meggyötréséhez.

- Máskor ezért a pazarlásért és szemtelenkedésért esetleg felpofoztalak volna - mondta szinte gyengéden -, de most más időket élünk. Ebben a házban nem bántják a cselédséget. De a répát, a fát, meg a többi adományt, amit apádék kaptak, letiltom, azaz letiltatom...

Szeme sarkából figyelte a hatást, és nyugtalanította, hogy Charlotte meg se rebbent.

- ...letiltatom, mert ez a kötelességem. Ezt a fát most rögtön kihordod a konyhába.

Charlotte csak állt, és haját igazította.

- Megértetted?

- Hogyne - és a tükörhöz fordult.

- Úgy gondoltam - sziszegte Thomas -, hogy itt előttem most azonnal kihordod. A következmények azután jönnek... - és összefonta mellén a karját.

Charlotte befejezte haja kunkorítását, igazított valamit ruháján, és jól látta a tükörből, hogy Thomas azonnal ordítani fog. Mély lélegzetet vett.

- Cseléd vagyok, ez igaz - mondta nyugodtan -, de Theodore de Bartay cselédje, monsieur Thomas. Egyedül csak az övé, és nem a cselédeké. A tűz égni fog tovább, a fa marad, ön pedig kimegy ebből a szobából, mert ez az én szobám...

- Te rongy - ordított Thomas.

- ...és ha még tovább ordít az én szobámban, Thomas, úgy kirúgatom innét, hogy... Megenged, szólítanak - figyelt Charlotte a lépcső felé - ami pedig a következményeket illeti, hát azok jönnek. Ha kimegy a szobámból, csukja be az ajtót, mert nem azért fűtök, és szeretném, ha mire visszajövök, már a saját szobájában tartózkodna.

Thomas elsárgulva maradt a szobában, de szikrázó dühe mögött veszélyt érzett.

- Ez a szemét - sziszegte -, ez a... - és gyors mozdulattal egy kancsó vizet öntött a kályhába. Hallotta, hogy Charlotte húst vagdal, és üvegek koccannak a tálcán, utána kopogás a lépcsőn. Nyitva hagyta a szobaajtót, hogy a kályhából kicsapó gőz kiszálljon, és bement a saját szobájába, hogy rendbe szedje magát, gondolatait, és megkezdhesse az ellenhadjáratot.

Odafent ezalatt megbeszéltek már mindent a szökevények elfogására, megtették a szükséges intézkedéseket, és az újabb ételek és italok kellemes légkört teremtettek. Charlotte simán mozgott, mindenkire gondolt, és amikor körülnézett, mielőtt kiment a szobából, megakadt a szeme Theodore úr turbánján.

- A kötés felcsúszott, uram.

Theodore úr éhes volt nagyon, de vendégei előtt sem nem evett, sem nem ivott, mert amint mondotta, a testi, főleg a lelki fájdalmak minden étvágyát elvették, ezért bágyadtan felkelt.

- Megyek, Charlotte.

És kint azt mondta:

- Hozz fel gyorsan, Charlotte, valami ennivalót!

- Igen, uram, és bort is.

Charlotte szinte repült. Látszott rajt', hogy szaladt, amint a tálcát letette.

- Amíg eszik, uram, a kötést én ellátom.

- Nagyon jól tetted, hogy kihoztál. Ezek csak ettek, meg ettek, s én néztem őket... Hol van Thomas?

- Oh, uram...

- Na, mi az?

- Majd máskor, uram.

- Csak mondd nyugodtan. Úgy jött be az ebédlőbe is, mint egy istállóba.

- Hozzám is, uram. Pedig be volt az ajtó zárva. Aztán... - és Charlotte szeme elkönnyesedett.

- Azután?

- Lehordott mindennek. Hogy ő tud mindent, hogy én milyen rongy vagyok, ringyó vagyok, és nem ad az öregjeimnek répát, meg fát..., nem ad semmit.

- Thomas nem ad? Megbolondult?

- Nem tudom, uram. Ha ki nem szaladok, talán megvert volna, azután vizet öntött a kályhámba, hogy a gőz majd szétvetette azt a drága kályhát.

Theodore de Bartay a bajuszát rágta.

- Ne sírj, Charlotte, mert meglátják rajtad, Thomas pedig megemlegeti ezt a napot.

- Most alszik, uram. A kötést kicsit szorosabbra húztam, nem fáj?

- Nem, Charlotte, és ne felejtsd el, hogy neked itt nem parancsol senki.

Charlotte gyorsan lehajolt, és megcsókolta Theodore úr kezét.

- Na, ne bolondulj, te - és megsimogatta Charlotte lehajtott fejét -, nem vagyok én püspök, de ez nem is baj, mert mostanában nem jó világ jár a püspökökre.

Az ebédlőben azonban már búcsúztak a vendégek, miután megettek, megittak mindent, és mindenki tudta, mi a teendő. Therly leszaladt, hogy Jerome fogjon be, mert Theodore úr azonnal indulni akart Párizsba (csodálatos, hogy tűri a fájdalmakat - súgta a doktor Denisnek úgy, hogy Theodore úr is halhassa), amikor újra szóba került a leltározás kérdése.

- Csak azt nem tudom, mikor volt ideje ezekben a dolgokban intézkedni a bátyámnak - tűnődött Theodore úr -, szinte már azt hiszem, Fleuris és Levine is megértek a börtönre.

- Már egy éve készen volt minden - mondta Mariotte -, a végrendelettel együtt.

- Lehetetlen! - döbbent meg Theodore úr. - Ezt most csinálhatták, nehogy engem bízzanak meg a birtok gondnokságával. Persze csalódnak, bár ez nekem csak fáradságot és költséget jelent.

Amikor leértek a lépcsőn, Theodore úr még egyenként megköszönte fáradozásukat, de kedvetlen volt már. Ha igaz ez a végrendelet... Denis Mariotte visszafordult az ajtóból.

- Nem lehetetlen, amit mondtam, mert láttam a levelet. A birtok már egy éve Pierre de Bartay nevén van, és a közjegyző előtt hitelesített meghatalmazás szerint a vagyon kinevezett gondnoka André Fleuris.

Theodore úr szemében kihunyt minden fény, de azért mosolygott. Mosolygott, amíg az ajtót betette vendégei után, de aztán arca eltorzult, és a turbánt egyetlen mozdulattal letépte fejéről.

- Kijátszott! - susogta. - Kijátszott, becsapott, és kezdhetem elölről, hogy az Isten...

- Valami baj van, uram?

Theodore úr úgy perdült meg, mintha megszúrták volna. Elindult Thomas felé, és habzott a szája.

- Te, te rühös eb, te..., te vizet öntesz a kályhába, az én kályhámba..., te gazember! Ezért etetlek, ruházlak..., nem adsz répát..., még te nem adsz...

- Uram - tárta ki védekezően kezét Thomas, de közben állandóan hátrált a konyha felé, mert ilyen gyilkos haragot gazdája arcán még soha nem látott. - Uram!

- Eltűnj a szemem elől, eltűnj, mert megöllek... - szorította Theodore úr Thomast a konyha felé, és úgy érezte, bátyja hátrál előtte, gúnyosan, mosolyogva. Már felemelte kezét, hogy arcába vágjon, amikor Thomas félig-meddig teljesítette kívánságát. Ijedten hátrálva megbotlott a küszöbben, és egyszerűen beesett a konyhába.

Theodore de Bartay erre magához tért. Egyszerre hideg lett és fegyelmezett.

- Pakolj, Párizsba megyünk.

- Igen, uram - mondta Thomas a földön, aztán felkelt, és leporolta nadrágját.

A lombfák nyáron susognak, szélben suhognak, télen szinte sírnak, levéltelen ágaikkal hasítván a felhőket; a fenyők azonban nyáron zsongnak, szélben sziszegnek és télen zúgnak, mint az orgona. A lombfák hallgatnak is néha, a fenyők szinte soha, mert a legkisebb szél is megzendíti őket, és láthatatlan hárfájukon mintha elmúlt idők, elmúlt fájdalmak játszanának. Zöld szoknyájukat ilyenkor összehúzzák, hogy ne lehessen közéjük látni, és irigy mókusok tobozokat dobnak a táncolók közé, bár hogy kik táncolnak, azt nem lehet tudni, mert belátni nem lehet, és a lépéseket elnyeli a tűlevelek vastag párnája.

Ez persze csak nyáron van, amikor a csillagok leszállnak a fenyők csúcsára, mint a karácsonyfáéra a betlehemi csillag, és nagy szarvasbogár-éjjeliőrök viszik szentjánosbogár-bakterlámpáikat a páfrányos utakon, mert ilyenkor határozottan tánc alá muzsikálnak a fenyők - néha mintha halk sarkantyúpengés hallatszana -, és hajnal felé italos egérkék tántorognak hazafelé.

Állnak a fenyők a domb oldalában, zúgnak, mert az őszi szél ködöt hajszol felettük, és körülveszik a tanyát, mert hozzájuk tartozik csendességével, mint a cinkék, és elrejtik este ablakának fényét, mert hozzá tartoznak.

A tanya kicsi, hátul még egy kis lakás, az istállók s a szénapajta. Elöl kis kert, s a tanya háta mögött a gyümölcsös. A fák már

levéltelenek, s a lugas venyigéi között egy-két fennakadt szőlőlevél zörög.

A kémény füstöl, s a füstöt lenyomja a földre a szél.

Az istálló sötét és inkább tej szagú, de ebben pipafüst és lószag is van, mert a négy tehén mellett két ló áll, s a sarokban egy kis szamár. Mindezek felett a frissen vágott répa hideg illata úszkál.

A lovak halkan rágják az abrakot.

Kint zúgnak a fenyők, s ettől távoli utakra fordulnak a gondolatok.

- Nem mehetünk - mondta Albert. - Nem mehetünk! Cécile-nek igaza van. Az ilyen betegség egykettőre jóra fordulhat, de ha megfázik - vége. Jól kitisztítottam, megorvosoltam, de várni kell.

- Maradjanak, ameddig akarnak, szívesen adok helyet, láthatják.

- Köszönjük is - mondta tompán Pipet -, de...

- Ne vigye bele a keresztapját ilyen nehéz útba. Nem sürgős.

A sötétség hallgatott, és Pipet minden idegével érezte, hogy valahol szövik már a hálót, az utak, mint a csápok, tapogatódzva nyúlnak szét az országban, és mindjobban bezárulnak a kapuk Cécile tanyája körül, ahol eltűntek ugyan, de később már véglegesen be lesznek zárva.

Négy napja múlt már, hogy ide érkeztek. Jean de Bartay-t úgy emelték le a kocsiról, s amikor leemelték - nehezen lehetett kihúzni a hordók közül -, azt mondta:

- Így vittétek azt a kutyát is.

- Félrebeszél - suttogta Albert -, asszonyom, valami fekhelyet.

- Kár volt, kár volt Pipet, nagyobbat kellett volna ütni, de legalább jól megkötözted, Albert...

Az ágyban aztán elcsendesedett. Éjjel hánykolódott, és Pipet ott aludt az ágya mellett. Néha felébredt, és apja kezére tette a kezét, amitől az megnyugodott.

- Itt vagy, Pipet?

- Igen.

- Mért nem fekszel le?

- Nem vagyok álmos... - és abban a pillanatban elaludt, de még álmában is valami védelmező melegséget érzett, és talán először életében érezte, hogy *szereti az apját.* Arra gondolt, hogy nincs szeretet áldozat nélkül, és az igazi áldozat nem is nehéz. Álmában

néha otthon járt - csak egy-egy pillanatra -, és most érezte csak, mi volt az otthon: amikor elveszett.

Albert már hajnalban bejött az istállóból, kialudva - látszott, hogy mosdott is -, és kiküldte Pipet-t.

- Tessék kimenni és aludni! Friss szalmát tettem az ágyra, s a pokróc tiszta. Két öreg cseléd van, férj és feleség, az asszonyt úgy kell szólítani: Mami, az öreget: Joseph. Jó emberek. Tessék aludni!

Pipet kiment, hanyatt vágta magát a szalmaágyon, s azonnal elaludt. Amikor felébredt, le volt takarva, és a szürke nappal nézett be az ablakon.

- Jól elaludhattam - gondolta, amíg arcát megmosta a favödörben, és megcsapta a nedves őszi szél, amint kilépett az istállóból. - Ebéd felé járhat az idő, és meg kell az asszonnyal beszélnem, hogy mit fizetünk, mert már a kenyér is fogytán van.

A fenyők zúgásában délelőtt volt, és Pipet arra gondolt, hogy odahaza az időt az ebédlő nagy órája jelezte, harangos, mély ütésekkel, itt pedig a szél, a kezdődő éhség és a nappal színei még akkor is, ha borult az idő.

A konyhában ételszag csapta meg. Nem a kész, hanem a készülő étel illata, olyan, mint a jó must illata, ami előrejelzi a belőle készülő bort.

- Jó napot, asszonyom! Köszönöm, hogy betakart.

A konyha nagy és meglepően tiszta volt. Jobbra egy szoba, és balra is egy. Az asszony felállt a tűzhely mellől. Fehér kötényét lesimította, és Pipet arra gondolt, hogy milyen fiatal. Tegnap sáros volt, fáradt és öreg.

- Honnan tudja, hogy én takartam le?

- Megéreztem. Hogy van a - keresztapám?

- Nem jól. A seb elgennyesedett, de Auguste kitisztogatta, és orvosságot adtam rá.

- Auguste... persze Auguste..., én meg Simon vagyok... - gondolta Pipet és azt mondta:

- Köszönöm jóságát, és most szeretném tudni, hogy mit fizetünk, mert élelmünk is fogytán van, és egyelőre nem vehetünk.

- Jól van Simon - jobb, ha nevünkön szólítjuk egymást -, a végén majd elszámolunk. Én mindent felszámítok, mintha a piacon adnám el, és mielőtt elindulnak, kapnak útravalót is. Megbízik bennem?

- Igen.
- És szólítson Cécile-nek, mert csak akkor érzem itthon magam.
- Igen, Cécile. Nagyon köszönöm.

Ennek már hét napja; s a napok úgy gyűltek Pipet gondolatai felett, mint az ólom. Nyugtalanul járt-kelt, mint a rab, akinek nem fogynak, de szaporodnak rabságának napjai. Úgy érezte magát, mint az űzött vad, aki körül szorul a hurok, bár ez a hurok láthatatlan volt, és ha nem ült apja mellett, határozatlan gondolatokkal ténfergett a ház körül. Megnézte a kertet s az állatokat, és olyan dolgokat fedezett fel, melyeket eddig nem tudott.

- Enyém lett volna otthon a föld, százszor ekkora, mint Cécile-é, és semmit se tudtam róla - gondolta, és hagyta, hogy az asszony beszéljen, mert Cécile is kiment néha, és szívesen beszélt. Aszályról és adóról, nagy szénatermésről és nehéz ellésekről, állatbetegségekről és a rossz pincéről, amely túl meleg vagy túl hideg, azért nem lehet benne a bort tartani.

- Semmit se tudok - hallgatott Pipet, aztán leült a konyhában a tűzhely mellé, és pipára gyújtott, de nyugtalan volt, és azt se vette észre, hogy az ebédek napról napra jobbak.

- Theodore bácsi már kint van... - gondolta.

Pipet egy kicsit megmozdult, aztán felnézett, mert magán érezte Cécile szemét. Az asszony kavart valamit egy lábasban, de nem oda nézett, és szeme meleg volt.

Ezen a napon Albertnek be kellett menni a városba.

- De hiszen van itt mindenünk, uram...
- Hús kell, sajt, gyümölcs és sok édesség. Ma mi leszünk a házigazdák.
- Úgy gondolom, hogy ez felesleges.
- Lehetőleg ne arannyal fizessünk, ha nem muszáj. Mazsola is lehet, és ha nagyon szép hús nincs, akkor hal. Azután bort hozunk be a kocsiról - mondta Pipet, és Albert tudta, hogy további beszéd felesleges.

A hízott ürüt a kemencében sütötte meg Cécile, és miután öreg cselédeit is ellátta, kitálalt az asztalra. A hús ropogós volt és piros.

Szalonnás levében késsel mártogatták a kenyeret, és nevettek is már ezen az estén, mert a beteg is evett, és mert bor volt az asztalon.

- Ezt majd ti számoljátok fel - mondta Cécile, és Pipet komolyan állította, hogy Albert mindent felírt.

- A sajtnak már alig jutott hely, és amikor Albert behozta az édességeket, Cécile összecsapta a kezét.

- Ilyen sok pénzetek van?

Albert szemrehányóan nézett Pipet-re.

- Jobb helyre nem tehettük volna - mondta komolyan Pipet -, mert nagyon sokkal tartozunk - s az asztal alatt megszorította Cécile kezét. Az asszony arca nem változott, de szemei elmélyültek. Albert ekkor már álmosan pislogott, sőt el is aludt egy-egy pillanatra, és Cécile szájára tette nevetés közben a tenyerét.

- Alszik - suttogta. - Apád elaludt - és az öreg tölgyfa padon odacsúszott Pipet mellé.

Kint zúgtak a fenyők, mert feltámadt megint a szél, s az ajtó megzörrent. Erre Albert felébredt.

- Lefekszem - mondta -, ma éjjel te virrasztasz, fiam, ámbár azt hiszem, alhatsz is, mert nem lesz szükség virrasztásra.

Amikor becsukódott mögötte az ajtó, Cécile és Pipet utánanéztek, amíg csak dobogása el nem csendesedett az istálló táján.

Hogy van ez? - gondolkodott később Pipet a nagy kemence mellett a padkán, és Madelaine-ra gondolt, meg a kevésszámú többi kalandra, melyek ölébe hullottak és elmúltak. Most már nem merte azt mondani, hogy csak az az igazi szerelem, amely testi érintéstől tiszta - volt egy ilyen is életében -, mert Madelaine után felfrissült, és szívesen visszament volna hozzá egészen a mai éjszakáig, amikor Cécile ül mellette és simogatja, simogatja.

- Nem vagy fáradt, nem akarsz aludni, megvessem az ágyad?

- Nem, Cécile, jó itt, szeretlek.

Ekkor megint belenézett a sötétségbe: hát szereti?

- De elmégy?!...

- Elmegyek, Cécile.

Az asszony csak fejét hajtotta Pipet arcához, és néha puhán megcsókolta.

- De visszajössz?
- Nem tudom, Cécile. Ha tudnám, megmondanám.

Megint rájuk borult a sötétség némasága, és Pipet még egy szót se szólt, amiért megrendezte ezt a vacsorát, mert a cél elfulladt és elszürkült az ölelésben.

Bent, a másik szobában köhécselés hallatszott.

- Bemegyek.

Amíg Pipet bent járt apjánál, megitatta, betakarta, az asszony pokrócot hozott ki a padkára és vánkost.

- Ha mégis aludni akarnál.

Pipet-t felrázta apja látása, és az a gondolat, hogy nem kell már sokat várni.

- Nem, nem akarok. Rövid az éjszaka. Örülök, hogy veled vagyok, és örülök, hogy betegünk gyógyul. Mondd, Cécile, ismered te Etienne Chaysit?
- Ismerem.

A gondolatok most elszaladtak egymástól, és gyanakodva tapogatták a sötétséget.

- Mért kérded?
- Csak úgy kérdem.
- Jól ismered?
- Régen ismerem. Mindenki ismeri... - s az asszony simogató keze megállt.
- Csak azért kérdem, mert bizonyos hírekre lenne szükségem; ha mondjuk, én bemennék hozzá, nem kételkedne, hogy mást akarok tudni, mint amit kérdek?
- Ezt nem tudom. De megtudhatom. Miért nem beszélsz őszintén? Nem látlak, mégis tudom, hogy most kemény az arcod és nyitva van a szemed. Tudom, hogy elmégy, és talán soha nem látlak, de nem csallak meg. Beszélj őszintén!
- Jól van, Cécile. Mi a magunk borát hoztuk a nagybátyámé helyett, aki most valószínűleg egyéb vádakkal is üldöztet minket. De az is lehet, hogy még nem ért Colombey-be a parancs, hogy tartóztassanak fel bennünket. Ezt kellene tudnom, mert ha ez a parancs elfutott már előttünk, akkor más úton kell mennünk. Hát most tudod.
- És rám bízod magad?

- Rád bízom magunkat.
- Meddig mentek?
- Luneville-ig.
- És aztán?
- Nem tudom, Cécile, Isten látja a lelkem: nem tudom.
- Elvinnétek?
- Hova?
- Luneville-be. Ott lakik a nagynénám, aki nevelt, arra gondoltam: elvihetnétek.
- Szívesen, Cécile - átölelte az asszonyt -, akár hiszed, akár nem: szomorúan hagytalak volna itt.
- Hiszem, mert érzem, és most tedd az arcom alá a karod, úgy, Szívem, most aludjunk édes... Pipet. Így mondta Albert is. Jól hallottam?

Az ablakból a vízre lehetett látni. Feljebb katonák itatták a lovaikat, s egy-egy erősebb kiáltás halkan megütötte az ablakot és elenyészett. Hajnalban egy kis fagy volt, s a parton még villognak apró kis jégdarabok.

Az előbb muskétások mentek sebesen valahova, aztán egy halaskocsi meg-megállva, ha vett valaki az apró halakból.

Az utcán tétován jártak-keltek az emberek, híreket mondtak háborúról, éhségről, télről, de olyan fásultan, mintha nem rájuk tartozna az egész, mintha nem történelmi időket éltek volna, melyekről mindig azt hiszi a békés utókor, mintha ilyenkor csupa tűz, csupa mozgás, szenvedélyes és lángoló szónoklatokból, dicsőséges csatákból állna a világ, holott éhség és rongyok, sebek és förtelmek, pusztulás és nyomorúság jellemzi ezeket az időket. Mégis ezek a korok szülik nehéz vajúdással a békét, és mégis a lelkek mélyének feszültségében és akarásában ott dübörög a nagy átalakulás, és ott dübörögnek a kordék kerékagyig vérben gázolva, hogy az idők ismeretlen jövőjéből valahol, valamikor felsüssön az emberi jólét, békesség emberséges szabad napja. De a történelmi idők jelenét élő ember ezekből az ideálokból keveset lát, csak küzd értük, álmodik róluk, szenved bennük, mellettük vagy ellenük, ami végeredményben ugyanaz: a nap fel fog kelni és újra le fog áldozni eszmék, könyvek és könnyek erejéből és ellenére.

A reggel már elmúlt, mégis nehezen világosodott, habár látni lehetett a napot, mintha egy nagy ostya bujkált volna a felhők ködös gomolygásában.

A szoba nyitott tűzhelyén nagy hasábok pattogtak. Az előbb seperték ki a szobát, s most a melegedő levegőben nem lehetett már érezni az elszórt csontok, kiloccsant bor és vacsoramaradékok erjedő, nehéz szagát. De a gerendák feketék voltak az időtől, a padló kopott, a falak füstösek s a küszöb gömbölyűre lejárva olyan lábak ezreitől, melyek nem jönnek már vissza soha többet, mert a temetőből nem szokás korcsmába járni. Nem, még a „Fekete Hattyú"-ba sem, amelyről nem lehetett pontosan tudni, mikor épült, de valamikor leghíresebb vendégfogadója volt Luneville-nek.

Ma is híres még, akárcsak a híres emberek, akik megöregedtek, kicsit tisztelik, talán meg is mutatják a városba vetődött idegennek, de nem barátkozik már vele senki.

Ott áll a Meurthe partján néha ködbe burkolódzva, néha ringatva magát a víz tükrében, s ha kéményei már kora reggel pipálni kezdenek, az az őszt jelenti.

Mint most is.

A hasábok már mind lángra kaptak a tűzhelyen, egy-egy szikra csillagként pattan ki a levegőbe, s a tűz aranyos melege szétáradt a szobában, mint az éhes emberben a meleg leves.

A sarokban Albert pipál, s ha künt lépés koppan, az ajtóra néz, de aztán csak visszafordul a tűz felé, mert a lépések nem állanak meg az ajtó előtt.

Jean de Bartay újra megbetegedett az úton, és éppen csak leadták a bort, bejelentették, hogy hajnalban indulnak vissza Bayonba, már le kellett fektetni a „Fekete Hattyú" egyik vendégszobájában, hol egereken kívül jó pár éve nem lakott már senki.

- Nagyon sürgős lenne, hogy még az éjjel visszaindulhassunk - mondta Pipet az őrmesternek, és a kézfogásnál egy aranyat is hagyott a markában. - Asszony van a dologban - hunyorított.

- Fene a dolgotokat, de nem bánom. Majd felkelek...

- Éppen ezt nem akarom. Ha nyitva maradna ez a sorompó, szép csendesen kimegyünk, visszatesszük a helyére, és hajnalban, mielőtt átadnád a szolgálatot, bezárnád. Éjjel úgysem jön senki, ha meg már

jönne, annak eszibe se jut, hogy nincs bezárva. Nem szeretném a nyugalmadat zavarni.

- Hát egye fene, majd nyitva hagyom, de azért felkelek, ha meghallom a kocsitokat.

Pipet azon az éjjelen még egyszer befogta a lovakat - most már mindig ő fogott be, mert Albertnek hol ez, hol az volt a dolga -, és csendesen elhajtott a sorompóig. Az éjszaka sötét volt és ködös. Megnézte a sorompó zárát - nyitva volt -, a sorompót helyrelökte, megfordult és visszament a „Fekete Hattyú"-ba.

- Minden rendben van - mondta Albertnek -, az őrmester nem kelt fel, a sorompó nyitva volt, és mi most útban vagyunk Bayon felé.

- Cécile tudja?

- Cécile mindent tud. Amit kérdezett, mindenre választ kapott.

- Csak azért kérdem, hogy tudjam, uram.

- Tudom, Albert. Ez a fogadó Cécile nagynénjéé, és az övé lesz valamikor. Minden marad a régiben, de Cécile még új papírokat is szerzett, egyet nekem és neki, egyet pedig apámnak és neked, ha széjjel kellene szakadni.

- Cécile velünk jön tovább is, uram?

- Nem tudom, Albert. Ha akar, velünk jöhet...

- Igen, uram - mondta Albert, és felballagott a nyikorgó lépcsőn, hogy Jean de Bartay-t ápolja.

Itt vannak már majdnem két hónapja. Lisette néni szárnyai alá vette őket, pedig ezek aztán szárnyak voltak a javából, mert Lisette nyomott vagy kétszáz fontot, s az öreg lépcsők jajveszékelve tudatják, hogy merre jár. Amikor megérkeztek és nagyjából elhelyezte vendégeit, Cécile-t beintette maga után a szobába.

- Beszélj! - és magához ölelte az asszonyt.

Egy óra múlva pedig lement, és félrehívta a csapost.

- Camille, akik most érkeztek, az én vendégeim. Cécile - őt ismered -, a vőlegénye és a majorosuk.

- És az az öreg úr, az a beteg?

- Hárman érkeztek, Camille, másról én nem tudok.

- Én se, madame. Más pedig itt nem látta őket.

- Jól van, Camille.

Azóta lesik a híreket és várják, hogy Bartay meggyógyuljon. A gyógyulás azonban lassú, és a nagy útnak így nekimenni nem lehet. Cécile ismer egy-két embert a polgárőrségnél, egy-kettőt a katonáknál, a piacon is hall ezt-azt, és mindig vidáman jön haza, hogy semmi baj nincs, talán már el is múlott a veszély.

- Nem ismered, Cécile, Theodore bácsit...

Cécile nem ismerte Theodore bácsit, és nem is akarta ismerni. Tudta, hogy Pipet elmegy - ezen sírdogált néha -, de aztán tovább égett a lángban, mert szeretett és égni akart. Sokszor azt hitte: Pipet-ék csak gondolták a veszélyt, és itt maradnak szépen, vagy hazamennek, vagy... - nem bánom én - gondolta -, ez az idő az enyém, enyém, enyém.

De ezen a reggelen furcsa kis torz mosollyal lépett az ivóba.

- Hamar visszajöttél, Cécile-em.
- Feljönnél, Szívem?

Amíg felmentek Pipet szobájába, hallgattak, csak a lépcsők nyöszörögtek, és Pipet úgy érezte, a sötét lépcsőfeljáró sötétebb, mint amilyen, és Cécile karja remegésében a veszély figyelmeztető vibrálásai táncolnak.

Amikor becsukódott mögöttük az ajtó, Cécile hirtelen szembefordult Pipet-vel és átölelte. És nézte, nézte mind közelebbről, és a szeme lassan könnyben úszott.

Pipet simogatta.

- Nem baj, Cécile. Nem lesz semmi baj, Cécile.
- Rossz hírt hoztam, Szívem.
- Tudom.
- Mit tudsz?
- Megjött az elfogatóparancs.

Cécile csak bólintott.

- Igen, és háromszáz arany van kitűzve a fejetekre...

Ezzel volt tele a város. Erről beszéltek a piacon, erről beszéltek a templom előtt, a korcsmában és a borbélynál. Az idegeneket jól megnézték, hogy megvan-e mindkét fülük, mert kihirdették, hogy az egyik szökevénynek a bal füle hiányzik, vöröses szakálla van, fia pedig szakálltalan legényke.

Fogtak is egy-két fületlen embert, de ezeket hamar szélnek eresztették, és a háromszáz arany meleg, sárga ragyogása az önkéntes fogdmegek elől ismét elrepült.

A sorompóknál átkutatták a szekereket, éjjel az őrök el nem aludtak volna a világért sem, számba vették az idegeneket, és végigkutatták a fogadókat.

A hosszú nyakú csendőr Lisette nénit is megkérdezte, ki van nála megszállva.

- Senki. Camille, egy pohárral a körtéből...

- Köszönöm, madame, jólesik figyelme. Az öreg vendéglők tudják még, mi a barátság. De azt mondják, ide is jött három vendég.

- Fene: vendég. Cécile, a vőlegénye meg a majorosuk. És megvan mind a háromnak a füle..., pedig nekem is nagyon hiányzik az a háromszáz arany...

A csendőr nevetett, és Camille újra teletöltötte a poharát.

- Tudom én azt, madame Lisette, hogy túl vannak már azok a határon, de hát a kötelesség: kötelesség. Aztán meg bevallom, szívesen is jövök ide. Itt még tudom, hogy ha valamire azt mondják: „körte", hát az körte, és az ürücomb sose mászkált holdvilágos éjjel a ház tetején.

- Aztán valaki látta azokat az embereket? - kérdezte Lisette.

- A fene tudja. Brienne de Chételből elindultak Párizs felé, de ott nem látta őket senki, akkor kezdtek erre szaglászni. Colombey-ben látták őket, azóta nem. Valami bort hoztak volna, de úgy látszik átadták másnak, mert a bort ide már más hozta, s azok is visszamentek még azon az éjjel. De ezekkel egy asszony is volt. Szóval összekuszálódtak a dolgok, mert sok idő eltelt a párizsi út kibolhászásával.

- És most merre keresik őket?

- Nancy, Metz felé mentek a lovas hírvivők, mert csak arra mehettek. Ámbár lehet, hogy ha arra nem találnak semmi nyomot, elmennek még a másik úton is, Kolmar felé. A háromszáz arany nagy pénz, és sok ember a saját apját is akasztófára juttatná, nemhogy másét... - a csendőr felállt. - Köszönöm a kedvességét, madame Lisette.

- Szívesen, őrmester úr. Kár, hogy olyan ritkán látjuk. Megmondhatná barátainak, hogy ha akarnak igazi köményest inni,

vagy harmincéves „Burgundi"-t, vagy „Moseli"-t, akkor jöjjenek a „Fekete Hattyú"-ba. Ha őrmester úr összeszed egy ilyen szép társaságot, maga - természetesen - nem fizet... Ez nagyon becsületes dolog.

- Nem tudom, madame, talán lehetséges. Megpróbálom, mindenesetre megpróbálom. Szóval, itt beszálló vendég nincs, csak rokonok.

- Igen. Ahogy mondtam.

- Viszontlátásra, madame.

A veszély megint szétáradt körülöttük. Kolmar felé szabad volt ugyan még az út, de a vásárosok és vándorok, aranyra éhes parasztok, éppen úgy széthordták, vagy egy-két napon belül széthordják a hírt, mint a hivatalos emberek, s a sorompóknál éppen úgy keresik majd a vágott fülű embert, mint Nancy felé.

És szétválni nem akartak. Pipet maga elé meredve ült egy darabig apja szobájában, végül megszólalt.

- Vagy azonnal indulunk - amíg ezek a hírek el nem rontják a másik utat is -, vagy ki kell húzni itt a telet.

- Miért mondod ezt, Pipet?

- Mert ebben én nem dönthetek. Én nem áldozhatom fel, apám - az apámat -, mert most az utat könnyebbnek látom. Ha át is kerülünk a határon, a télbe megyünk bele, ami az egészséges embert is elővesz.

Jean de Bartay hosszasan hallgatott. Megszokta már, hogy Pipet gondolkodjék helyette, és most tanácstalan volt.

- Mit gondolsz, Albert?

- Nem tudom, uram. Hónapokig nem lehetünk itt, mert kiszivároghat valami..., és még, ha megfizetjük is, Lisette fejét nem vihetjük a piacra.

- És Cécile-ét se - dünnyögött Bartay.

- Cécile más. Ő magától jött, és hozzánk tartozik.

- Persze...

- Én azt hiszem, új útlevelet kell szerezni. Ezt Lisette és Cécile megszerzik. Pénzzel mindent meg lehet szerezni.

- Ezt ingyen kell megszerezni - mondta Pipet.

- Ne sajnáld, fiam...

- Nem sajnálom, de a pénzen szerzett útlevélnek szaga van. Elsősorban az kezd szimatolni, aki kiadja... És a háromszáz aranynak nagyon jó szaga van. Lisette-nek azt kell mondani, hogy lánya elvesztette a közös útlevelet, és egyszerűen kér helyette másikat. Ígérhet érte egy vacsorát, de ha nagy dolgot csinál belőle, hát az is lesz.

- Igaz - mondta Albert -, így van, uram, de azon az útlevélen a monsieur nem lehet rajta.

- Igen - hajtotta le fejét Pipet -, ezt kell meggondolni, apám. Kibírja-e az utat a széna alatt, vagy akárhogy eldugva...? Mert minden bekötött fej gyanús, és meg akarják nézni az emberek, nem ér-e háromszáz aranyat.

Jean de Bartay csak nézett maga elé, mintha messze nézne, mintha nem is lenne senki körülötte.

- Ezért az országért minden ősöm vérzett, és sokan közülük az életüket adták érte, de *ez* az ország nem *az* az ország már. Ez az ország a Theodore-ék országa, hát pusztuljon el a saját szennyében! Bujtassatok, ha akartok, tegyetek, amit akartok, mindenre hajlandó vagyok, de menjünk minél előbb. Menjünk - kiáltott fel, és a nyála kifreccsent -, és engem többé ne kérdezzetek!

Magába süllyedt, keze reszketve simogatta meg takaróját.

- És azt hiszem, jobb lesz, ha egyedül hagytok.

Pipet szó nélkül kiment a szobából. Albert várt még egy darabig.

- Később majd feljövök, uram - mondta, mielőtt kiment volna, de választ nem kapott.

A beteg mozdulatlanul maradt egy darabig. Gondolatai szétfutottak, eseményeket és arcokat hordtak össze, és hiába akarta a maga ügyét az országétól elválasztani - nem lehetett. Nem gondolt arra, hogy amíg az ország látszólag a világ legszebb és legpompásabb országa volt, neki is ragyogó sorsa volt, mivel pedig most lerongyosodott, vele kell szenvedni és rongyosodni, csak arra gondolt, hogy ő becsületes volt, igaz, és most üldözik, mint a dúvadat. Ő jót akart, segíteni, amennyire lehetett, és börtönbe került a király nevében.

Tenyerébe vájta a körmeit, és gondolatai átkozva száguldották a földet, amelyet szeretett.

A sötétség szinte nyúlós volt, és nem félt, de undorodott tőle. Undorodott mindentől, mintha még a levegő is ezzel a bizonytalansággal lett volna átitatva. Hallgatódzott, hogy a felszűrődő hangok honnét jöhetnek és mi van bennük. Feleségeire gondolt, akiket hamar eltemetett, és most irigyelt.

- Inkább engem tettek volna a föld alá - gondolta -, nekik nem lett volna semmi bajuk, és Pipet is békén ülhetne odahaza.

Nézte a sötétséget és megnyugodott, amikor Albert léptei kopogtak szobája felé.

- Gyere be, Albert! - szólt ki, amikor a léptek megálltak az ajtó előtt.

- Azt hittem, elaludt, uram.

- Nem alszom én már talán soha többet, Albert.

- Dehogynem, uram.

- Csak már túllegyünk rajta, Albert.

- Túlleszünk, uram. Pipet úr már megmozdult, és én nagyon megbízom benne. Most Cécile-lel tanácskoznak.

- Cécile is aggaszt. Mi lesz vele, mit akar vele a fiam? Csak nem akar velünk jönni?

- Nem tudom, uram. Pipet úr azt mondta, hogy ha velünk akar jönni, akkor velünk jön.

- De hiszen még magunk se tudjuk, hova megyünk... Azt se tudjuk, merre megyünk.

- Csak egy út van már, uram.

Az idő másnap megenyhült, de olyan nagy lett a köd, hogy a folyónak csak a csobogását lehetett hallani. A homály beszivárgott az ivóba is, felkúszott az emeletre, és ebben a tétova reggelben nehezen indult el az élet. Önmagába burkolózott minden és hallgatott, mint egy álmos ember, aki aludni akar, mert úgyis tudja, hogy az ébredés nem hozhat semmi jót.

Pipet feküdt az ágyban, és nézte a gerendákat, Cécile fel volt már öltözve. Megrakta a tüzet, és odaült az ágy mellé.

- Hozzak reggelit?

- Várj, Cécile! Sokszor ébren voltam az éjjel, rólad gondolkoztam.

- Tudom, kedvesem.

- Te mindent elintézel nekünk, vállalsz mindent, odaadsz mindent, kockáztatsz mindent...
- Tudod, hogy miért.
- Túl nagy áldozatot hozol szerelmedért, Cécile, és én azt hiszem, nem érdemlem meg.
- Ezt én jobban tudom.
- A határon átjönni nem akarsz...
- Még nem tudom. Nem vagyunk még ott.
- ...csak adsz, csak adsz, és mi elfogadjuk, mintha köteles lennél vele. Szégyenlem magam Cécile-em, és töröm a fejem...
- ...hogy tudnál megfizetni?
- Cécile! Ha még egyszer ezt mondod, elmegyek a prefektushoz, megmondom, kik vagyunk, és megmondom, hogy te küldtél.
- Pipet!
- ...akkor aztán megkapod a háromszáz aranyat!

Cécile be akarta fogni Pipet száját, de nem lehetett. Az asszony elsápadt, és vergődve borult az ágyra. Nem szólt, de válla sírón megmozdult, és keze Pipet mellére csúszott. Így maradtak sokáig, később kezük megtalálta egymást.

- Én bolond, én bolond - suttogta Cécile -, meghalok érted, és eleresztelek, itt tarthatnálak, és útlevelet szerzek. És még fizetni akarsz...
- Cécile!
- Tudom, hogy nem úgy, tudom, de mért mondasz akkor ilyeneket?
- Ha egyedül lennék, nem kellene útlevél, nem kellene semmi. Veled maradnék, Cécile.
- Lehet, kedvesem, de talán az se lenne jó. Talán megbánnád később. Idősebb vagyok, mint te..., és talán megbánnád. Most tudom, hogy szeretsz, hogy nagyon szeretsz, mert érzem és belehalnék, ha észrevenném, hogy ez már nincs úgy. Belehalnék vagy halálosan meggyűlölnélek. De most az enyém vagy, ezek a napok az enyémek..., s nem adom ezeket a napokat, nem adom... - könnyei odafolytak Pipet arcára.

Az idő mintha megállt volna. A köd bekúszott az ablakon, az ajtó repedésein, elszürkítette a tűz apró villanásait, és gondolataikban az volt, hogy jó lenne, ha most megállna az idő, és jó lenne nem

gondolkodni. A pillanat és a végtelenség borult rájuk, az első találkozás, amikor Cécile sárosan és fáradtan állt az út mellett, és már sose fogja elfeledni Pipet első szavát:

- „Oda, előre üljön fel, asszonyom, itt, hátul tele van minden..." Mintha addig nem is élt volna, csak lélegzett, dolgozott és jött-ment a világban. Férjhez ment, mert azt mondták, ura gazdag ember, és férjhez menni jó. De a házasság nem hozott semmit; a nappalok fáradságot, az éjszakák kiábrándulást. Ura nem volt rossz ember, de egy tehénért odaadta volna feleségét, s amikor hirtelen meghalt, alig maradt utána gyász és üresség.

De amikor ez a fiatalember megjelent, mintha hajnalra kondult volna valami a szívében, és harangoznak benne azóta is.

Most is, hogy átölelve tartja, ahogy ráborult, nem érez semmi testiséget, mégis benne ég a szerető, a feleség, a másik nemű ember minden vágya, vonzódása, fullasztóan szomorú gyötrelme.

És hallgatja, hogy dobog a szeretője szíve. Meddig dobog, kinek dobog aztán? Merre jár majd, és a szürke szemek kire nyílnak ilyen ködös vággyal? Felemelte fejét, de Pipet szeme csukva volt és arca végtelenül szomorú.

Cécile majdnem felsikoltott, mert ezen a fiatal arcon a sors írta már pár napja az elválás könyörtelen jeleit.

Pipet nehezen lélegzett, mert arra gondolt, hogy talán itt lehetne maradni. Nem itt, de ott, a fenyves kis tanyáján élni ezzel az asszonnyal egyszerű, csendes életet. Albert átvinné apját a határon, és visszajönnének, ha tisztulnak az idők. Szívesen dolgozna, bárányokat nevelne, és sajtot vinnének a piacra. A lugason majd teremne a szőlő, a fákon az alma, és nyári délutánokon, ha szénaillatot hoz fel a szél, odalátszana a Maden.

- Nem lehet..., nem lehet - suttogta.
- Mit nem lehet, kedvesem?

Pipet nem is hallotta. Az ő apró kis akarásait valami rettenetes hatalom szórta szét, és nem tudott nevet adni ennek az erőnek, és nem tudta, csak érezte, hogy az idő kopogtat az öreg ajtón, és menni kell, menni, amíg ez a szörnyű hatalom azt nem mondja: elég.

Magához szorította Cecilét, mintha sose akarná elereszteni.

- Ahogy az Isten akarja! Rábízlak téged is, magamat is, Cécile-em.

- Jó lesz, kedvesem.
Cécile felült.
- Most megmosom a szemem, és elmegyek az útlevélért. A prefektus megígérte. Csak ne kívánjon tőlem olyasmit...
- Veled megyek - ült fel Pipet.
- Miért? Ne érts félre...
- Azért, mert még a fejem árán se fogadnám el ezt a gyalázatot.
- Ó, te csacsi - és már nevetett -, én „olyasmi" alatt azt a régi „Burgundi"-t gondoltam, ami már nincs. De azért ez nagyon jólesett. Szívem, köszönöm, köszönöm. A prefektus különben elmúlott már hetvenéves.
Odakünt ekkor bukkant ki a nap.

Jules Dapré, a csendőrőrmester üzenetet küldött Lisette-nek, hogy barátaival este eljön. A vacsorát rábízza, de a borok jók legyenek, hogy dicséretet kapjanak értük.
- Mondd meg, fiam, az őrmester úrnak, hogy olyan bort kapnak, amilyent csak az apostolok ittak Elszász-Lotaringiában.
- Kik? - nézett bambán a küldönc.
- Péter, Pál, János és a többiek. Lódulj! Várj csak, fiam, azt nem mondták, hányan lesznek?
- Alighanem hatan, mert egy még nem biztos.
- Na, most már elmehetsz.

Délután Albert szénát kötözött kemény porciókba, s a lovak már reggel dupla abrakot kaptak. A patkókat napokkal előbb átnézte, a kerekek újak voltak, most már csak azon tűnődött, hogyan helyezzék el Jean de Bartay-t, hogy láthatatlan is legyen, és kényelmesen is utazzon.
A ponyva kell, mindenképpen kell. A hordó kell, mert abban vannak az ékszerek, pénz, ruhák és egyéb értékek. Két zsák zab legalább kell, mert ez nem zabtermő vidék, és nem lehet tudni, hol lehet venni.
Albert hosszasan nézegette a kocsit, és gondolatban rendezgette a dolgokat. Hárman szűken férnek el elöl, és amúgy is jó, ha valaki van hámi, mert az utat visszafelé figyeli, és kevésbé gyanús a nagy rakomány. Üljön Pipet elöl Cécile-lel, ő pedig hátul a beteggel.

Lehet, hogy szüksége lesz rá, lehet hogy nem, mindenesetre jó lesz mellette lenni, ha akar valamit. Két fonott korsót megtöltenék borral, mert a sorompók őrségeivel mindjárt másként lehet beszélni... Később kijött Pipet is.

- Hogyan leszünk, Albert?

- Még nem tudom.

Pipet körüljárta a kocsit.

- A hordót ki kell üríteni és mindent magunkhoz venni vagy zsákba tenni. A hordó szájában legyen egy zsák zab, amit félre lehet húzni. Ha baj lenne, a sorompóknál feltétlenül apámnak a hordóban kell elbújni.

- Nekem akkor hátul kell ülni, uram.

- Igen. A ponyva jól takar. Két kényelmes ülést csinálj, Albert, jó mélyen, hogy a hordóban könnyen meg lehessen bújni. Ha szükség lesz rá, egy köteg szénát is elibe lehet tenni.

- Így lesz, uram. Most már megcsinálom egyedül is. Csak arra gondoltam, hogy elöl egy kis lyukat vágok a ponyván, hogy ne kelljen kiabálni, ha előre akarok szólni. Így aztán látunk, hallunk mindent...

- Jó lesz, Albert. Ha Cécile..., ha Cécile meghozza a papírokat, holnap hajnalban indulunk. Talán még ma éjjel. Lisette-nek is gondolkodni kellett volna, mielőtt idehívta ezeket a csendőröket...

- Nem olyan nagy baj, azután megtudjuk tőlük, hogy Nancy felől nem jött-e vissza az elfogatóparanccsal, nem küldtek-e már a mi utunkon is valakit, és elindulhatunk mi, akár itt vannak, akár nincsenek.

A pajta ajtaján ekkor besurrant Cécile. Tétován megállt, amíg szeme megszokta a félhomályt, aztán belekapaszkodott Pipet karjába. Albert nézte őket.

- Megvan, Pipet!

Albert elfordult, mert úgy érezte, a többi nem tartozik rá, de Pipet nem törődött Alberttel. Megölelte az asszonyt.

- Meg kellene köszönnöm, Cécile-em, de nem tudom, megköszönhetem-e...

- Menjünk ki, kedvesem, itt olyan nehéz a levegő.

Pipet csak a szobában vette észre, hogy Cécile milyen sápadt.

- Ne vedd úgy a szívedre, Édes!

- Nem, nem tudom, nem jól érzem magam. Mintha nem lenne levegőm. Várj! - Kinyitotta az ablakot, és mélyen lélegzett. - Annyian voltak ott, akkora füst, tolongás, de megvan. A prefektus még szerencsét is kívánt... a vőlegényemhez.

Pipet megint nagyon nyomorultnak érezte magát. Tehetetlennek. Verekedni szeretett volna, és nem volt kivel, de a gondolatai tisztultak, s az elhatározás heggyé nőtt benne.

- Az előbb gondolkoztam rajta, és úgy gondoltam, ha haza tudnék menni, hazavinnélek Cécile. A prefektus jól mondta, ha vőlegényt mondott...

Cécile a férfi mellére hajtotta a fejét.

- ...és ha a határon át tudunk menni Cécile, velünk jössz, mert én a magam akaratából soha el nem hagylak. Az Isten úgy legyen velünk..., és most ne sírj, Cécile!

A vacsora azonban pompásan sikerült, és a csendőrök az asztalt verve esküdöztek, hogy a „Fehér Ló", a „Három Kandúr", sőt az „Arany Kerék" fogadók becsuknának, ha annyi szégyenérzet lenne bennük, mint egy poloskában, hogy ételeiket egyáltalán ételeknek merik nevezni, boraikat pedig italnak.

Jules Daprét vállra emelve körülhordozták az ivóban, utána összecsókolódzott mindenki mindenkivel.

- Tudtam, hova hozlak benneteket, barátaim - mondta az őrmester fejét tapogatva, mert alaposan belevágta a gerendába, s arra gondolt, mekkora szamárság volt ezeket a számára ingyen vacsorákat előbb nem megszervezni.

Cécile-nek már előbb megfájdult a feje, és Pipet felkísérte azzal, hogy később lejön.

- Ne hagyd magad, pajtás! - biztatta az öreg csendőr akkora bajusszal, mintha két mókust nyelt volna le, s a farkuk kiállna a szájából. - Most kell rendre szoktatni az asszonyt, mert később már nem lehet.

- Jövök - mondta Pipet, de nem jött, és senki se vette észre, hogy hiányzik. Mámor és harci élmények gomolyogtak a szobában, Camille imbolyogva jelent meg egy-egy üveggel újabb üdvordítások között.

Az egyik csendőr félrehúzta Albertet.

- Albert barátom, nem vadászik a gazdád?

- Hát - gondolkodott Albert, nem tudva, hova lyukad ki a csendőr - úgy hébe-hóba szokott, de - tette hozzá óvatosan - mostanában nemigen. Elromlott a puskája vagy mi van vele, nem lehet használni.

A csendőr szeme megcsillant.

- Mit gondolsz, venne egy puskát? Nem katonapuskát gondolok, finom vadászpuskát. Van hozzá minden. Golyó is, por is, minden..., és olcsó. Nagyon olcsó. Megmondom: a herceg kastélyából való, a vadászától kaptam, mert valami ügyét elsimítottam. Én nem vadászok, a pénz meg sürgős...

- Látni kellene... Hozd el majd, ha erre jársz!

Albert arra gondolt, hol lesznek ők már akkor..., de a csendőrnek sürgős volt.

- Nem lakom messze.

Albert bosszankodott, de aztán arra gondolt, nem árt az úton a puska, hiszen már otthon is be akart egyet tenni a kocsiba, de Jean de Bartay nem engedte.

- Feltűnhetik akárkinek - mondta -, és ha puskára kerül a sor, akkor már úgyis mindegy.

A csendőr hamarosan visszajött, és Albertet kiintegette a konyhába.

- Nézd meg - mondta -, nézd meg ezt a munkát! Itt a puskapor, ólom, minden.

Albert azonnal látta, hogy a puska remekmű.

- Puska, puska - mondta -, egyik nagyobbat szól, másik kisebbet.

- Nem értesz hozzá; nézd meg ezt a cizellálást, ezt az aranyozást, ezt az agyat.

- Ha megvenném is, titokban venném meg, és karácsonyra odaadnám a gazdámnak. Vagy odaadná az asszony, addig már összeházasodnak.

- Látod, ezt szépen kigondoltad, és mindössze csak tíz arany.

- Akkor hagyjuk - emelte fel kezét ijedten Albert -, ne haragudj, hagyjuk! - A csendőr kicsit részeg volt, de nagyon dühös.

- Hát ide hallgass, de ez az utolsó, a legutolsó ár, ha nem kell, itt töröm apróra, szent Borbála úgy legyen velem... Öt arany! Öt! - két kézre fogta a puskát, és halántékán kidagadtak az erek.

- Ha nem szólsz róla senkinek, mert mégis, ugye, öt arany..., és szeretném titokban tartani.

- Szól a nyavalya - lökte a puskát az asztalra -, tied.

Albert kiment, és behozta a pénzt.

- De nagyon kérlek...

A csendőr megpengette az aranyakat, és nem is válaszolt. Legyintett, és kiment a szobából.

Albert gondosan eldugta a puskát a kocsiban, és amikor visszament az ivóba, már pergett a kocka, s a részeg szemek villogva követték a szerencse járását.

*

Odafent pedig készültek az útra. Pipet és Cécile ültek egy darabig az apa szobájában, és a közelgő indulás ólomnehézzé tette a levegőt. Végül is Cécile állt fel.

- Azt hiszem...

- Igen, Cécile - mozdult meg Pipet is -, Albert csak maradjon a vendégekkel, nem sok levinnivaló van már.

Jean de Bartay utánuknézett, megvárta, míg elkopogtak a léptek, aztán felkelt, és maga is öltözni kezdett. Azután bekopogtatott Lisette szobájába, hogy elbúcsúzzon.

Odalent lassan megtelt a kocsi. Az ivóból részeg lárma csapott ki az udvarra, de amúgy csendes volt minden. Csillagos, hideg éjszaka volt, amikor Pipet óvatosan levezette apját is, akinek fején nagy báránybőr sapka volt, s alatta a kötés alig látszott.

Felmászott a kocsiba, és hallatszott, hogy motoszkálva keresi a helyét.

- Aha..., hát itt fogok ülni.

- Jó lesz?

- Nagyon jó.

- Ott vannak a takarók is, és ott ül majd Albert is. Mindjárt szólok neki. Cécile-em menj, búcsúzz el Lisette nénitől, addig én kivezetem a lovakat.

Meggyújtotta a kanócot az istállóban, és hallotta, hogy Cécile léptei felkopogtak a lépcsőn.

- Itt vagyok, uram - szólalt meg Albert mellette -, nyugodtan készülhetünk. Részegek és kockáznak. Egy nagyon szép puskát

vettem, uram. Nagyon szépet. De muszáj is volt megvennem, mert csendőré volt, és valósággal rám parancsolt. Öt aranyat adtam érte.

- Nagyon jól van, Albert.

- De ötvenet megér, uram. Ne táncolj - lökte oldalba az egyik lovat -, még kitáncolhatod magadat. A monsieur?

- Bent ül már a ponyva alatt.

- Mindent nélkülem, mindent - mondta Albert egy kis szomorú szemrehányással, amiben nagy része volt a „Burgundi"-nak. - Egyszer majd csak nem is kellek semmire. Egyszerűen felesleges lesz az öreg Albert.

- Egyszerűen szamár az öreg Albert - mondta Pipet -, és menjen kicsit előrébb azzal a lóval, mert engem rúg oldalba, és nem a szegény öreg Albertet.

- Igenis, uram. Most már én magam is felszerszámozok, tessék elbúcsúzni odafent, mert én már elbúcsúztam a konyhában. Nem fázik meg Cécile itt elöl? Talán most én ülnék előre...

- Cécile nem fázik meg - szólalt meg Cécile, és odalépett a kanóc gyenge világosságába. Sápadt volt és didergett.

- Gyere ide, Cécile!

Cécile engedelmesen Pipet-hez ment, aki egy új bárányb ő r bundát húzott ki az ülés alól.

- Cécile nem fázik meg, mert van, aki vigyáz rá. Jöjjön, asszonyom! Kicsit hosszú, de ez való kocsira.

Cécile szinte álomban bújt a bundába.

- Pipet!...

Pipet felemelte az asszonyt, és feltette az ülésre.

- Így! Albert csendesen forduljon ki a lovakkal, most már én is elbúcsúzom Lisette nénitől.

Az öregasszonyt megint behívták a mulatók - ma este huszadszor -, hogy megköszönjék a vacsorát s a bort - aztán tovább ittak -, így Pipet-nek várakozni kellett. Az ajtó nyitva volt, s a gyertya lángja ide-oda dobálta árnyékát a falon.

- Akár az életben - gondolta -, a fény ide-oda dobálja az embert, és árnyék lesz belőle.

Végre nyikorgott a lépcső, és Pipet felállt.

- Búcsúzom én is, Lisette néni. Nekem még külön adósságom is van...

- Albert mindent megfizetett.

- Ez más, Lisette néni; ha lehet, Cécile-t átvisszük a határon, de lehet, hogy nem tudjuk átvinni, akkor visszajövök érte, vagy Albert visszajön érte. Pénzt hagyok itt, mert ő nem fogadná el.

Pipet egy zacskót tett az asztalra - és küzdött magával.

- ...Lisette néni tudja, hogy mi hogy voltunk..., hogy vagyunk, de talán nem tud mindent.

- Lehet, fiam - mondta most először „fiam" Pipet-nek -, lehet, hogy nem tudok mindent, de lehet, hogy te se tudsz mindent. Cécile-nek nincs szüksége semmire, hiszen itt minden az övé, de a pénzt elteszem, mert szükség lesz rá. Mennyi van benne?

- Kétszáz arany. Menyasszonyi ajándéknak szántam. Ezt nem tudta, Lisette néni.

Az öregasszony megcsókolta Pipet-t balról és jobbról is.

- Nem baj, fiam, hogy mire szántad, az se baj, hogy egy kicsit elkéstél vele. Mondhatod már, hogy a feleséged, mert Cécile gyereket vár. Remélem fiú lesz és becsületes ember, mint az apja.

Harmadszor szóltak a kakasok, amikor a kocsi csendesen kikapaszkodott a lejtős udvarról. A csillagok szúrós hidegleléssel villogtak a világ felett, s erősen fagyott. Az út meglehetősen járt volt, így nem rázott nagyon a kocsi, s ha nappal van, vágtatni is lehetett volna. Hátul hamar elbóbiskoltak, de Pipet-nek tartani kellett az agyonzabolt lovakat, és küzdeni kellett a rászakadt érzésekkel, mélyek egyszerre rohanták meg, és nem tudott velük mit kezdeni.

Tegnap még csendes, nagy fiú volt, aki azt mondta: igen, apám, nem apám, és még azt se várta, hogy a birtok az övé legyen, mert akkor észre kellett volna venni, hogy Juine lop és Alphonse alszik, ma pedig itt ül ezen a kocsin, mely a szó szoros értelmében a *fejüket* viszi, pipál, körmei be vannak hasadozva, és mellette ül egy asszony, egy idegen asszony, aki az övé, és testében az ő gyermekét hordozza.

Tegnap még ezüsttel volt terítve az asztal, és bársonyzekéjén Albert mindennap kifényesítette a gombokat, szobájában keleti szőnyegre lépett, amikor Albert kinyitotta az ablaktáblákat, hogy: kilenc óra van, monsieur..., ma pedig zsíros ködmön van rajta,

melyet Madelaine adott - óh, milyen messze van már Madelaine! -, éjjel ül kocsira, mint a cigányok, és maga hajt kérges tenyerével, mint Martel.

Hullámzott körülötte az éjszaka, árnyak jártak a gondolatok nyomán, de a kocsi egy-egy zökkenésére szétfreccsentek, mint a tócsából a víz, ha belelép a ló, de utána újból szivárog vissza, és megint csak tócsa lesz belőle, amíg ki nem szárad.

Kicsit oldalt nézett: Cécile arca világított mellette fehéren, magába roskadva; s akkor egyszerre megérezte annak végtelen szomorúságát, odaadását, áldozatát, s elöntötte a hálának, szerelemnek, féltésnek olyan rajongása, hogy reszketni kezdett.

Meghúzta a gyeplőt, és megálltak. Odahajolt, és nézte a kedves arcot; nem látta jól, de érezte, hogy sír. Cécile odahajolt, és homlokát arcához támasztotta.

- Haragszol, Pipet?
- Cécile, boldog vagyok!

Hideg decemberi éjszaka volt, a lovak álltak, csak néha zörrent a zab-lavas, ha valamelyik ló megmozdult.

-Azt hittem, haragszol, kedvesem, mert nem vigyáztam, de most már boldog vagyok, olyan boldog, amilyen még nem volt senki a világon. Most már nem vehet el tőlem senki, s ha elmégy is, velem vagy..., és köszönöm a bundát, Pipet... nagyon jó meleg és vigyáz *ránk.*

A kocsi újra nekizördült az éjszakai útnak.

Sokáig csak a kerekek beszélgettek, s csak akkor csendesedtek el, amikor a sötétség szétfolyt a mezőkön, és keleten elvált a föld az égtől. Most már egy-egy kocsi is jött szembe, de a varjak még némán ültek a fákon, s alig látszott, hogy a lovak szőrét belepte a dér. Később hideg ragyogással kelt fel a nap valahol messze a Vogézek felett, s a völgyeken puhán állt a köd.

A kocsiból enyhe zsörtölődés hallatszott.

- Mondhattad volna neki, hogy nem kell a puska.
- Nem mondhattam. Össze akarta törni.
- Törte volna össze! Öt arany...
- De ötvenet ér, ha nem százat.
- Akkor lopott!

- Nem az én dolgom, ha a csendőr lopta. Kockázni akart, vagy kártyázni, arra kellett neki a pénz. Ha nem játszanak odabent, észrevették volna az indulást, és nem ment volna ilyen simán. De, ha akarja, monsieur: eladhatom.

Pipet és Cécile fázósan összebújtak.

- Unatkoznak, hát kell valamiről beszélni - suttogta Pipet.

- Megfagytam volna, ha nem veszed ezt a bundát. Mindenre gondolsz, Pipet.

- Mindenre nem, de rád sokat. Ha valahol megállunk, téglát melegíttetek a lábad alá. - Aztán hátrafordult, félrehúzta a ponyván kivágott nyílás kis szárnyát.

- Mi a legközelebbi megálló, Albert?

- Roan l'étap. A puskáért kikaptam, monsieur Pipet..., és - folytatta halkan - valami lovasok jönnek a hátunk mögött, ketten vannak.

Pipet felállt, és a ponyva felett elnézett az úton.

- Sietnek. Mit gondolsz, Albert?

-A hordó, uram. Monsieurnak azonnal el kell bújni.

Pipet beszólt a nyíláson.

-Katonák. Apám, kérem... Lehet, hogy megnézik a kocsit. Albert elhúzta a zaboszsákot és a szénaköteget, és Jean de Bartay nehézkesen bebújt a hordóba. Hallatszott, hogy mocorog bent.

- Van elég helye, uram?

- Választ nem kapott Albert, így a zsákot és a szénaköteget visszatette a helyére.

- Azt kell nekik mondani, uram, hogy a „Fekete Hattyú" Cécile-é, és káposztát vittünk benne. Ámbár lehet, hogy meg se állnak.

De a katonák megálltak, és intettek Pipet-nek, hogy beszélni akarnak.

- Raon l'étap?

- Oda - bólintott Pipet, és belefújt a markába -, hideg van.

- Ketten vagytok?

- Hátul van a majorosunk. Talán elaludt.

A katona hátrafaraltatta a lovát, és benézett a ponyva alá.

- Dehogy alszom, dehogy alszom. Megesz a fene, úgy fázom.

- A hordóban mi van?

- Egy zsák zab. Káposztát vittünk benne a „Fekete Hattyú"-ba. Az asszonyomé a „Fekete Hattyú"... - intett előre Cécile felé. - Ahol a legjobb bort lehet kapni húsznapi járóföldre.

És ekkor Albert különös mozdulatokat tett, az ivást és fázást mutatva, cinkosan ránevetett a katonára, és előrebökött Cécile felé...

A katona elértette a mozdulatokat, biccentett és előretáncoltatta a lovát.

- Igaz, madame, amit az öreg mond a „Fekete Hattyú" boráról? Én elhinném, de itt a barátom kételkedik.

Pipet elővette a nagy üveget.

- De előbb harapunk egyet - mondta -, Albert, a kosarat!

A két katona meglepő gyorsan ugrott le a lóról, és hátul a kocsihoz kötötték őket.

- Ő a vőlegény - suttogta Albert Pipet-re mutatva. - Igen derék ember.

A katonák faltak, mint a farkasok.

- Ne sajnálják - biztatta őket Cécile -, nehéz, tudjuk, a szolgálat.

- Nehéz, és ez a mienk felesleges is, madame, de könnyű lenne egyszerre, ha ilyen derék asszonyok járnának mindenfelé.

- Sűrűn, persze - nevetett Albert.

- Mindennap kettő elég lenne. Hát Isten éltesse, asszonyom, urával együtt!

- Csak lesz a feleségem! - mondta Pipet -, karácsonykor. És most lássuk a bort és halljuk a szakértőket.

- Uram, azaz polgártársam, én Bretagne-ban születtem, de Provence-ban nevelkedtem és Burgundban szolgálok.

Albert közelebb lépett, és a katona vállára tette a kezét.

- Bretagne-ban születtél, fiam - engedd megnéznem a fejed. Igen, szögletes, mint a kő, hát tudod-e, hol van Tréguier?

- Ott születtem pár lépésre: Pleubianban.

- Mert én meg Tréguier-ben - és kezét nyújtotta.

A katona letette az üveget, és Cécile-re nézett.

- Asszonyom, de jó napom van ma! Szépasszony, öreg breton földi, enni-innivaló, hát Isten éltesse magukat, járjanak szerencsével, boldogsággal, sok gyerekkel, hogy enni-inni adtak a szegény katonáknak. - És megemelte az üveget.

A társa aggódva figyelte.

- Megárt, Joseph...

- Irigy kutya vagy, Maurice, de igazad van, mert erre a borra lehet irigykedni! Legszívesebben teleszívnám magam, és fordulnék vissza. Két hónapos nyomokon még a vérebek se igazodnak ki, nem mi.

Egy kis csend lett.

- Csak nem a vágott fülű embert hajszolják maguk is - mondta Cécile, és megigazította a takarót.

- Nem hajszolunk mi senkit, madame, legfeljebb a háromszáz aranyat. Az bizony jó lenne, ha a kezünkbe esne... Mi inkább a hírt visszük erre is, arra is, meg a személyleírást s az elfogatóparancsot. Persze hiába! Két hónap alatt akár Amerikába is elér az ember. De hát ez a dolgunk. - Azután társához fordult. - Maurice, válj meg, kedves fiam, az üvegtől.

- Hagyja csak - mondta Pipet -, legalább elhordja hírét a „Fekete Hattyú"-nak, meg a borának.

- Nem felejtem el, polgártárs, Istenemre, nem felejtem el - mondta Maurice. - Az előbb még úgy éreztem magam, mintha savanyú köd lenne az egész világ, most meg, mintha nem a nap sütne rám, hanem én sütnék a napra. Köszönjük szépen, madame, elég volt, mert kimennek alólunk a lovak.

Elkötötték a lovakat a kocsitól, és vidám kiáltásokkal búcsúzva, elvágtattak.

- Találkozunk még, madame - kiáltották -, majd mi megtisztítjuk az utat.

Csend maradt utánuk.

Albert hátrament, és Jean de Bartay-t kisegítette a hordóból.

- Elkerülhetetlen volt, monsieur.

- Tudom, Albert, csak egy kicsit sokáig reggeliztetek, és nekem nagyon kellett volna köhögnöm.

- Most mi lesz - tördelte a kezét Cécile -, ezek mindenütt előttünk mennek.

- Most megreggelizünk - mondta Pipet. - Albert ad a lovaknak is, addig letakarja őket, aztán majd meglátjuk.

Amíg ettek, alig esett szó. Jean de Bartay összegörnyedve ült a szénán, és néha Cécile-re nézett, mintha akarna valamit mondani, de aztán mégse szólt.

A dér olvadni kezdett már a gyalogúton, és a fákról itt-ott leszakadt a zúzmara. A nap már ragyogóan felsütött, de a messzeségben hidegen úszott még a köd, a tegnapi sár aszott és ráncos volt, mint az öregember keze. A lovak ettek; a hideg sült szaga összekeveredett a széna és a tegnapi kenyér illatával.

Pipet cinpohárba töltött Cécile-nek.

- Nem tudom, jó lesz-e - és aggódva nézett Pipet-re.

- Idd csak meg, Cécile-em!

Jean de Bartay maga elé nézett, vagy valahova messze, mint a csikós, ha a ménes megszaladt. Nem adott számot érzéseiről, mert a hordó szűk volt és nehézszagú, de a gondolatai alján és érzései tetején az volt, hogy fia messzebb, Cécile pedig közelebb van a szokottnál. Hiszen, igaz, nagyon sokkal tartoznak ennek az asszonynak, de talán azt mégiscsak meg lehetne fizetni... Volt neki is szeretője, ilyen is, olyan is, de ez más. Vagy Pipet más? Vagy Cécile más? Milyen furcsák ezek az idők! Minden más, mint valamikor.

- Tisztességesen beszéltek ezek a katonák - mondta végül.

Pipet majdnem mosolygott, és arra gondolt, hogy apja ezt hordóban állapította meg.

- Az egyik breton volt, monsieur - mondta Albert, mintha azt mondta volna, hogy spanyol grand volt. - A lovakat majd a városban megitatjuk - folytatta -, de már csak, ha túlleszünk a városon.

Pipet Cécile elé rakott minden jó falatot, ivott maga is, de az asszonyt is egyre itatta. Jean de Bartay nézte fiát, barnára cserzett arcát, hullámos, szőke szakállát, és arra gondolt, ez a vállas, erős férfi az ő fia vajon?

Egyszerre megérett - gondolta -, mint aszályban a búza. Kemény lesz és súlyos, de ez az emberöltő emberben nem ad nagy termést...

- No, Albert, igyunk, hallom, kikaptál a puskáért.

Jean de Bartay csak nézte a fiát.

- Engem nem itat - gondolta -, rám nincs szüksége a játékban, ahol, úgy látszik, szükséges a mámor. Vagy a bátorság?

A széles mezőkön ekkor megmozdult a szél, és szárnyán elszállott a reggel. A fagyos út nyálkásodni kezdett, a küllőkön megbarnult az alvadó sár, a ruhák melegedni kezdtek, és Cécile álmos lett egyszerre.

A kocsi újra elindult. Puhábban ment, mint reggel, de a lovak megcsúsztak néha, és ellanyhult az éjszaka feszült ébersége.

Zúzmara már alig volt a fákon, a kórók szálán olvadva folyt végig a dér, a szántásokon totyogva jártak a varjak, s előttük valahol harangoztak. A köd ekkor szakadt fel, s a táj eléjük ugrott, mint a távoli kiáltás.

- Raon l'étap - mutatott arra Pipet az ostornyéllel, s az jutott eszébe, hogy Martel is így szokott mutatni, ha kérdezett valamit, hogy ez vagy az a falu merre van.

- Előttünk vannak a katonák - mondta Cécile -, és mindig előttünk lesznek.

- Majd meglátjuk - rántotta meg a gyeplőt Pipet. A lovak felvágták fejüket, és lassú futásukban meg sem álltak a sorompóig.

- Ez hát jól kívül van a városon - mondta Pipet, s az ostort maga alá szúrta, mintha ezt csinálta volna világéletében. - Rendben van minden, Albert?

- Igen.

Jean de Bartay halkan köhögött a hordóban.

Pipet ingerülten szólt be a kis lyukon:

- Így baj lesz...

- Nem lesz baj, monsieur, mert úgy beszéltük meg, hogy csak akkor nem szabad köhögni, ha én kopogok a hordón. Ha szabad: újra kopogok.

- Ezt nekem is kell tudnom.

- Bocsánat, monsieur Pipet.

Egyelőre úgy látszott, Jean de Bartay köhöghet, ahogy akar. A vámépületnél katonák álltak, és egyáltalán nem törődtek a kocsival. Egyik-másik oda mutatott - láthatólag Cécile-re -, sőt mintha unszolták volna egymást, hogy nyissa fel valamelyik a sorompót, de nem mozdult senki, így Pipet szállt le a kocsiról.

- Albert!

- Igen, uram.

- Bemegyek.

- Igen, uram.

- Állj ide a kocsi mellé! Amíg a parancsnokkal ki nem jövök, nem állsz szóba senkivel!

- Igen, uram.

Cécile reszketve nézett Pipet után, amíg csak el nem tűnt a kapuban, és erősen tartotta magát, mert semmiképpen nem akart rosszul lenni. - Óh, Pipet, az a bor - gondolta, és viaszsárgán nézett a levegőbe. - Nem! Itt nem - gondolta, és szinte megállt a szíve abban a vad émelygésben, amely körülfogta, mint a vasabroncs.

Pipet bement a házba - a röhögő vitézeket szándékosan elkerülve - és kereste a parancsnokot. Az egyik ajtónál álmosan ült egy öreg katona.

- Szeretnék továbbmenni, polgártárs, a feleségem rosszul van. (Nem is gondolta, milyen igazat mondott!)

- Valami futárok jöttek - állt fel a katona -, de nem tart már sokáig.

Pipet pénzt nyomott a markába.

- Szeretném, ha nem kellene sokáig várni.

- Menjen csak a kocsihoz, polgártárs, mindjárt beszólok. Asszonyról van szó... A parancsnok udvarias ember.

Pipet kiment a kapun, és szinte megdermedt. Négy-öt katona állt a kocsi körül. Előttük Albert és elöl, az ülésen eldőlve, szinte félholtan Cécile.

Pipet-ben elbődült a párját féltő állat. Két ugrással ott termett, és ebben a pillanatban elfeledett mindent.

- Mi történik itt?

Pipet előtt egy hórihorgas muskétás volt, de nem ez válaszolt, hanem egy kis nyeszlett harcos állt elő, mindkét karjával leintve a többieket.

- Itt motozás történik, kegyes engedélyével, monseigneur, vagy kutatás, ha úgy jobban tetszik.

- Nem tudom, mit kell kutatni vagy motozni. Ha kell, természetesen: tessék, de a parancsnok azonnal jön, és kérem, legyenek tekintettel a feleségemre!

A csoportból két katona azonnal kivált, és elment a ház felé.

- Hova mentek? - kiáltott utánuk a vékony kis ember, akiben impozáns egyedül az orra volt.

- Nem kell ehhez a parancsnok, polgártárs, az asszonyka leszáll, és mi megnézzük, mi van a kocsin.

- Látja, hogy beteg.

- Nem muszáj a kocsin betegnek lenni, szépen leszáll, és a földön lesz beteg.

- Cécile! - szólt Pipet - le kell szállni - és odament, hogy beteg asszonyát lesegítse.

Cécile meg se mozdult.

- Cécile, gyere kedvesem, azután lefektetünk a kocsiban.

Albert most odalépett a kétméteres katonához.

- Polgártárs, szólj a barátodnak! Írásaink rendben vannak, hagyjátok, hogy az asszony kipihenje magát! Azután kutassatok, ha ez a parancs!

- Beszélhetsz annak - nevetett a kis ember komisz fölénnyel -, egy szót se ért, csak ütni tud. Porosz a testvér, de ne féljetek, nem lesz semmi baja a kis asszonynak.

- Nem tudom levenni - csikorgatta fogát Pipet -, elájult vagy mi.

- Hát hagyjátok az asszonyt, ámbár csinos - vidámkodott kesernyésen a kis csoport vezetője - vegyétek le a ponyvát!

- Mit?

- A ponyvát, hogy besüssön a nap. Látni akarom az egereket is. Háromszáz aranyért még az egereket is látni akarom. Le a ponyvával!

Pipet most megmozdult. Az óvatosság ólma most egyszerre forró forrásként zúdult meg benne. Nem gondolt arra, hogy a halál jár a nyomukban, nem gondolt semmire, talán csak arra, hogy ez az ember vagy részeg, vagy bolond, és az a másik ott, áll vakon és hülyén, és várja, hogy lefeküdjön a priccsre valahol, vagy verekedjék valahol.

Odaállt az izgága kis katona elé.

- Polgártárs, a ponyva fel van szegezve..., de nappal van..., beláthatsz... Nézz meg mindent...

- Nem! Le a ponyvát!

- Bemegyek a parancsnokhoz - mondta Pipet. - Én szabad francia vagyok... - és elindult az épület felé.

- Itt maradsz - sziszegett a kis katona -, le a ponyvát! - és elkapta Pipet karját.

- Le?

- Le!

Pipet úgy belevágott a katona arcába, hogy az mukkanás nélkül elterült. Az óriás, mintha csak erre várt volna, Albertet állon vágta, és úgy indult Pipet felé, mintha egy második számú feladatot kellene megoldani.

Albert azonban breton volt. Megtántorodott, de nem esett el, és amikor a parancsnok végre előkerült, két katonája feküdt a földön. Az egyik láthatólag harcképtelenül, a másik erősen viaskodva, és Cécile - aki nem bírta tovább - rosszul lett ott, ahol volt...

Pipet még órák múlva is úgy ült a bakon, mintha megkövesült volna. Arca feldagadva, torka fájt a fojtogatástól, ujja kificamodva, térdén a nadrág rongyokban, de *úton voltak.* Előttük a Vogézek tarlott erdei zúgtak, a kerekek köveken csikordultak néha, az út mentén apró patakok hordták a holt leveleket, de - mind a kocsin voltak, és mögöttük volt már St.Die is.

A kocsi mellett a verekedésnek az vetett véget, hogy Albert breton földije - aki éppen előadta a háromszázaranyos esetet, s a parancsnokkal kijött a nagy zenebonára - meglátva Albert elkékült arcát a porosz markában, kitört belőle a breton testvériség, szó nélkül ütött, mire a porosz is csendesen elnyúlt.

Ezek után - lassan - kiderült minden. A porosz és a részeg zsoldos fogdába kerültek, Albert összecsókolódzott földijével, Cécile megkönnyebbült, és Jean de Bartay - már amikor a városon zörögtek keresztül - meggyötörve a szűk helyen és a felfedezés egyórás izgalmával arcán, kimászott a hordóból.

- Az a disznó be volt rúgva - mondta Albertnek szemrehányóan -, csodálom, hogy nem vettétek azonnal észre.

Most azonban - kivételesen - Albert nem válaszolt. Zúgott a feje, és már régen verekedett. Elmúlt már hatvan, s a katonának olyan ökle volt, mint a gránit.

- Valamikor - mondta rekedten -, valamikor kettétörtem volna azt az ostoba létrát, de Pipet úr igen szépen ütött. Így is kell! Egy ütés, és kész. Az a tetű estig nem tér magához.

- Ha észreveszitek, hogy részeg, el lehetett volna kerülni az egészet.

- Nem látszott rajta, uram - mondta Albert -, de meg igen szép verekedés volt.

- Nem azért jöttünk, hogy verekedjünk, mint a részeg parasztok, hanem hogy előrejussunk.

Pipet hátrafordult, és beszólt a kis nyiláson.

- Legközelebb majd leszedjük a ponyvát, kiszedjük a kerekeket, és letoljuk a nadrágunkat, mert valamelyik részeg zsoldos úgy kívánja... Úgy tettünk, ahogy tennünk kellett. Albert, nem tudnád helyrehozni az ujjamat? Fogd meg a gyeplőt, Cécile-em!

A lovak megálltak. Most már szívesen álltak meg, mert éjféltől egyfolytában jönnek, s alig ettek-ittak valamit. Úgy határozták, hogy Kolmárban alaposan etetnek, itatnak, azután már csak - ha az Isten is úgy akarja - a határon túl.

- A két ismerős katona holnap indul csak Raon l'étap-ból - Pipet mindegyiknek egy-egy aranyat adott a segítségért és hogy mulassanak kedvükre -, de addig nekik túl kell lenni a határon, mert az útlevelek névre szólnak, s ami most biztos átkelést jelent, holnap már biztos elfogatást.

- Mutassa a kezét, uram!

Albert babrált egy kicsit Pipet dagadt ujján, aztán hirtelen húzással helyreigazította.

Pipet olyant ordított, mint a medve, ha kést szúrnak bele.

- Jaj! Huj aj... szszsz...

- Ez a módja - mondta Albert egyszerűen -, most vizes ruhával kell bekötni, hogy ne dagadjon. Halászat közben - nálunk nehéz hálókat használnak - sokszor előfordul az ilyesmi. Legjobb ilyenkor az egész kezet a jó hideg, sós tengervízbe tartani.

- A nadrágod is, Pipet, megvarrom, ha megállunk - mondta Cécile, és megsimogatta Pipet vállát. - Nagyon fáj?

- Most már nem.

- Majdnem agyonütötted azt a nagyot is - és csillogott a szeme -, az a kicsi meg szinte elmállott. Nem tudtam a szemem levenni rólad, pedig jaj, de rosszul voltam. Az a bor, Pipet.

- Inni kellett, mert másként elárulhattuk volna magunkat. Teljesen józanul nem hisz önmagában ennyire az ember.

- Bölcsen beszél, uram, nagyon bölcsen, de talán indulhatnánk.

- Tudod a gyeplőt tartani, Cécile-em?

- Nem is kell tartani, maguktól mennek a lovak. A legközelebbi pataknál majd bekötöm a kezed.

Ekkor már fent jártak a hegyekben. Most már majdnem csak lefelé mennek egész Kolmárig. Lassan elültek a reggeli izgalmak, és belélegezték az erdő nyugalmát, mely körülvette őket. Balról felfelé ugrott a part, és némelyik fa szinte a levegőben állt, annyira alámosta az eső, jobbról pedig enyhén hajolt az erdő a völgy felé. A túlsó oldalban fenyvesek zöldje sötétedett a tölgyek avarszínű lombja között, és az út menti cserfák sárga lombja is hidegen zizegett, ha megmozdult a szél.

Halkan kattogtak a kerekek, és árnyékban jártak már, mert lassan nyugovóra hajlott a nap. A völgyekre pára és sötétség telepedett, de a hegyhátak fái még fürödtek a délutáni nap álmos ragyogásában. Nem volt még hideg, de a tiszta ég, a magas bárányfelhők hideg éjszakát ígértek.

Pár száz lépéssel előttük fordult az út. Ott valami patak zuhanhatott le a szikláknál, mert ide hallatszott sistergő forrongása.

- Megnedvesítem a kendőt a kezedre, ha odaérünk - mondta Cécile, és megsimogatta Pipet kezét.

- Nem fáj?

- Ha simogatod, nem. - És összenevettek.

A zúgás egyre közeledett. Pipet a kendőt igazgatta a kezén, amikor Cécile megszólalt.

- Egy ember ment át most ott a hídnál.

- Mi?

- Egy ember. Az egyik oldalról átment a másik oldalra.

- Nem láttam.

- De én láttam.

- Katona volt? - susogott a hátuk mögött Albert.

- Nem, nem hiszem.

- Itt nem lehet semmiféle vizsgálat - mondta Pipet. - Apám csak maradjon! Most már én is látom azt az embert. A hídon áll, és lenéz a vízre. Ez nem csendőr, apám nyugodtan maradhat, csak szénát húzzon maga elé. Most már ideadhatod a gyeplőt, Cécile-em.

A híd közeledett. Sűrű vízpára szállt fel mellette, és most látták csak, hogy a víz toronymélységbe zuhant alá; messze, mélyen hallatszott csattogó zúgása. Az az ember csak állt.

Amikor már alig voltak tizenöt lépésre, lassan megfordult és felemelte a kezét, a kocsi megállt, mert egy másik ember lépett a

lovak elé, emez pedig a híd karfája mellé nyúlt, és hosszú puskát húzott elő. Mindez olyan döbbenetesen simán, szinte magától értetődően történt, hogy a kocsin ülők csak lassan fogták fel jelentőségét.

Állt a kocsi. Cécile sápadtan nézett a puskára, mert a csöve feléje nézett.

- Mit akar? - kérdezte Pipet.

- Eredj oda - intett a puskás annak, aki a lovak előtt állt -, magyarázd meg, de gyorsan!

- Gyűrűket - mordult a másik útonálló Cécile-re, és puhán mozdult az asszony felé, mint a nyest. Biztosan és kegyetlenül.

- Csak ez van, tessék.

Cécile lehúzta gyűrűjét, és odaadta.

- Szálljon le!

A puska csöve most lassan Pipet-re mozdult és megállt rajta.

- Ne mozogj, barátom, mert fél marék ólmot kapsz a hasadba. Nem lesz semmi baja a feleségednek.

Az útonálló keze Cécile nyakánál becsúszott - valószínűleg láncot keresett -, s az asszony önkéntelenül odakapott. Az ember ráütött Cécile kezére.

- Ne kapkodj, még a szoknyád alá is benyúlok. Azt hiszed, nem tudom, hova dugjátok az aranyat?

Pipet már szürke volt a dühtől és kétségbeeséstől. Gondolatai lázasan kutattak menekülés után, de a veszedelem közel volt és sűrű, mint a bozót. Cécile állt és tűrte, hogy a rabló végigkutassa.

De nem talált nála semmit.

- Eredj a kocsi mögé - mordult rá -, majd még beszélgetünk - és csúnyán elvigyorodott.

- Mozogj le - intett azután Pipet-nek. - Talán könyörögjek? Vesd le azt a bőrt...

Pipet-ben valami fogcsikorgató, kétségbeesett, elszánt ellenállás érett meg. Lassan mászott le a kocsiról, és úgy gondolta, ha úgy tudna megállni, hogy ezt a férget maga elé kaphatná, az a másik nem tudna lőni...

- Ne tanakodj barátom, egy a vége úgyis - és puskáját most Cécile felé fordította. - Ha megmozdulsz, a feleséged halott. Nem vagyunk mi olyan ostobák. Ezért a gondolatért - különben - a végén

majd szép pofonokat kapsz, és az asszonyoddal is eljátszogatunk... Ritkán jön erre ilyen csinos asszony.

Ekkor Pipet úgy érezte, megsüketül. A ponyva nyílásán füst és láng vágott ki, és a puskás ember eldőlt a hídon, mint a zsák, Pipet pedig rekedt hördüléssel nekiugrott az útonállónak.

- Isten! - gondolta a menekülés és düh felszabadult tombolásában. - Te kutya! Te átkozott! - De a másik nem dőlt el, csak később, amikor Albert a puskával teljes erővel fejbe vágta... De akkor aztán, mintha a földet kihúzták volna alóla.

És akkor csak álltak. Az elmúlt esemény fullasztó feszültsége fáradt bénulásban ereszkedett rájuk, és Pipet csak később vette észre, hogy apja is ott áll már késsel a kezében, és Cécile a kocsihoz támaszkodva hányással küzd.

Albert tért először magához. Odalépett a puskáshoz, aki már félig lelógott a hídról, és lábával lesegítette a mélységbe. A nehéz test tompán loccsant odalent.

- Ezt zsebeld ki! - mondta rekedten Pipet. - Nála van Cécile gyűrűje.

Albert végigkutatta az embert. Előkerült a gyűrű, csekély pénz, két aranylánc, az egyiken kis kereszt, egy karkötő és egy pár fülbevaló, szikrázó nagy kövekkel.

- Jó - mondta Pipet. - Fogd meg a lábát! - és végignézett az úton, nem jön-e valaki, de az úton csak az alkonyat járt.

Jean de Bartay odalépett.

- Pipet, lehet, hogy él még.

- Fogd meg a lábát, Albert! - és Jean de Bartay elfordult. Pipet hangja olyan volt, mint amikor követ dörzsölnek össze, arca sárga és kegyetlen, amíg a hídhoz vitték az embert.

- Ereszd el!

- Úgy! - és kezével indulatosan a levegőbe vágott, amikor utánanézett. - Számoljanak el az Istennel, ahogy tudnak. Vagy mi, vagy ők. Az Isten akarta így.

Nagyot fújt, és megsimította arcát, aztán átölelte Albertet, és jobbról-balról megcsókolta.

- Albert!... Nem tudok semmit mondani, Albert...

- Nem is szükséges, uram - és zavarában Pipet hátát simogatta, mint gyermekkorában, ha rájuk esteledett az erdőn és Pipet fázott;

de a szemük összekapaszkodott, és ez a néma tekintet elválaszthatatlanul egy lapra írta sorsukat.

Pipet aztán felnyalábolta Cécile-t. Nem szólt hozzá, de csókolgatta, amíg feltette a kocsira.

- Most már minden jól van, kicsikém, minden jól van.

Cécile átkarolta a férfi nyakát, és csak sírt..., sírt.

Kolmaron úgy mentek keresztül, észre se vették. Az előbbi izgalmak után szinte egyszerűnek és veszélymentesnek látszott a vizsgálat, és az is volt. Az őrségnél rávilágítottak Cécile-re is.

- Beteg az asszonyka?

- Igen, azaz, hogy gyermeket várunk...

Az őrség parancsnoka sietve ütött két pecsétet is a papírokra.

- En avant! - intett jólelkűen, s a lovak fáradtan dőltek a hámba. Most már mögöttük volt Kolmar. Az idő megenyhült, s a csillagokat alig lehetett látni a vékony ködpára felett.

A városon túl megálltak, amíg hátul újra elhelyezkedtek. Pipet betakarta Cecile lábát és várt, amíg Albert is megcsinálja az ülést hátul.

Emelje fel a lábát, uram - hallatszott Albert hangja -, úgy!

- Csak azt akarom mondani, Albert - hallatszott Jean de Bartay hangja -, hogy okosan tetted, hogy a puskát megvetted. Köszönöm..., és bocsáss meg, hogy szamárságot beszéltem.

- Igen, uram.

- Most azt hiszem, mi lennénk ott lenn, Albert, az örvényben.

- És én nem szeretem a vizet, uram.

-Amíg élek, hálás leszek neked, Albert, de hiszen te úgyis hozzánk tartozol.

Pipet hallgatódzott. Talán kezet fogott a két öreg ott hátul? Apja: Jean de Bartay, akinek már dédapja is a király lovagja volt, és Albert, a breton paraszt..., a szolga, aki csizmákat tisztított, s amikor mondott valamit, rendesen letorkolták: szamár vagy, Albert! Igen, lehet, hogy kezet fogtak, lehet, hogy összebújtak a szénában, két öregember, akik alól lassan kicsúszott a hazai föld.

- Előbb kellett volna - gondolta Pipet -, és hangosan megkérdezte: mehetünk?

Gyenge holdfénynél értek Vogelsheimbe. A házak egyformák voltak, mint a tojások, kicsit ferdén álltak az útra, mint a fűrész fogai, és a tűzfalak fehéren világítottak, s az utcán a vacsoratüzek hideg füstszaga úszkált.

Végre megláttak egy embert, aki megállt a kocsi zörgésére. Kezében lámpást tartott, bár nem volt meggyújtva, és nagy alabárddal állta útjukat.

- Jó estét - szólt oda Albert -, éjjeliőr?

- Ja, ja, és maguk? - Odajött, körüljárta a kocsit, és bozontos fejét közel dugta arcukhoz. Cécile látása láthatólag megnyugtatta.

- Jaja, utasok, beteg asszony... Jó szállás kellene. A lovaknak is. Hát a Schwarczné! Rendes asszony, özvegyasszony, jó istálló. Enni is ad. Az szokott szállást adni.

- Megfizetjük...

- Ja, ja..., no persze. Schwarczné özvegyasszony, abból él. Na, csak utánam...

Elibe állt a lovaknak, és komótosan ballagott előttük.

- Ein, zwei, drei - lépegetett -, meleg szoba, vacsora, ein, zwei, drei, meleg ágy, aztán schlafen. Schwarczné ügyes asszony.

A meleg szoba hamar megvolt, és amikor Schwarczné behozta a vacsorát, megérintette az éjjeliőr vállát, aki bundájával és hatalmas vöröshagymaszagával barátságosan közéjük telepedett.

- Jákób, az éjjeliőrnek az utcán a helye!

- Ja, ja - állt fel azonnal, és amikor Pipet zsebébe nyúlt, vidáman tartotta markát, amikor pedig felhajtotta a nagy boros bögrét, szája nevetésre nyílt, s a vörös bajusz alatt akkora fogak látszottak, mint egy orgonabillentyű.

- Herrgott, ez aztán a bor. Hát glückliche Reise, gnädige Herren - fogta az alabárdot, és kibújt a szobából, mert ajtaja csak a válláig ért.

Schwarcznéval hamar megértették egymást. A férfiaknak van útlevelük, s az asszonykának is át kell jutni a határon. Megfizetik.

Az asszony figyelmesen nézte őket, okos, apró szeme egyikről a másikra vándorolt.

- Lehet - mondta egyszerűen.

Jean de Bartay félreült, és nem szólt a beszélgetésbe, és hallgatott Albert is. Ők külön voltak. Cécile az asztalterítő mintáit nézte, s ujjával rajta rajzolgatott.

- Van itt egy ember, egy halász, aki azt csinálja. A testvére meg odaát. Nem, nem lehet baj. Pláne asszony... Nemigen törődnek az asszonyokkal. Wolf majd átviszi az asszonykát, és Breisachban találkoznak. Breisachban a „Fekete Sas"-ban várjanak. Ott van a templom mellett. Igen. „Fekete Sas": „Zum schwarzen Adler"...

Fekete Hattyú - gondolta Pipet -, Fekete Sas... - de Cécile csak ült, és nem szólt semmit. Nem nézett Pipet-re, csak maga elé, szótlanul.

- Így lesz, Cécile-em.

Amikor az asszony kiment, felemelte a fejét, és a szeme tele volt könnyel.

- Jó lenne, ha így lenne, kedvesem, de nem így lesz. Az én időm elmúlt, Pipet...

- De Cécile!

- ...az én időm elmúlt, kedvesem, mindnyájan tudjuk, tudjátok ti is. Csak utatokban lennék. Már meg is beszéltük Lisette nénivel. A majort eladom, visszamegyek a fogadóba, és szépen világra hozom a gyereked..., a gyerekünket. Így lesz, Pipet, szerelmem, és várlak, amíg csak élek.

A gyertya elfogyott, újat gyújtottak, és így ültek a halálos fáradtság félálmában, amíg csak ki nem hajnalodott. Pipet hiába beszélt, könyörgött.

- Nem, kedvesem, nem. Ölelj át, mint a tanyán először, és búcsúzzunk!

Jean de Bartay felkelt, ránézett Albertre, és kimentek a szobából.

A nagy kompot lágyan ringatta a Rajna, amikor Albert felhajtotta a kocsit. Jean de Bartay a homokos fövenyt nézte, melyen apró tört kagylódarabkák homályos gyöngyháza fénylett, és lassan odament Cécile-hez.

- Vigyázz a gyerekre, Cécile - és megcsókolta. - Én már aligha látlak, Cécile. - Elfordult, és meggörnyedve felment a kompra.

- Cécile!

Ó, ez a búcsúzás! Két emberi test kétségbeesett összefonódása, fájdalmas kiáltás a távolság ellen, amikor már a testet nem is lehet érezni.

Tört szavak, sírásba csukló féltés, ígéret és eskü, s az idő ott lépeget mellettük, s órájában lágyan pereg a homok.

Csobban a víz, súrlódik a kötél kurrogva, mint a koporsódeszkán, s a távolság nő..., nő.

A hideg északi szél ködöt hajtott a nagy folyón, és a szállásadó asszony megborzongott. Odalépett Cécile mellé, és szelíden átkarolta.

- Jöjjön, szívem, magának vigyázni kell az egészségére, és ne felejtse el: csak a halottakat nem lehet visszakapni.

A komp már a víz közepén úszott.

- Cécile!

A kiáltás messziről jött már, és lehullott a vízbe, mint a fáradt madár. Aztán, mint a hideg sóhajtás, mindent elnyelt a köd.

II. rész

Az ablak messze elnézett a ködös Duna-erdők felett, és látni lehetett a nagy folyam jégbe dermedt, lomha kanyargását. Az előbb még ritkán szállongott a hó, de aztán felemelkedtek a felhők, világosabb lett, s a hóesés elállt.

Azután sokáig nem mozdult semmi. Később egy szán indult el az erdő mellett, de olyan lassan, hogy mozgását alig lehetett észrevenni.

- Talán az erdész?

Más alig lehet. Szekszárdra megy, ólmot vesz és puskaport, és délután, még mielőtt besötétedne, ugyanúgy megjelenik a szán az ablak keretében, lassan vánszorogva hazafelé.

A Duna jegén most apró pontok mozdultak meg.

- Favágók?

Nem, ahhoz nagyok, és már majdnem a túlsó partra érnek. Szarvasok. Valamitől megijedtek. Farkasok jönnek néha át Szlavóniából, talán azok rémítették meg őket, ámbár a farkas nappal nemigen mutogatja magát.

A szarvasok már átértek a túlsó partra, a szán kiment az ablak keretéből, s most újra mozdulatlan és néma a külső téli világ.

Bent is csend. A nagy kályha pattan néha, amint hűl ki, mert leégett már a fa, előbb hallani lehetett a zsarátnok összeroskadását.

A bolthajtásos szobában szinte lélegzik a csend. Az öreg bútorok langyos pipaszagot lehelnek, a képek fakók és homályosak, mintha álmodnának, az ágy félig megvetve, hogy azonnal lefekhessen, ha valaki le akar feküdni.

Az ablak előtt karcsú lábú íróasztal pár fiókkal, az asztalon dohányos szita, pár könyv, tintatartó, porzó és tollak.

Előtte nagy karosszék, s a karosszékben egy szürke szemű, erősen őszülő, szakállas ember. Nézi az erdőket, a telet s a messze Dunát. Szereti ezt a vidéket, látta innét télen és nyáron, de most túlnéz rajta.

- A Marne sokkal kisebb - gondolja, és nem látja már a Dunát. Régen nem jutottak már eszébe azok a tájak, azaz előbb Gyuri ment végig a folyosón, nehézkesen - talán fát vitt a konyhába -, és akkor kiszólt neki, hogy:

- Albert!

Gyuri nem hallotta meg a kiáltást - talán nem is kiáltott -, és nem jött be senki, csak az emlékek rozsdásodó ajtaja nyílt ki, és Albert mozdult meg a mulandóság téli borulásában:

- Szólított, monsieur Pipet?...

Odakünt most leszállt a köd. Ráfeküdt a nagy Dunára, erdőkre, dermesztő és hideg lett egyszerre, aztán a komp nekiütődött a túlsó partnak. Alatta lágyan csobogott a Rajna, s a másik parton, a ködben mintha kiáltana valaki.

- Cécile!

A kocsi nehéz dübörgéssel indult neki a partnak, és Pipet magához tért. Sóhajtva megfordult, és elindult a kocsi után.

Már jól bent jártak Németországban, amikor utolérte őket a tél. Néha megpihentek, néha marasztották őket, aztán csak előre, előre.

- Hova megyünk, uram? - kérdezte Albert.

- Majd meglátjuk.

A régi hadi úton egymás után maradtak el a városok: Gottenheim, Umkirch, Zenen, Freiburg...

Néha merev sorompókkal, ahol majdnem verekedni kellett, néha barátságos ajtónyitással; néha a szájat kellett kinyitni, másutt az erszényt. Sajnálták vagy gyűlölték, megtűrték és kiutasították, megölelték és becsapták őket.

Tovább, tovább. Az Idő könyörtelenül ballagott mellettük, és forgatta a kocsi kerekeit.

Eschbach, Falkenstation, Höllsteig...

Itt már nagyon hideg szelek orgonáltak a Schwarzwald fenyveseiben, s a Hochfirst dermedten nézte az elnyűtt lovakat és elnyűtt utasokat.

Neustadtban egy hétig álltak, mert apja füle gennyesedni kezdett. A fogadó csendes volt ugyan, de a falakról seperni lehetett a salétromot. Az ételek idegenek és rágósak, amíg Albert kézbe nem vette a dolgot.

De mire megbarátkoztak volna, Jean de Bartay jobban lett, és már indultak is.

Mindersdorfban melegebb ruhát vettek, dohányt és pálinkát. Albert itt erősen alkudott volna, de német tudománya alig tellett többre dühös mutogatásnál. A csizmákat azonban örömmel húzta lábára.

- Bivalybőrből dolgoznak ezek? - mondta kissé megvetően. - Nehéz, mint a kő, ámbár nem rossz munka, annyi bizonyos.

Aztán Markdorf, Tetnang, Kempten.

Kemptenben katonákat fogdostak éppen, és a toborzó őrmester szemet vetett Pipet-re.

- Bolond vagy, hogy kocsiskodsz - mondta -, itt van egy arany, ha felcsapsz, megkapod.

Pipet egy tallért nyomott az őrmester markába.

- Idd meg, és ne beszélj ostobaságokat!

Az őrmester úgy nézett a tallérra, mintha úgyse lenne igaz, hogy ott van. Aztán összevágta a bokáját.

- Jawohl, Herr Graf...

És fejcsóválva leült a sarokba, néha lapos pillantást vetve Pipet-ék asztalához.

- Mit akart ez az igásló? - érdeklődött Albert.

- Semmit, de jó lesz innét elmenni. Katonákat fogdosnak, és kellenék neki.

Albert szó nélkül kiment és befogott.

- Ezek nem értik a tréfát - mondta, már útközben -, jobb, ha kitérünk.

Rosenheimben kidőlt az egyik ló. Amikor bekötötték a fogadó istállójába, már nem evett, és reggelre vége volt. A másik csak állt mellette, és néha ránézett társa kinyújtózkodott tetemére. A korcsmáros szerint bizonyos Hartmann nevű ember kereskedik lovakkal. Izenhet érte, de a szolgának borravalót kell adni...

- Jó - mondta Pipet -, jöjjön az a Hartmann.

A szolga bejött, és markát tartotta.

- Trinkgeld, Herrschaft...

- Majd, ha itt lesz az a Hartmann.

- Itt előre szokás - mondta a korcsmáros kissé bizonytalanul. - Lehet, hogy nem lesz otthon Hartmann...

- Lehet - bólintott Pipet -, de mért adjak én akkor borravalót? Ha lesz ló, dupla pénzt kap ez az ember, de magunk is megtaláljuk Hartmannt, ha nem kell a pénz.

- Läuf, Stefan! - csapott az asztalra kötényével a korcsmáros. - Hallottad, mit mondott ez az úr.

- Ha visszajön ez a fickó, pofán vágom - mérgelődött Albert, aki nagyjából megértette a beszélgetést.
- Hagyd, Albert, ez itt így szokás.
- Gyalázatos szokás, uram. Ez nálunk...
- Nálunk is vannak gyalázatos dolgok - mondta Jean de Bartay.
- Nálunk? Hol van „nálunk", Albert?
- Bizony, uram, ezt már magam sem tudom.

Nagyot hallgattak. Kint valamelyik szolgáló énekelt, és szép alt hangja mintha most is itt keringene ebben az öreg szobában, ahova idelátszik a Duna, és Gyuri jár kint néha, az öreg mindenes, ha megrakja a kályhát, krumplit visz a konyhába, vagy bort az ebédlőbe.

Hartmann megnézte előbb az elhullott lovat, aztán megnézte a másikat, és sokáig nézte a megrakott kocsit.

- Messziről jönnek az uraságok - mondta inkább csak magának, mire Pipet nem válaszolt. - És talán még messze is mennek...

- Lovat akarunk venni - mondta Pipet kicsit élesen. - Az utat magunktól is tudjuk.

- Ja, ja - bólongatott Hartmann - nem lovat, hanem lovakat, mert már ez se bírja soká.

- Csak egy ló kell!

- Nem bírja, ha két-három hétig nem pihentetik - mondta a lókupec, mintha nem is figyelne arra, mit mond Pipet. - Ez nem rossz ló, de párat adni melléje nem tudok. És ha adnék is, tönkremegy pár nap alatt, mert ez már alig húz. Azt ajánlom: adják el ezt a lovat, ráadásul a másik bőrét, fizetnek ötven tallért, és én adok egy pár jó lovat.

- Nem! - mondta Pipet.

- Én nem akarom az uraságokat becsapni - mondta Hartmann ismét, mintha csak félig válaszolna Pipet-nek -, jöjjenek el, próbálják ki azokat a lovakat, és csak azután válaszoljanak!

Pipet legyűrte bosszankodását, és megvette a lovakat. Amikor leolvasta a pénzt, Hartmann azt mondta:

- Szépen keresek rajtuk, ez igaz, de maguk is jól járnak, és megemlegetik még az öreg Hartmannt. És nem szabad olyan hamar kimondani, hogy: *nem*...

Hartmann-nak igaza volt. A két zömök kanca bírta a hegyet, völgyet, csak az volt nagyon fájdalmas, amikor az otthagyott ló mindenáron ki akart fordulni a jászoltól, hogy felszerszámozzák. Pipet megveregette a nyakát, és összeszorult a szíve.

- Muszáj, muszáj, nem lehet másként.

Pipet sokáig látta a ló szomorú szemét, amint utánuk nézett, s ki akarta szakítani magát Hartmann kezéből, amikor elindult a kocsi.

Az új lovak vidáman poroszkáltak, de ők alig szóltak az úton, s most, hogy az öregedés téli ködébe néz itt, a Duna menti házban, újra látja régi lovuk szép száraz fejét és fáradt nekilódulását, hogy utánuk menjen.

- Elmaradt a régi hűség mögöttünk, elmaradt minden - és újra Albertre gondol. Ha most nyílna az ajtó és belépne Albert, talán meg se döbbenne, olyan közel érzi magához.

- Megjöttem - mondaná -, uram, mit jelent az a mi nyelvünkön, hogy: szél-lel-bé-lelt.

- Nem tudom, Albert.

- Rettenetes nyelvük van ezeknek, uram. Gyuri mondta, hogy én csak olyan széllelbélelt francia vagyok. Mit gondol uram, nem sértett meg bennünket?

- Nem rossz ember az a Gyuri, Albert.

- Tudom, uram, de mégse szeretném, ha kicsúfolnának, mert a lányok igen nevettek, amikor azt mondta.

Pipet nézi a ködöt, és körülötte zümmög Albert dünnyögő hangja. De akkor alig szóltak egymáshoz Passauig.

Passauban vásár volt. A fogadók mind tele, s az egész város felett valami felszabadult zsibongás úszott. Ekkor már megszokták az idegen hangokat s az idegen tájakat. A koldusok éneklő esdeklése hasonlított nagyon a nyomorúság otthoni hangjaira, de az emberek darabosabbak voltak, az állatok nagyobbak és a vásárosok portékái durvábbak és keményebbek.

Itt-ott faszénparázs felett reszketett a levegő, vastag hurkák vonaglottak kövér zsírban, és részeg katonák jártak fakanalakkal, nagyokat csapva a szolgálók szoknyájára.

Albert lemászott a kocsiról, kenyeret hozott és húst.

- Itt már jobban értik - mondta -, a nyárson sültnek is a szalonna adja meg az ízét. A kenyerük pedig majdnem jó..., hanem uram, itt vadállatok is vannak, érdemes megnézni.

- Ketrecben?

- Nem. Marhák, de egészen vadak. Kerítés mögé szorították őket, de nemigen bírnak velük. Valahonnét Ausztriából jöttek. Egy-két furcsa ember van velük; azokat nem bántják.

Pipet nevetett.

- Nem eszik meg őket?...

- Uram, nem tréfálok. Ilyeneket én még nem láttam. Érdemes megnézni őket.

Jean de Bartay a kocsi mellett állt, s az elindulás óta most mosolygott először.

Pipet arra gondolt, hogy pár hónappal ezelőtt apja talán azt mondta volna:

- Szamár vagy, Albert - de most nem mondta. Csak mosolygott, és ez a mosolygás furcsa melegséget ébresztett Pipet gondolatai között.

- Jól van ez így? - kérdezte magától, mert könnyű volt rá a válasz, hogy:

- Nagyon jól van.

Így kellett volna mosolyogni az öreg Alphonse-ra és mindenkire, és akkor nem lennének itt, de ha arra gondolt, hogy jó lenne-e, ha nem lennének itt: nem tudott válaszolni.

Itt, Passauban találta meg a két öregember között ezt a mosolygást, és ezt elveszíteni nem ment volna még haza se.

- Hát akkor nézzük meg a vadállatokat! - ugrott le vidáman, és zsíros kezét a nadrágjába törölte.

- Itt, egyenesen - magyarázta Albert -, aztán a szűcsöknél balra kell fordulni. Én addig vigyázok a kocsira.

A szűcsökig csak eljutottak a nagy tolongásban, de ott megakadtak. A tél már a levegőben volt - más években le is szakadt már ilyenkor -, és a bundák között sok volt a vevő.

És aránylag csend volt.

Itt nem volt kikiáltó, nem volt zűrzavar; akik a sátrak előtt állak, komolyan tapogatták a szőrméket, felpróbálták a bundákat, ide-oda

jártak benne. Aztán levetették, megszagolták az irhát, és gondolkoztak, mintha házat vettek volna.

- Valódi lengyel farkasbunda - hallatszott -, ott leszek a bécsi vásáron, a prágain és a pozsonyin is. Uraságod számon kérheti. És csak három arany...

- Visszafelé majd megnézzük - mondta Pipet -, ilyesmit felénk nem árulnak.

- Árulnak, csak sokkal drágábban - mondta apja. - Ezt árulják ott is, de amíg odaér...

A marhák karámja körül inkább csak férfiak voltak. De azok sokan. Egy-egy felkiáltás hallatszott néha, aztán elszörnyedés.

- A városi tanács mindent megenged most már. Mért hozzák ide ezeket a vadállatokat?

- Olcsók - mondta valaki.

- De mi lesz, ha kitörnek. Ki fizeti meg a kárt?

- Lepénzelték a magisztrátust. Jó arany a magyar arany...

Pipet akkor hallotta először ezt a szót, hogy: magyar. Nem sokat törődött vele, de később sokszor visszaemlékezett rá. De amikor odaértek a kerítés mellé, aránylag nyugalom volt. Két-háromszáz egyforma fehér marha állt kissé riadtan, inkább idegenül, de Pipet nem ezt érezte. Korábbi olvasmányai jutottak eszébe és házitanítói. Valami távoli nyugtalanító vadság, s a végén egy szó:

- Ázsia!

Nézte a meg-megmozduló jószágot, nézte árnyékos idegen szemüket, inas, finom lábukat, és nem félt tőlük. Nem félt volna akkor se, ha nincs kerítés köztük.

- Mért lennének ezek vadállatok? - kérdezte magától, és a vándorlásra gondolt, az útra és éjszakákra és arra, hogy ezek az állatok akkor indulhattak keletről, amikor ők nyugatról.

- Ki kellene irtani az ilyeneket - mondta apja.

- Miért?

Apja nem válaszolt. Látszólag Albert hatott rá, és úgy beszélt, ahogy Alberttől hallotta.

- Miért kellene kiirtani őket?

A szilaj gulya csak állt. Nem fázott, alig mozdult, néha egy-egy hátravetette fejét: röviden felbőgött, mintha mondott volna valamit, és mozgásukban, szagukban, hangjukban távoli tájak üzenete volt.

- Úgyis kiirtják őket..., azért jöttek.

Az oszlop mellett egy fiatalember állt. Kucsmában, rövid bekecsben és kurta szárú csizmában. Ő szólalt meg.

- Ez csallóközi marha, aránylag szelíd. Ha hortobágyi lenne, már szétrúgták volna az egész vásárt.

A fiatalember jól beszélt németül, de szerényen támaszkodott a vásárkerítés oszlopának, és érzett rajta, hogy nem oktatni akar.

- Ez a jószág szabadban született, és ott is nőtt fel. Istállót nem ismer, azért ilyen.

- Úgy látszik, uram, ismeri őket.

Pipet egy fejjel magasabb volt a vele egykorú fiatalembernél, és csak udvariasságból válaszolt.

- Ismerem. Én is magyar vagyok. Teológus Göttingában, s azt várom, hogy eladják valamennyit. Akkor együtt megyek ezekkel a pásztorokkal. Biztonságosabb.

Pipet csak ekkor nézett arra a pár emberre, akik belül álltak a korláton, nyugodalmasan támaszkodva és látszólag semmivel sem törődve. Egyforma szikár, barna emberek voltak. Hajuk csimbókban a halántékukon, lábukon bocskor.

Kopogtak az ajtón, s a ködbéli képek elfakultak. Pipet nem is válaszolt mindjárt, mintha álmából ébredt volna.

Újra kopogtattak.

- Szabad.

- Tekintetes uram, Ihász van itt, a dohányos. Fogytán vagyunk a dohánynak.

Az emlékek kavarogtak még egy kicsit Albert, Gyuri és Bozóky között, aki teológus volt, és Göttingából igyekezett hazafelé, azután nagy kanyarodóval Ihászhoz érkeztek, aki Faddról jött negyedévenként, és dohányt hozott.

- Tekintetes uram - simogatta az aranyló leveleket -, mint a harmat, mint az ibola...

- Büdös! - mondta Albert minden meggyőződés nélkül - de magyarul.

- Az ángyod térde - válaszolt Ihász ugyanolyan szelíden, és Pipet megvette a dohányt az egész háznép részére egy negyedévre.

És negyedévig Pipet Ihász dohánya, a dohány kéklő-ködös füstje mellett álmodott. Arról, ami nem volt, s arról, ami nem lesz. Talán tudta is, hogy nem lesz, hiszen álmaiból soha nem lett semmi, mégis szívta a dohányt, nézte a sötétben parázsló pipát, hogy összeérjen az idő két végtelen szárnya, a múlt és a jövő.

- Húsz poltura, uram, mindközönségesen.

- Büdös - mondta Pipet, hogy igaza legyen Albertnek, akinek most már mindig igaza van.

- *Azért* szívjuk, uram - mondta Ihász csendesen, és hangjában mintha Albert beszélt volna.

A derűs öregség, a megbonthatatlan nyugalom hangja volt ez Bretagne-ban és a Duna mellett, és Pipet nem is szólt többet. Ezzel is tartozott Albertnek.

- Majd Gyuri leméri.

Gyuri azonban *nem* mérte le.

- Harminc font?

- Egy lattal se kevesebb!

- Na, azért mondom, mert más dohányosok is járnak erre...

Pipet *tudta,* hogy Gyuri nem méri le. Albert eleinte mindig lemérte, és mindig szégyenben maradt, mert mindig valamivel több volt, és vissza kellett adni.

Nem is azért mondta Pipet, hogy mérje le, mintha kételkedett volna, de ez hozzátartozott a gazda köteles gondosságához, s ezt Ihász is elvárta.

És most száll a füst. Nem a mai, nem is a tegnapi. Harminc éve száll ez a füst, és kék lepedőjén az emlékek szárnyalása összeköti az élőket és a holtakat.

Ott álltak azok a pásztorok, akikre Bozóky teológus várt, és csak akkor mozdultak meg, ha egy pocakos, darabos arcú ember jött arra, német marhakereskedők karéjában.

Többnyire azt mondta:

- Nájn! Nájn!

Ilyenkor a pásztorok ismét nekidűltek a kerítésoszlopnak, és nézték az eget, amely felhős és szomorú volt. Abban az évben nehezen indult el a tél, a hamvas hófelhők sokáig vajúdtak, a jeges

szelek messze északon toporzékoltak talán, s ezek az emberek az Idő hánykolódását mintha megérezték volna. Vártak valamire.

- Uraságod nem német?

- Nem. Franciaországból jöttünk.

- Igen - mondta Bozóky, és hangjában benne volt, hogy tud mindent. - Igen - mondta újra.

Pipet - később sokszor gondolkozott rajta, hogy miért - hirtelen dühös lett.

- Teológus úrnak van ez ellen valami kifogása?

Bozóky felnézett.

- Uram, én magyar vagyok és pap. Ez itt német föld: mi kifogásom lehetne? - És olyan nyugodtan állt, mint azok a pásztorok s a jószág a karámban.

- Ön pap?

- Igen, uram. Franciaországban abbénak hívják őket, de azok katolikusok. Én a luterianus vallásnak vagyok a papja.

Jean de Bartay meglökte fiát, hogy indulhatnának már, de Pipet nem tudta otthagyni ezt az embert. Valahogy összetartozott azokkal az emberekkel, azokkal az állatokkal, melyek körül idegen ég idegen napja delelt és idegen csillagok virrasztottak.

- Az ön hazája Ausztria?

- Nem, uram: Magyarország. Az osztrák császár - sajnos - magyar király is egyúttal. Ez olyan házasság, ahol az én országom az asszony... És nálunk nem az asszony hordja a kalapot. Nem hallott róla, uram?

- Nem. A mi királynénk is osztrák nő...

- Igen - és mosolygott, mint aki tudja a franciák gondolkozását az „osztrák nő"-ről.

- Mi azért tiszteltük őt...

- Igen - és otthagyták a hazájukat. Nem, ne haragudjon, uram, de pap vagyok, és az igazságot meg kell mondanom. Forrong a világ és megmozdultak a tartományok. Csak az én hazám nem mozdult meg. Ott csend van sajnos..., ámbár...

Jean de Bartay már indulóban volt, de most hirtelen megfordult.

- Teológus úr, hol van ez a föld?

- Oda megyek, uram, csak megvárom, amíg ezeket a marhákat eladják.

Pipet összenézett apjával.

- Ne várjon, uram, menjünk együtt.

Albert nagyot nézett, amikor hármasban megérkeztek.

- Uram - mondta franciául -, mit akarnak ezzel az emberrel?

- Ennek az embernek a hazájában egyelőre békesség van, Albert, oda megyünk.

- És ha hazudik?

- Nem hazudok, Albert - mondta a kucsmás ember -, már csak azért se, mert pap vagyok.

Albert, a jó öreg Albert majd leszédült a bakról, amikor az igénytelen kis ember franciául válaszolt. Arca kipirosodott, és a gyeplőszárt tétován egyik kezéből a másikba tette.

- Pardon, monsieur!... - és leszállt a bakról, mert ebben az esetben teljesen tanácstalan volt.

- Ne is mentegesse magát - folytatta a pap hibátlan franciasággal -, mi nagyon közel vagyunk a kelethez és nagyon közel a nyugathoz - még nem ismernek bennünket.

- Talán, mert nagyon közel vannak... - mondta Pipet, és csizmáját a kerékagyhoz rugdalta.

- Lehet - bólintott Bozóky -, az emberek néha a házaktól nem látják a várost. A nevem pedig Bozóky, de tessék nyugodtan Imrének szólítani. - És feltelepedett Albert mellé, aki nem tudott vele mit kezdeni.

- Üljön hátra, Albert - mondta Pipet, mintha ajtó nyílott volna a tanácstalanságban -, majd Imre mutatja az utat.

Bozóky megigazította fején a kucsmát.

- Keletre, monsieur, mindig csak keletre!

S a ködben szinte megzördül a szekér. Imre, Bozóky Imre, a későbbi jó öreg Imre összehúzta magát az ülésen, és aggasztóan keveset beszélt, pedig Pipet szerette volna, ha beszél.

- Nálunk nincsenek Luthernek hívei - mondta Pipet.

- Majd lesznek, uram, ámbár a puha latin lélek nem fogékony a nyers igazságok és a meztelen valóság iránt. Nem is délre megyünk mi a mi hitünkkel, hanem északra, ahol kézzelfoghatóbb a merev valóság, és kevesebbet álmodnak az emberek.

- Az ön hazája is délre van?

- Az én hazám, uram, nincs délen, nincs északon, nincs keleten és nincs nyugaton, ez a tragédiája. A keletiek azt hiszik, hogy Nyugat - s az is -, a nyugatiak úgy tudják, hogy Kelet, és mi nem szállunk perbe egyikkel se, mert mind a kettőnek igaza van. De ha eljönnek hozzánk, ott maradnak. Azt mondják okos tudósok, hogy valamikor tenger volt azon a helyen. Lehet, hogy ez igaz, mert elnyeli az embereket.

Akkor értek a komphoz.

Ködös, nehéz téli délután volt. Vásáros szekerek és emberek torlódtak össze a feljáróná, de nem volt lárma, mintha a kiáltásokat lassú hömpölygésében magával vitte volna a nagy folyam.

- Ez a Duna - mondta Bozóky -, nem a mi folyónk, de azért szeretjük.

És azután megint nem szólt fél napig semmit. Lapos, elhagyott vidéken járt a kocsi. Néha nádasok között vitt az út, néha gyér erdők nyúltak az út mellé, és ha megálltak, a fogadókban újra más nyelven beszéltek az emberek, s ez a nyelv kemény volt és recsegő.

- Ez már cseh föld - mondta Imre, és füléig lehúzta a kucsmát, mintha el akarna zárkózni minden elől, amit ez a föld ad.

A következő városnál nem volt kapu, csak az őr tartotta fel a karját, és Pipet meghúzta a gyeplőt.

Erősen alkonyodott már; a lovak gőzölögtek, és a finánc körüljárta a kocsit. Nem kért útlevelet, nem kért semmit.

- Richtig, passiert! - mondta, és intett, hogy mehetnek. Budweiss-ben éjszakáztak. Előre kérték a szállásbért, de a szoba rendes volt, és reggel a szolga illedelmesen kopogtatott be.

- Reggel van, urak, ha menni akarnak.

Bozóky Imre úgy kelt fel, mintha le se hunyta volna a szemét.

Már nem vagyunk messze - mondta, és nevetett a szeme. Aztán újra leült a szalmazsákra, elővette imakönyvét, és ugyanolyan mosolygó szemmel imádkozott.

Amikor elindultak, már hordta a havat a szél. Apró pelyhek úsztak a levegőben, a lovak megrázták a fejüket, a vásárosok utánanéztek a kocsinak, és kezükkel intettek, mintha a távolodóknak tartoztak volna ezzel a köszöntéssel.

Iglau!

Este érkeztek már ide, és mintha csak a budweiss-i fogadóba érkeztek volna. Németül beszéltek és másként gondolkoztak.

Pipet szótlanul ült az asztalnál, és érezte az idegen tájak leheletét, érezte a hegyek végtelen nyomását, érezte az erdők különös zsongását, és tisztán érezte, hogy Imre *tudja,* de nem érzi ezt. Imre körül mintha burok lett volna, mintha reszketett volna felette a levegő, mint ott, a karámban a szilaj gulya felett. Imre többet tudott és kevesebbet érzett, mint ő. Csodálatos volt azonban az, hogy Pipet ezt az embert egészen közel érezte magához. Majdnem, mint Albertet...

Pedig alig beszélt. Mozdulatai nyugodtak voltak és okosak, néha majdnem bosszantóan lassúak, de mire Iglauba értek, úgy érezte Pipet, hogy felszabadult, fele gondja sincs, mint azelőtt.

- Imre majd elintézi - mondta, és Imre el is intézte. Ránevetett a csaposra, kedvesen megsimogatta a korcsmárosné karját, és a legjobbat kapták, ami volt, és a simogatás olyan tiszta volt, mint a bérmálási kendő.

Pipet most már nem csak szerette ezt a furcsa kis embert, de vágyott a hazájába is.

Pipet megtöltötte a pipáját, és rágyújtott anélkül, hogy arra gondolt volna, mit csinál. Odakünt már mindent beborított a köd, és a szoba szinte vágyott egy kis pipafüst után. De a gondolatok is.

- Iglauban elrontottam a gyomrom - gondolta Pipet, de nem folytathatta, mert Gyuri kopogott be.

- Átalvettem Ihásztól a dohányt, és adtam neki egy pohár bort.

- Jól van, Gyuri.

- Az alsó erdőben meg farkasok vannak. János úr üzente, hogy a tekintetes úr nem akar-e rájuk menni, mert ők holnap meghajtanák az erdőt.

- Nem tudom még, Gyuri. Oda lehet szánon menni?

- Oda. Csinálok majd jó fickó-töltést a puskába.

Erre megint Albert jutott az eszébe. Ez a puska még az a puska volt, amit Albert vett a luneville-i csendőrtől, és még mindig a legjobb puska volt a környéken.

- Jól van, Gyuri, csak ne nagyon sok port bele, mert öreg már a puska.

- Tessék csak rám bízni!

Gyuri után egy kis üresség maradt, és elkopogó léptei magukkal húzták a gondolatokat, melyek azután visszatértek.

- Valami gombóc volt az Iglauban - révedezett Pipet -, sokat ettem belőle, bár Imre figyelmeztetett, hogy nehéz, és cseh gyomor kell hozzá.

- Más nincs, Imre, és valamit mégiscsak kell enni.

Imre erre kibontotta elnyűtt zsákját, és paprikás szalonnát vágott a kenyér mellé.

- Ezt kóstolja meg, monsieur Pipet!

Pipet-nek most is összerándul a szája - pedig azóta majdnem mindennap eszik paprikás szalonnát -, mert akkor úgy érezte, mintha parazsat tettek volna nyelvére.

Ijedten köpte ki a szalonnát, de szája tovább lángolt.

- Mi ez?

- Paprika, uram, majd megszokja. Nagyon egészséges fűszer.

- Méreg ez...

- Dehogy, nálunk mindenki eszi, különösen nyáron és zölden. És ez még nem is volt igazán erős.

Iglauban nem sokat időztek, mert Imre sürgette őket.

- A télnek már itt kellene lenni - mondta -, és ha hirtelen leszakad a hó, kocsival nem mehetünk egy lépést se.

Olmütz, aztán Zsolna.

A gömbölyű kis lovak megsoványkodtak, hasuk felhúzódott, szőrük borzas lett, de tartották magukat, s a kerekek kattogva gyűrték maguk alá az utat.

Imre szeme egyre nevetőbb lett, sőt dúdolgatott is valamit.

- Jókedve van, Imre.

A teológus kigombolta kabátját, pedig hideg szél nyargalt a kocsi mellett.

- Ez már hazai föld, uram.

- Ausztria?

- Nem, hiszen mondtam már: ez Magyarország.

Pipet elnézett a messze erdőkön, és a szél mély zengésében, halott levelek táncolásában, kerekek zörgésében ismeretlen nyelven szólt hozzá a táj, amely körülvette és megnyugtatta. A hosszú úton sehol nem érezte ennyire a föld közelségét, és sehol nem vágyott

hosszabb időre megállni, csak itt. Mintha minden fáradtság most szakadt volna rá, ásított, és ágyra gondolt és meleg szobára.

Később távoli harangszót hozott a szél. Puhán hintáztatta a hangokat, leejtette, felkapta és szétszórta az erdők között.

- A Szent Jakab-templom harangja - mondta Imre -, majdnem kétszáz évig a mienk volt, most újra a katolikusoké.

- Furcsa ország ez - gondolta Pipet -, ahol így adják-veszik a templomokat, de aztán nem gondolt rá többet, mert feltűnt Lőcse, s a kocsi bezörgött a tornyos ménhárdi kapun.

Az öreg szobában száll a füst, künt pedig megmozdult a köd, mintha alacsonyan szálló szürke felhő lenne. Pipet igazít a kalamárison, de ez a mozdulat öntudatlan, mert a ködben megjelenik a Szent Jakab-templom magas tornya. Úgy kell felnézni rá, mintha az égbe nézne az ember. Az utcák mindenütt kövesek, a házakon nagy, vasalt kapuk s az ablakokon vasrács.

És vidám zsibongás mindenütt.

- Ez a városháza - mutatott egy emeletes épületre Imre, hol az árkádok alatt kereskedők álltak a portékák mellett -, egyszer már leégett.

Pipet nagyjából megértette, amit az emberek beszéltek.

- A magyarok németül beszélnek?

- Ezek németek, de azért ez Magyarország - mondta kicsit kedvetlenül Imre, és hátraszólt a két öregnek, hogy nemsokára megérkeznek.

- Haza - mondta Imre -, én itt leszek káplán, Budeniusz úr mellett.

- Talán fogadót keresnénk valahol.

- Nem kell. Majd beszélek a nagytiszteletű úrral, aki okos ember. Nem akartam mondani, de istenkísértés ilyenkor utazni. Itt megtelelnek, aztán, ha kitavaszodik, mehetnek tovább, bár nem tudom, miért mennének. A francia viharnak is vége lesz egyszer, és nem lenne vihar, ha szükség nem lenne rá... No most forduljunk be ebbe a szűk utcába.

Pipet úgy érezte, mintha egy öreg német városban járnának, de ennek más volt a levegője, más volt a hangja, és amikor Imre

lemászott a kocsiról, elgondolkozva nézett utána, amint eltűnt egy kis ajtó mögött.

Az ablakon itt is vasrács volt, de belül fehér függönyök látszottak, és a feltámadó szél enyhe füstöt és langyos ételszagot hajtott végig a keskeny utcán.

Később reccsenve nyílott meg a széles kapu, Imre vidáman lökte szét a kapuszárnyakat, mintha karját tárta volna ki, és a lépcsők tetején ott állt Budeniusz úr szikáran és soványan, és szemrebbenés nélkül nézte a jövevényeket.

A lovak nekirugaszkodtak, a kerekek keményen zökkentek a köveken, az udvar hosszú volt, mintha vége se lenne, és egy gyapjúsapkás, piros arcú öregember igyekezett a kocsi felé.

- Johan - szólt a pap -, a lovaknak istálló és abrak, a kocsi a fészerbe, amíg mást nem mondunk.

A lovak megszagolták Johan sapkáját, Jean de Bartay a lépcső alján állt már, Pipet átadta a gyeplőt Albertnek, és Budeniusz úr karja a szobák felé mutatott.

- Uraim, legyenek a vendégeim!

És Pipet ettől a pillanattól kezdve sokáig vendégnek érezte magát Magyarországon. Nem kellett gondolkozni, hogy lesz, mint lesz, mert mintha láthatatlan kezeken vándoroltak volna, és a pap elmosolyodott, amikor Jean de Bartay azt mondta:

- Természetesen a szállást megfizetjük.

- Ez itt nem szokás, uram. Az Isten adott nekünk, s amit tovább adunk, talán nem is a miénk. Szeretném, ha itthon éreznék magukat. Tudom, honnét jönnek, és tudom, hogy miért. Imre elmondta, de ha nem mondta volna is, tudnám. Várják meg, amíg szobájuk bemelegszik - szolgájukat majd ellátja Johan. Pihenjenek le, és ha valamire szükségük van, szóljanak! Mutasd meg, Imre, az urak szobáját!

Pipet körülnéz mostani szobájában, és a szék nyekkenve kíséri mozdulatait.

- Olyan forma volt, mint ez - gondolja -, csak a szomszéd ház nagyon közel volt, és lent a konyhában valamit törtek, mert felhallatszott a mozsártörő csilingelése.

Pipet azután lement az istállóba, de nem talált ott senkit, csak a lovak ropogtatták a zabot, és visszanéztek Pipet-re, mintha azt mondták volna:

- A zab jó, és itt mi jól érezzük magunkat.

Az istálló melletti kis szobában azonban hangosan voltak, és Albert tele szájjal magyarázott valamit Johannak, aki nyilván nem értette Albert francia magyarázgatását, de azért nagyon figyelt, és helyenként azt mondta:

- Ja, ja, herr Albert.

- A, gnädige junge herr... Tessék leülni egy pillanatra, csak egy pillanatra!

- Azt hiszem, ezek jó emberek, Albert.

- Igen, uram, itt mintha más világ lenne, ez az öreg Johan belém tömné az utolsó falatját is, én pedig - ne tessék haragudni, uram - szeretném, ha levenné sapkáját. Talán kopasz?

- Meg kell tanulni németül, Albert.

És Pipet úgy ment vissza szobájukba, mintha már ezerszer járt volna benne. Apja aludt. A kályhában dorombolt a láng, a mozsártörő elhallgatott, apja nyugodtan lélegzett, s a város távoli lármája puha zsongásként lapult az ablakra.

Pipet maga elé nézett, és most úgy érezte, feloldódott benne minden feszültség, a vágyak és gondolatok becsukták szárnyukat, a megjárt út elsüllyedt valahol az Idő múlásában, a lovak abrakolnak, a kocsi megállt, a város körülvette, a szobában lágyan szitált az álom...

Úgy érezte, vége az útnak: hazaérkezett.

Most, az idő távolságából még jobban, még tisztábban érzi az akkori homályos tűnődést, amikor másnap felvette jobbik ruháját, és mintha ez lenne a legtermészetesebb dolog a világon, elment abba a templomba, amelynek tornya először intett feléjük, s harangjai először szóltak ismerős nyelven, mintha Te Deumot kiáltottak volna a hosszú vándorlás végén.

Pipet azelőtt keveset járt templomba, és olyankor úgy érezte, az abbéhoz ment, aki az ő papjuk volt, most azonban, amikor szinte agyonnyomta a hatalmas oltár, és a hűvös templomi levegőben, mintha kihűlt századok tömjénes lélegzete sóhajtott volna, úgy

érezte: az Istenhez jött, a láthatatlan erőhöz, aki nemcsak az utasokat, de az utakat is kormányozta.

A templomban nem voltak sokan. A gótikus ablakokon a tél hideg aranyporát szívta be a nap, s a pap, aki a misét mondta, szinte elveszett az oltár előtt.

Amint Pipet megállt a padsor mellett, valaki odébb húzódott, de Pipet nem ült le.

- Merci... - mondta suttogva, s lassan az oltár felé ment, hátán érezve valakinek a csodálkozó tekintetét.

Végül, mintha egyedül maradt volna. Csak akkor eszmélt rá, hogy reszkető-lágyan szól az orgona. A hangok magasból jöttek és lágyan ereszkedtek alá, mintha a hatalmas íveken kúsztak volna le az emberek közé, ahol aztán lassan szétömlöttek, és megtöltötték a templomot.

Ebben az évben nehezen akart tél lenni. Amikor megállt a templom előtt, szétszakadt felhőket kergetett a szél, és előresodorta az asszonyok szoknyáját, akik háti kosarakat vittek, és lábukon bocskor volt.

De ezek megint más nyelven beszéltek.

- Különös ország ez - gondolta Pipet -, Magyarország, és nincsenek benne magyarok. Talán csak Imre, meg azok a pásztorok...

- Uram, bocsánat, ha megszólítom. Páter Anselm kérdezi általam, talán azokhoz a franciákhoz tartozik, akik tegnap érkeztek?

- Igen.

Kicsi ember volt, és a kezét dörzsölte.

- Páter Anselm szeretne beszélni uraságoddal. Uraságod egészen jól beszél németül...

- Budeniusz úrnál lakunk.

- Igen, uram, de páter Anselm szeretne uraságoddal találkozni. Ha felkeresné őt... Nem, nincs messze, itt mindjárt, a templom mellett.

- Beteg a páter?

- Dehogy beteg - Isten mentsen -, miért lenne beteg? Egy kis torokfájása volt, de ez már elmúlott. A doktor-barát megorvosolta; csodálatos füveket ismer a doktor-barát. Uram, ha valami bajuk lenne, készséggel segít. Persze Budeniusz úr házába nem mehet.

- Nem?

- Nem, uram, Isten mentsen. Budeniusz úr eretnek. Luther Mártont követi, akit az egyház kiátkozott.

- És ezért nem jön hozzánk a páter, holott ő akar velünk beszélni?

- Ezért, uram.

Pipet nem volt egészen tisztában a reformáció következményeivel. Nem ismerte a fájdalmakat, könnyet és vért, amit ez a szakadás okozott, és a tisztulást se, ami utána következett, a francia hugenottákat inkább politikai pártnak tartotta, és elmosolyodott, hogy páter Anselm nem mehet Budeniusz úr házába.

- Hát akkor menjünk a páterhez... izé...

- Theofil, uram szolgalatjára, fráter Theofil.

Egy pillantást vetett még önkéntelenül a toronyra, aztán lecsúszott tekintete a kopott lépcsőkre.

- Nagyon szép templomuk van, fráter Theofil. Merre kell menni?

- Ötszáz éve áll már, uram. Erre tessék - és kacsázó járással, de elég gyorsan megindult Pipet előtt.

Lépcső fel, lépcső le, Theofil kopogtatott egy ajtón; s a kopogó kalapácsnak sárkányfeje volt, amely minden ütésnél mintha hunyorított volna.

Hosszú néma folyosó. A fráter kinyitott egy ajtót, aztán szerényen félreállt, s az ajtó becsukódott mögötte.

A szobában enyhe meleg. Egy asztal, egy ágy, feszület, s az ablaknál felállt valaki, és elfogta egy pillanatra a világosságot.

- Isten hozta, uram, Pierre de Bartay, bocsásson meg, hogy ide kérettem.

Olyan hang volt, mintha dongó repkedett volna körül a szobában.

- Tessék leülni!

Pipet leült és bosszankodott, de a hely hűvös tisztasága elernyesztette, megnyugtatta, mégis várakozóvá tette. Mit akar ez a pap, aki úgy ült a durva asztal mellett, mint a bíró, aki ítéletet akar mondani. Sőt, ha ítéletet mondott volna, Pipet nem is csodálkoznék.

- Katolikusok önök? Bár ez felesleges kérdés, hiszen látták a mi templomunkban...

- Igen. Igen, de nem tudom...

- Azonnal, uram. Budeniusz úr a lutheránusok papja. Szerintünk eltévelyedett ember és eretnek.

- Házába fogadott minket.

- Tudom, de feltételezem, nem akarnak ott maradni...

- Második napja vagyunk itt, hosszú és nehéz út után; nem volt még időnk gondolkozni... Azt hiszem, ez csak ránk tartozik...

- Természetesen - mondta a páter. - Az az ember szívesen, talán nagylelkűen fogadta önöket.

- Így volt.

-És önök beleeshetnek abba a hibába, hogy ezen a nagylelkűségen keresztül megszeretik azt az embert, s rajta keresztül azokat az „eszméket", amelyek annyit ártottak nekünk s önöknek is.

Pipet nem mozdult. Most újra fullasztóan ránehezedett a menekülés minden nyomorúsága, a zűrzavar, Theodor bácsi, apja kínlódása, Cécile, a köd a Rajna felett, de fiatal vére tiltakozott a korlátozások ellen, minden ellen, ami eléje állt és akadályt jelentett. Nem azért jöttek ide. Felnézett.

- Talán valami tanácsot akar adni a páter?

- Ha apja lett volna a templomban ma reggel: őt megkértem volna, de maga, fiam, sokkal fiatalabb, semhogy tanácsot ne adhatnék. Költözzenek el abból a házból - ne vágjon közbe -, költözzenek el barátságosan s anélkül, hogy vendéglátóikat megsértenék. Van itt egy üres épület a mi utcánkban, olcsón megkapják. Ne tiltakozzék, uram, ez csak jó tanács, nem is adhatnék rosszat, hiszen a papjuk vagyok.

Újra felállt a páter, és kedvesen Pipet vállára tette a kezét.

- Ez nem az önök országa, uram. Hallgasson rám, és jóbarátok leszünk. Tud sakkozni?

Pipet még most is elmosolyodik.

- Tud sakkozni?

Az előbb Gyuri rakott a kályhára, és közben a szél elterelte a felhőket a Dunáról. A náderdő kopasz koronáján kékes kerengés ül, az erdész szánkója ismét megjelent az ablak keretében - ki is csúszott belőle -, és még most is érzi annak a cellának merev, kövekkel körülrakott rab végtelenségét.

- Ha majd helyre vergődtek abban a házban: sakkozhatunk, mert itt télen nemigen lehet mást csinálni. Az arabok nem buta emberek..., sőt nagyon okos emberek.

- Az arabok mohamedánok, uram.

A páter - most először - elmosolyodott.

- Az arabok messze vannak, uram, és nem akarnak idejönni. A lutheránusok azonban itt vannak... - ha erre gondolt. Úgy látom, szépen fogunk vitatkozni. Nem mint ellenségek, csak mint ellenfelek.

Fráter Theofil úgy bukkant elő az egyik mélyedésből, mintha kísértet lett volna. Kicsit meghajolt a páter felé, aztán halk csoszogó léptekkel követte Pipet-t a kapuig.

- Laudetur Jesus Christus - mondta -, most már tessék csak nyugodtan hazamenni. Páter prior kézbe vette a dolgot. Úgy tudom, fát is rendelt már, mert később nehéz lenne lehozni az erdőről.

- Mit?

- Tüzelőt, de a Scholtz-háznak nagyszerű kályhái vannak.

- Milyen háznak?

- Scholtz-háznak. Özvegyasszony, tetszik tudni, és a fia katona. A vejéhez megy lakni, és ötven tallér egy évre igazán nem sok.

Pipet kissé bódultan ment hazafelé. Csatos félcipőjén néha megcsillant a nap, és az emberek megemelték kalapjukat.

- Bon jour... - mondta tétován, és nagyot lélegzett, mintha a prior szobájának enyves levegőjét akarta volna kifújni.

Most megint arra gondolt, hogy Budeniusz úrnak nem szól, mert ezt a kedves, jó embert nem lehet megbántani. Az idő majd meghozza a változást, ha változtatni kell a dolgokon.

Az ebédnél szinte szégyellte magát, és arra gondolt, a priornak igaza volt. Fizetni nem engednek, és ennyi vendégszeretet nálunk még a rokonnak sem jár.

A papné éppen olyan szikár, egyenes tartású volt, mint az ura, és érthetőbben beszélt németül, mint a tiszteletes úr. Pipet tányérjára nagy darab húsokat rakott.

- Egye csak meg; olyan szívesen adom, mintha a fiamnak adnám.

- Utrechtben teológus a fiunk - mondta a pap -, feleségem is onnét való.

- Ez nem mehet így, asszonyom - szólt közbe Jean de Bartay, és most már megszokott mozdulattal nyúlt füléhez, mintha a fájdalmat akarta volna onnét elsimogatni.

Az asszony szürke szeme egy pillanatra megfogta ezt a mozdulatot.

- A barátoknál van egy ispotályos. Hívják ide, Herr Bartay, azaz...

- El kell hozzá menni - mondta a pap nyugodtan -, mert ide nem jön. Nagyon ügyes ember, és nem kerül semmibe.

Jean de Bartay nem válaszolt, talán nem is hallotta jól, mit mondtak, de Pipet elpirult.

- Más doktor nincs a városban?

- Van - mondta a papné -, de ez az ispotályos barát különb náluk. Pipet még délután is ezen rágódott, de közben megérkezett Scholtz-né - aki Budeniusz úr híve volt -, és felajánlotta házát.

- Nem kérek sokat, Herr Bartay. Jó istálló van, száraz pince, nagy udvar - ha kívülről nem is látszik és egész évre csak ötven tallér.

Pipet válaszolni sem tudott hirtelen, mert Theofíl hangját hallotta:

- „Tessék csak nyugodtan hazamenni, a páter prior kézbe vette a dolgokat."

- Tisztességes ajánlat - mondta Budeniusz úr, és Pipet megint abban a cellában érezte magát.

- „...jóbarátok leszünk. Tud sakkozni?" - Aztán kifizette az ötven tallért.

Akkor éjjel rászakadt Lőcsére a Fukavica, és meghozta a telet, de még délután a fás szekerek is megérkeztek.

- Itt vesznek fát? A piacon hallottuk...

És másnap reggelre betemette Lőcsét a hó.

Másféle hó volt - gondolja most Pipet, és a lúdtollakat rendezgeti a kalamáris mellett. - Másféle hó. Keményebb és tisztább. És fenyőszagú.

- Szép idő van odakünt - mondta páter Anselm később, úgy karácsony táján -, szép kemény idő, nincs itt még az Eretnek?

Mert a prior nem ment ugyan a Budeniusz-házba, de a Bartay-házba igenis elment, és nem átallották elmerülni a sakk gyönyörűségeibe, odakönyökölve a tábla fölé, amikor kopasz fejük majdnem összeért, bár az utcán kellő ridegséggel köszöntötték egymást.

Az ispotályos barát pedig mindennapos lett a házban, mert Jean de Bartay füle nem gyógyult, mélyen elgennyesedett, és páter András a kezelés után hosszú megbeszélést folytatott Alberttel, aki nagyjából megértette már, miről van szó, és fejcsóválva húzódott be a földszinten levő szobájába.

Albert egyébként ismerős lett már a piacon is.

- Herr Albert - kiáltottak utána -, Herr Albert, Svicsala - és meglóbálták a fenyőrigókat, de Albert kemény önmegtartóztatással ment el a bolthajtások során, melyek a városháza árkádjai és védelme alatt voltak.

Albert az igazat megvallva: nagyon jól érezte magát Lőcsén, de azért, ha hirtelen otthon teremtek volna, feltétlenül azt mondja:

- Monsieur, most mégis itthon vagyunk.

És akkor Albert nagyon szomorú lett volna.

Mert az otthon, a haza nem nyújtotta, nem tudta adni azt a tékozló bőséget, ezt a jóindulatú hitelezést, amit a lőcsei piac adott.

Ha - talán kétszer fordult elő - Albert aprópénz hiányában nem tudott fizetni, az eladó szinte ujjongott.

- Há, há - hát majd holnap, vagy holnapután, vagy amikor akarja, Herr Albert.

És Albert csak állt. Megdöbbenve, elérzékenyedve, kicsit felülről kezelve az egész piacot.

- Bolondok ezek?

A magyarok tatáros, keleti, megmagyarázhatatlan vendéglátásáról hallott már egyet s mást, de hiszen ezek nem magyarok. Az egyik cipszer, s a másik szlovák, akiket itt „tótocskáknak" becéznek. És ezek is?...

Néha úgy érezte magát, mintha kiskorúak boltjába került volna, akik nem tudják az árakat, vagy akik a kereskedői becsületről - amely a *vevő* becsületéből született - úgy beszéltek, mint a „tízparancsolatról". Itt az adóst nem nézték le, mert az adós élő,

aranyérték volt, és ha valaki mégis adós maradt, rövid időn belül úgy kereste a hitelezőt, mint a véreb.

És az ilyesmit hamar megszokja az, aki olyan országból jön, ahol az adósoknak börtöne van, és az országutakon törvényesen éhen halnak az emberek.

Amikor itt az első koldust Albert kirúgta, a koldus nem fordult vissza, nem átkozódott, de nem is szaladt el, s a szomszéd háznál ételt kapott kis szilkéjébe.

Budeniusz úr érkezett akkor éppen.

- Ez a föld a koldusoknak is terem, Herr Albert - mondta -, és itt csak az koldul, aki annak született.

Budeniusz úr azután felment a lépcsőn, de a fordulónál megállt még egy pillanatra.

- Az öreg Bartay úr hogy van a tegnapi operáció után?

- Monseigneur - tárta szét karját Albert, tökéletesen feledve a koldust-, Isten a megmondhatója: nem jól.

- Vigyázzanak rá, Herr Albert, vigyázzanak rá! Az ispotályos barát mindent megtesz, de nem Isten ő se.

És Pipet ezt mind hallotta bent, és hallja most is. Az öreg szobákban a kövek időtelensége beszélt az emberekről, s a kövek alig érthető sóhajtását most már érti Pipet. Ezeket a köveket a hit, a bizalom, a jóság, fantázia, szeretet, bohémség következetes következetlensége rakta egymásba, s a könny, a vér, anyai fájdalom és gyermeki agónia ragasztotta eggyé a dermedő halálfélelem halhatatlan kovászával.

De *akkor* még nem értette egészen. Más hangokat ügyelt nyugatról, melyek bizonyosan voltak, de nem értek idáig, s ami *itt* dörömbölt gondolatai kapuján, az csupa köd volt, csupa érthetetlenség, melyek melegek voltak a szívnek, de nem mondtak semmit az észnek.

Pipet meggyónt páter Anselmnek, de körülbelül ugyanazt elmondta Budeniusz úrnak is. Talán részletekben, de elmondta. Elment az evangélikus templomba is - mint vendég -, de elment sokszor Szent Jakab templomába is - Imrével -, aki megkritizálta a szentbeszédet, és jóbarát maradt mindvégig.

Hosszan tartott a tél, de március vége felé egyszerre más hangja lett a szélnek, megrokkant a hó is, megcsordultak az ereszek. Csupa

víz lett a város. A meredekebb utcákból locsogva ugrándozott le a hólé, és a csatornák bádoghangja telesiránkozta az éjszakát. Kívül a csatorna beszélt, belül az öreg bútorok, és Pipet sokat hallgatta az éjszaka hangjait ebben az időben. Ültek Alberttel apja betegágya mellett tehetetlenül, és kínlódásán nem lehetett segíteni.

- Majd a tavasz - mondta Albert bizonytalanul -, majd a tavasz...

- Ha elmúlnak ezek a bolond idők, mégiscsak menjetek haza, fiam - mondta egyszer Jean de Bartay -, mert elfogy a pénz, s akkor mit csináltok?

- Együtt megyünk, uram - mérgelődött Albert -, együtt vagy sehogy - és kiment a szobából, hogy tegyen a tűzre. De a tűz lobogásában sem volt tanács; a lángok játéka máskor gondolatokat vetett aranyló karjaival a hosszú folyosóra, de most csak égett, nézte az öregembert, s az szomorúan visszanézett rá.

És most már mind hosszabban ásított feketén a kamin szája, mert felmelegedett odakint az idő, s piacon a nap ragyogása és a lányok nevetése hullámzott.

A kerti fában megpattantak a rügyek, az utcákon gyerekek szaladtak, és vidám kiáltásuk nekiverődött az ablakoknak, de az öreg ház nem tudott felmelegedni. A szobák hidegen őrizték a telet, és a tavasz meleg erőlködése nem tudta kinyitni az ajtókat.

Délután a megszokott időben bekopogtatott páter Anselm. Ránézett Albertre.

- Mi baj van, Albert?

Albert csak intett felfelé.

Később Budeniusz úr jött, most már hárman ültek Jean de Bartay ágya körül, aki nem szólt, csak nézett, halántéka beesett, keze erőtlenül mozdult meg a takarón, és mintha más nem is lett volna a szobában, a páterhez fordult:

- Mon Pere, gyóntasson meg! Úgy érzem: az útnak vége van.

Pipet kiment Budeniusz úrral a másik szobába, és csak ültek és nézték a délutáni nap búcsúzó szomorú ragyogását az ablakon. Alulról felhallatszott Albert járkálása és később a ministránsgyerek csengetése.

A páter megfordult már a templomból. Melléhez szorítva hozta a cibóriumot, és most már más volt, mint eddig. Sem a sakkozó kedélyes barátból, sem a vitatkozó papból, sem a fölényes

jezsuitából nem maradt semmi. Csak a szolga maradt meg mindezekből, a Szolga..., és amint végigment a szobán, Pipet letérdelt a szék mellé, ahol ült, Budeniusz úr pedig tenyerébe hajtotta arcát.

Alkonyodik már odakünt. A Duna felett megszakadtak a felhők, s az erdők kékes tarajára lila fényt vet a búcsúzó nap.

- Schwarzwald - gondolja Pipet. A német erdők jutnak eszébe, a messze elmúlt út, és apjára gondol, aki meghalt aznap este.

- Hívd fel Albertet! - mondta, amikor elment a páter, és ott álltak az ágy mellett, és Pipet akkor megint kisgyermek lett.

- Csak a szeme élt még és a szája - gondolja most, több mint fél évszázad múlva, és most, az időnek ebből a messze elhidegült homályából is úgy érzi, mintha akkor az otthon és a letűnt ragyogás ravatalánál álltak volna.

Lassan, majdnem aprólékosan elmondott mindent.

- Érted, Albert?

- Oui, monsieur!

Albert katonásan állt az ágya mellett, és könny ült a szeme sarkában.

- Oui, monsieur!

- És vigyázz, Albert, a fiamra, és menj el a feleségéért! Érted, Albert.

Pipet-ből ekkor feltört valami nagyon mély, nagyon emberi sírás. Szétomlott benne az úton felszedett férfiasság, odaborult apja kezére, és arcát odafektette arra a száraz eres kézre, Albert pedig letérdelt, mintha érezte volna, hogy három nagyon nagy Úr érkezett a szobába: a Fájdalom, a Szeretet és a Hűség.

Aztán hideg lett egyszerre, mint az ijedt szó néma éjszakákon, mint kiáltás a ködbefakuló gyermek után, mint a templom oszlopai hamvazószerdán, és csendesen belépett a földi élet helytartója: a Halál.

Pipet nem is tudta, hogy mennyien ismerik őket. Fekete volt másnap a szűk kis utca, és néha látott emberek is elhozták kézszorításukat. Budeniuszné magától vállalta a szomorú háziasszonyi tisztet, mert Albert csak ült, feljött, lement, néha

megállt Pipet előtt, bement a ravatalhoz, kijött homályos szemmel, és nem tett semmit.

- Mon Dieu!

De ez a hazai hang is távoli volt. Fájdalmas, távoli kiáltás. Töredezett darabkája az útnak és az életnek.

Amikor elindult végre a temetési menet, ez az út nem a régi volt már. Ez az út nem vezetett visszafelé, de nem volt folytatása a menekülésnek se. A tavaszi köveken kopogó léptek az idő kavicsait szórták az elmúlt utakra, és emlékké tették azokat.

Kanyargott a fekete menet, megborzongott a temetési ének feljajdulásán, de aztán szétoszlott és elolvadt a házak között. Aztán csak a tavasz ragyogása maradt a levegőben és friss földszag a temetőben, de ez már nem az elmúlásra emlékeztetett.

Albert még igazgatta a sír göröngyeit, de Pipet már feltette kucsmáját. Egyedül hagyták őket a sírásó emberek is, hogy szomorkodjanak vagy imádkozzanak, ahogy akarnak.

- Menjünk, Albert!

Albert még egyszer visszanézett a temetőre, amely a tavasz zöldülő ébredezésében sehogy se tudott a halál birodalma lenni, aztán elindult Pipet után, aki már előrement, s a temető kapujában földes csizmáját a friss fűhöz dörgölte.

Az öreg ház nehezen melegedett fel azon a tavaszon, és csak Albert léptei verték fel a csendet. Már hajnalban kint motoszkált a konyhában vagy fát vágott az udvaron, és a szerszámok bezsírozva várták, hogy elindulhasson Cécile-ért.

Pipet nem sürgette ezt az utat - bár nagyon vágyott Cécile után -, mert tudta, mit jelent.

- Legjobb lenne, ha én is mennék.

- Nem, uram - mondta Albert -, a parancs csak nekem szólt. Budeniusz úr azt mondta, fenekestül felfordult minden, lehetetlen ilyen időkben asszonnyal, gyerekkel utazni, páter Anselm pedig azt mondta, hogy nem lehetetlen, de esztelenség. Ha Albert nem bírja a munkát, fogadjanak valami rendes asszonyt, úgy is furcsállják a városban, hogy Albert a szakácsnő... És, ha a madame megérkezik, akkor is csak kell valakit fogadni.

Albert morgott, Pipet pedig hagyta maga körül történni a dolgokat, így került a házhoz frau Weber, azaz madame Lizi, vagy Lizi tante, aki megjelent, bevonult szobájába, és attól a pillanattól kezdve a házhoz tartozott.

Pipet-re valami tehetetlen ernyedtség nehezedett. A sakkpartik megritkultak. Későn kelt, csavargott a város körüli erdőkben, ebéd után megint aludt, aztán kiült Alberthez beszélgetni az istállóba, és késő éjszakáig olvasgatott. A lovakat tartották, néha cél nélkül elmentek erre vagy arra, beültek Alberttel valamelyik bormérésbe, és nagyokat hallgattak.

Ilyenkor a vacsora érintetlenül maradt az asztalon, és Lizi hangtalan szemrehányással vitte vissza a konyhába.

Egyik este - a két pap befejezte éppen a sakkjátszmát - páter Anselm megszólalt:

- Frau Weber panaszkodott. Azt mondta, hogy nem tudja tulajdonképpen, mért van itt ő... Albert csak morog, Pipet alig eszik, szóval valamit tenni kellene...

- Mit? - kérdezte Pipet.

- Nem tudom. De a pénzük fogy - ebbe persze senki se szólhat bele -, itt a nagy ház; háztartás, szinte feleslegesen.

Budeniusz úr bólongatott.

- Igaza van a páternek. Ez az a ritka alkalom, amikor igaza van..., és csalódnék a jezsuitában, ha nem lenne máris valami terve.

- A terv nem az enyém. Ha Luther híve lennék, most - bal kézzel vakarva a jobb fülem - elhallgatnám, hogy a terv Lizié, de nem hallgatom el, mert..., szóval, Lizi azt mondja, hogy ha két-három diákot ide vennének, abból ő kiállítaná a háztartást, és ő se kerülne semmibe.

Albert morgott valamit, amit szokás szerint nem lehetett érteni. Pipet lustán pöfékelt.

- Ezek többnyire magyar gyerekek, ugye?

- Igen. Jómódú gyerekek, és itt nemcsak német szót hallanának, hanem franciát is. Örülnének, ha Albert foglalkozna velük.

- Én utazom, uram.

Pipet gondolkodott. Pénzükből nem hiányzott sok, de fogyott. A ház nagy.

- Ha nem csinálnának nagy lármát, és tisztességesen viselkednek...
- Ez Lizi dolga.
- Hát akkor hívjuk be Lizit.

Így azután augusztus végén nagy útiszekér állt meg a ház előtt, apró lovakkal és meglehetősen elnyűtt utasokkal.

Ez a nyár úgy elmúlt, hogy Pipet hiába gondolkodik, nem tud visszaidézni belőle semmit. Albert néha nekikészült, hogy indul, de azután olyan hírek jöttek, hogy el kellett halasztani az utat. Európa forrongott, az országutak katonákkal voltak tele, az erdők rablókkal, akik megunták a hadiéletet, és a saját szakállukra ugyanazt csinálták, amit a hadvezérek, csak kicsiben.

Pipet néha türelmetlenül vágyott Cécile után, napokon át álmodott róla, aztán megint összeomlottak a tervek, s ilyenkor ernyedt semmittevésben szívta pipáját.

A szekér megérkezését is ilyen nemtörődöm-hangulatban nézte az ablakból. Két kis vaskos 13-14 éves fiú ugrott le a kocsiról, aztán egy asszonyféle állt fel az ülésben, s ekkor Pipet elfordult, mert úgy érezte: vagy fogadni kellett volna őket, vagy egyáltalán nem törődni velük. De hiszen ott van Lizi és Albert is. Még hallotta, amint a kocsi dübörögve behajtott az udvarra, aztán bement a szobájába, hogy jobb kabátot vegyen fel, mert asszonyvendégre nem számított.

- Uram - mondta akkor este Albert - uram, én azzal az emberrel nem tudok mit kezdeni. Lószaga van, a konyhába nem jön, megtisztogatta a mi lovainkat is, és olyan borral kínált meg, hogy uram, én értek egy kicsit a borhoz, de ilyen még nálunk is csak aranyért van. A madame meg pénzt nyomott a markomba, hogy igyak egy pohár bort a kocsmában is. Furcsa emberek, de nem lehetnek rossz emberek.

- Nem tudom, Albert. A gyerekek illedelmesek, s az asszony nem az anyjuk, hanem annak a testvére, és még lány. Jól tud németül, és délután úgy megverte Budeniusz urat sakkban, hogy az alig tudott megmozdulni. Az hiszem, nem lesz velük semmi baj.

Nem is lett, de ebben a főérdem Lizié volt, aki szárnyai alá vette a Szőnyi-csemetéket, megalkudott Anna kisasszonnyal, és a gyerekek még ki se szuszoghatták magukat, elmondta nekik a házirendet. A gyerekek a német szóra magyarul válaszoltak, de ezt Lizi tante nem

vette tudomásul. Akár a falnak szóltak volna, és a vacsoránál, amikor a páter magyarul kérdezgette őket, Lizi megállt a felszolgálásban.

- Páter Anselm, engedje tisztelettel megjegyeznem, a fiúk németül is tudnak...

Így aztán a gyerekek elkeseredetten aludtak el akkor éjjel, és reggel a nagyobbik hiába próbálta megmagyarázni Albertnek, hogy neki egy feszítővas kellene, mert a ládája le van szögelve.

- Te - szólt be az öccséhez -, mi az, hogy feszítővas?

- A mennykő tudja. Valami hakli..., de annak az öreg zsiványnak hiába beszélsz, mert az meg francia.

- Na - vakarta meg fülét a báty -, fene jó helyre kerültünk. Szerencse még, hogy az utcán tótul beszélnek, az iskolában meg latinul... - és elkeseredetten lógatta le lábát az ágyáról.

Ezekről a gyermeki fájdalmakról az öregek azonban keveset tudtak. Anna kisasszony a gyolcsosoknál járt Budeniusznéval, aztán Lizivel a gyapjúfonóknál és Pipet-vel a szűcsnél. Nem kellett félni, hogy üresen megy visszafelé a kocsi, mert Anna nemcsak magának, de a rokonoknak és cselédségnek is vásárolt. Szeme nevető volt és erszénye nyitva, de Pipet látta szikrázni is, amikor az egyik gyerek indulatosan megrántotta a vállát valami rendelkezésére.

Felemelte a fiú fejét, az lesütötte a szemét, és valamit mondott magyarul.

- Beszélj németül! - csattant fel.

- Bocsánatot kérek, Anna néni.

- Menjetek a szobátokba!

- Vigyázni kell velük, Herr Bartay (Pipet már hozzászokott, hogy nevét úgy ejtik ki, ahogy akarják), mert elkanászkodnak. Jó gyerekek, melegszívűek, de ha elönti a düh őket, nekimennek a tűznek is.

Pipet mosolygott.

- Azt hiszem, Lizi vízzel kezeli majd őket, hideg vízzel. Nem félek, hogy Lizi ne tudná a módját. Lizi körül mindig november vége van...

- Az nagyon jó lesz, ezeknek a kamaszoknak - nevetett Anna -, a májusba később úgyis belebolondulnak, s akkor nem bír velük az ördög se.

Pipet mosolygott.

- Csak az ördög bír velük, mademoiselle, csak az ördög, aki májusban szoknyát hord...

- És tizenhat éves.

- Nem, a kora majdnem végtelen...

Anna felállt, már nem nevetett.

- Azt hiszem, a szegény ördögnek is van májusa, és igazán kínlódni csak az ördög tud. Herr Bartay, én holnap visszaindulok; tudom, hogy jó helyen vannak a gyerekek, vagyis inkább érzem. Legyen kemény és legyen jó hozzájuk. És minden hónapban írasson velük levelet.

Másnap, alig világosodott, kidübörgött a kocsi, és megállt a feljáró előtt. Az öreg kocsis szótlanul ült a kasban, Albert pedig nagy buzgalommal rendezte Anna lábán a takarókat. Az öreg kocsis megemelte kalapját:

- Na, Jézus, segiccs!

Anna mosolyogva intett, visszafordult még a sarokról is, aztán csak a távolodó zörgés hallatszott.

Pipet és Albert a gyerekekre néztek. Vágyódó, társtalan magányuk szinte szétfolyt a borongós reggelben, és a szomorúság kiült a szemükbe.

Pipet karon fogta a két gyereket, és bevitte őket szobájába. Három kis pohárba likőrt öntött.

- Fogjátok meg! Úgy. Na, koccintsatok! Úgy. És most legyünk barátok!

Besötétedett. A szobában vak homály ül már, csak az ablak derengi a hó fehérségét. Csillag kevés látszik, a hold még nem kelt fel. A csillagok nem szikráznak, úgy látszik, nem lesz nagyon hideg az éjjel... A szobában enyhe délutáni meleg, hülő pipaszag, de Pipet közelebb érzi magához a múltat, mint a jelent. Vannak ilyen emlékező, magányos esték, ilyen múltat idéző alkonyatok, amikor a gondolatok visszafelé kezdenek folyni, mintha az idő állna és minden meglenne benne, ami valaha történt.

Annak az ánizsos édespálinkának az ízét most is érzi Pipet, és látja a két gyerek kutató pillantását. Ez a bizalmatlan nézés aztán elsimult. Karácsonykor már vidám otthonossággal kopogtak a

csizmák a házban, és Albert majdnem hibátlanul mérgelődött - magyarul. Amikor Aladár az „a" betű mély kiejtésére oktatta, megunván a dolgot, egyszerűen azt mondta:

- Ott egye a fene...

Lizi idejekorán észrevette a germán nyelv váratlan veszedelmét, de keveset tehetett ellene, mert Albert lelkes bogár- és növénygyűjtő lett a gyerekek mellett, együtt csavargott velük, s ezeket a „tudományos" kirándulásokat mégse lehetett betiltani. Ilyenkor aztán pisztrángot hoztak, meg gombát, áfonyát és somot, szakadt nadrágot - és egypár szegény cincért vagy lepkét igazolásul... Monsieur Albert és Herr Pipet karácsonyra Albert bácsi és Péter bácsi névre hallgattak, és Lizi fejcsóválva kapta magát rajta, amikor egyszer azt mondta:

- Herr Péter...

Az öreg ház élni kezdett, a vén kövek nemhogy kihűltek volna, de megmelegedtek a télben, és észre se vették, amikor rájuk dőlt a tavasz.

Az öreg Albert elgondolkodó lett, amikor felszáradtak a hegyoldalak, a lovakkal nagyobb utakat tett,, mert elhíztak a télen, és újra vasaltatta őket.

Budeniusz úr hosszan hallgatott, amikor összehívták a tanácsot, a páter széttárta karját, mint aki nem adhat tanácsot, de aztán zsebébe nyúlt, és egy levelet tett az asztalra.

- Ha úgy határozna Péter, hogy Albert menjen...

- Nem várhatunk.

- ...akkor ez a levél egy kis segítség lesz a kolostorokban, általában katolikus egyházi embereknél.

- Ez pedig a lutheránusoknál. Ne féljen tőlük, Albert!

- Nem félek, uram, az ördögtől se, mert nekem ez a parancs, monsieur Jean de Bartay utolsó parancsa. - Eltette a két levelet. - Köszönöm az urak jóságát, madame Cécile nevében is.

Amikor Albert kiment, egy kis csendesség maradt a szobában, mintha Pipet gondolatai elszaladtak volna a patak mellé, ahol a „Fekete Hattyú" öreg lépcsői roppannak, ha nem is jár rajtuk senki.

- Nagy út - mondta Pipet.

- Nagy - bólintott Budeniusz -, és veszedelmes.

- De egy év múlva csak egy pillanat lesz. Talán annyi se - mondta a páter, és elővette a sakktáblát.

Albert napokig készült, s a két gyerek lelkesen segített szerszámot tisztítani, csomagolni, ponyvát feszíteni. Francia, német, magyar szavak kavarogtak zagyván és töredezetten, de tökéletes megértéssel. Végre elérkezett a reggel, amikor megzördült a nagy utat járt kocsi. Pipet megölelte Albertet, a gyerekek paroláztak, és még Lizi tante is elérzékenyedett.

- Auf Wiedersehen, herr Albert!

Albert még egyszer visszanézett a kocsiról, hátratekintett a ponyva alá, hogy megvan-e minden, megtapogatta zsebében a különféle iratokat és ajánlóleveleket, aztán megrántotta a gyeplőt:

- Sietek, monsieur, és ne aggódjon, ha késnénk.

A lovak parádésan felvágták fejüket, a hám megfeszült, és egyszerre üres maradt az udvar és várakozó.

Pipet erre az időre úgy emlékszik vissza, mintha csak ülne, és azt számítaná: mikor érkezik vissza a kocsi, Albert, Cécile és - igen - a gyerek. Ez a gondolat kicsit távoli és álomszerű volt. Cécile után vágyott, de a gyereket nem tudta elképzelni, azt se, hogy egyáltalán van. Az események, az idegen világ, apja elmúlása, az idő, mintha ködöt leheltek volna a „Fekete Hattyú" és Lőcse közé, és mintha Albert is most ebben a valószínűtlen ködben járna. Hol lehet most - gondolta sokszor, és elképzelte az utat, a lovakat, Albertet, amint cseh, osztrák, bajor fogadósokkal veszekszik, de megy, megy paptól papig, kolostortól kolostorig, kocsmától kocsmáig, lutheránustól katolikusig, de megy, amíg csak meg nem áll a ‚Fekete Hattyú" udvarán, ahol nyár lesz már, mire odaér, s mire ide vissza: ősz.

A gyerekek is elárvultan ténferegtek pár napig Albert után, de aztán Lizi keményen kézbe vette a gyeplőt, és az egzámen is megesett minden baj nélkül. Budeniusz úr megdicsérte őket, a páter hümmögött, Lizi azt mondta, hogy szorgalommal többre is vihették volna, Pipet pedig nagy ebédet adott a vizsga örömére, ahol bort is ihattak.

- Csak mértékkel, mértékkel - intette őket a páter, de Aladár, az idősebbik, csak legyintett.

- Könnyű kis zsiger ez a szekszárdihoz képest..., ne féltsen bennünket, Anselm bácsi. Nálunk senki se iszik vizet, mert a vízben kolera van és háromnapos hideglelés...

- Ki mondta ezt a szamárságot?

- Édesapánk...

- Bizonyára, nem úgy értette... - nyelt egyet a páter, és Budeniuszra nézett, aki kajánul mosolygott tányérjára.

- Édesapánk nemigen iszik vizet - bizonyította a kisebbik Szőnyi-csemete - csak bort, három-négy pintet, ha egyedül van.

- És ha nincs egyedül? - faggatta a gyereket Budeniusz a páterre pislogva.

- Akkor többet. Szerencsére keveset van egyedül, mert ha nincs vendég, nem marad otthon.

- A vendégszeretet szép erény, ha nem viszik túlzásba - mondta Anselm atya kenetteljesen, aztán másról kezdett beszélni, mert félt, hogy még más furcsaságok is kiderülnek a Szőnyi-familiáról, Budeniusz úr nagy gyönyörűségére.

A bor azonban mégis bátorságot öntött Aladárba, mert később megkérdezte:

- Ha Cécile néni megjön, azért mi visszajöhetünk ide, Péter bácsi?

Pipet-nek megmelegedett a szíve.

- Mindig visszajöhettek.

- Akkor szüret - mondta Gyurka -, csak most már jöjjön Anna néni, mert azért otthon is nagyon szeretünk lenni...

Anna azonban késett, bár a fiúk a templomtoronyból lesték az ismerős kocsit. Amikor végre feltűnt - majd félórányi távolságban -, úgy rohantak haza, hogy Lizi tante elfehéredett, azt gondolván, hogy ég a városháza.

- Jézusom, mi történt?

- Jönnek! - üvöltött a két gyerek egyszerre és magyarul.

- Ja - ocsúdott fel Lizi a magyar szóra -, ja? Akkor mars mosakodni, ruhát kikefélni, hajat megfésülni és cipőt kitisztogatni.

A berobogó kocsit azonban szerény tartózkodással fogadták, mert Lizi tante német, az előtt lehet ugrálni, de Anna néni előtt nem, az öreg János előtt pedig egyszerűen lehetetlen.

- A Csillag sántít - állapította meg Gyurka, átesve a meleg csókolódzáson, parolázva Jánossal.

- Likba lépett a büdös, de majd megorvoslom. Ilyen volt az anyja is, álomszuszék, aztán ha elbóbiskolt, belement a kútba is. Hogy vannak, ifiúr, egyébiránt?

- Mennék már haza, János bácsi!

- Hát az öreg Madárijesztő, nem látom...

- Albert bácsi elment Franciaországba, Péter bácsi feleségéért.

- A fenét, hát közelebb nem talált az úr? Ámbár, úgy látom, nagy a komaság, mert „bácsi" lett itt mindenki.

Gyurka egy kicsit elszégyellte magát, de Aladár dühbe gurult.

- Ezután majd írunk kendnek levelet, hogy kit szabad bácsizni..., de aztán válaszoljon kend, ha már azért jött, hogy megszóljon bennünket.

Az öreg meghökkent.

- Nono, hát nem értik meg már a hazai embört? Vagy ujjan nagy urak löttek, hogy tréfázni se szabad... Persze az oskola. Te meg János, ökör vagy, még csak nem is ló...

Erre meg Aladár szégyellte el magát.

- Azt én nem mondtam, és kiverném a szemét, ha más mondaná, de az öreg Albert a barátunk, Péter bácsi meg igen jó ember, úriember, és vacsorát csapott a kedvünkért, hal volt meg bor...

- Bor, hát itt is van bor? Ezt kóstolják mög.

Lizi tanti aztán nem győzött csodálkozni, hogy a gyerekek milyen vidám szolgálatkészek lettek, csillogott a szemük, nevetett minden mozdulatuk, és sose beszéltek ilyen szépen németül..., csak akkor horkant fel, amikor Gyurka meghívta Péter bácsit a nyárra Nadalosba, hiszen őszig úgysem érkezik meg Cili néni...

Lizi azonnal lecsapott rá.

- Was, was ist das Cili néni?

- Úgy gondoltam, hogy Madame Cécile, azaz Frau Bartay...

Pipet fejét csóválta.

- Nem lehet, fiam. Gondold meg, ilyen hosszú és nehéz út után nem várná őket senki. Majd jövőre, vagy azután...

- De ezt ígéretnek vesszük - mondta Anna -, mert Gyurka előttem beszélt, bár senki sem bízta rá. A sógor meghagyta, hogy Bartay úr nélkül haza ne merjünk menni.

- Köszönöm, igazán köszönöm, de most nem lehet. Higgyék el, szívesen mennék...

És ez igaz is volt. Amikor a kocsi újra elindult, Pipet szinte sajnálta, hogy nincs rajta, és szégyellte magát, hogy másra is tud gondolni, mint Cécile-re.

Sokáig állt a lépcsőn - amíg csak látszott a kocsi -, és annak zörgésével egyszerre némult meg a ház a háta mögött. Lizi bevonult szobájába, a gyerekek elmentek, Albert Isten tudja, merre járt, és léptei olyan magányosan kongtak a folyosón, hogy hátrafordult, nem jön-e utána valaki.

Nehezen múlt ez a nyár. A páter elment Bécsbe valami rendi ügyben, Budeniusz úr a falvakat járta, Imrét is ritkán látta, mert hol ide küldték szegényt, hol oda, és Lizi vagy Budeniuszné bizony sovány társaság voltak a nyári délutánok gabonaérlelő, lusta társtalanságában.

Június, július, augusztus egymásnak adták a kertet, a mezőt s a hegyeket, és elmúlott már Nagyboldogasszony napja, amikor egyik éjszakán kocsi állt meg a ház előtt. Pipet ébren volt - mostanában sokat álmodott Cécile-ről, s utána nem tudott elaludni -, de nem mozdult ágyában.

- Majd továbbmegy - gondolta -, bizonyosan eltévedt - és egy pillanat alatt megint elképzelte, milyen lesz és mit érez, ha az *igazi* kocsi érkezik meg, s a régi drága hang szól hozzá:

- Pipet, kedvesem, megérkeztünk... - és akkor, akkor egyszerre megint jó lesz minden. Lesz miért élni, kit szeretni, óvni...

- Monsieur, monsieur!

Pipet szinte megdermedt az ágyban.

- Mon Dieu! Ez Albert - és alig tudott mozdulni. Gondolatai elhidegültek, a hirtelen rászakadt valóság megrémítette, de aztán kiugrott az ágyból, az ablakhoz rohant, ruhát kapkodott fel, de megállt közben és arra gondolt, így nem mehet Cécile elé. Milyen gyorsan megjárta Albert a nagy utat. Úgy látszik, simán ment minden... Aztán megint kinézett a ponyvás szekérre, mely nem mozdult és titokzatosan állt a hold fogyó derengésében.

- Persze, a kapu...

Kitárta a kapu két szárnyát, és oldalt állt, amíg bejárt a kocsi, és a lovak fáradtan megálltak mellette. Albert csak ült a bakon, a ponyva alja feketén ásított, és reszkető hideg lett egyszerre.

- Majd bejövök, uram, aztán beszámolok mindenről.

A kocsi megmozdult, zörgésében mintha a hosszú út minden fáradsága nyikorgott volna, és elveszett az udvar mély árnyékában.

- Nem jött el - gondolta Pipet -, nem jött el... Befordult a házba, gyertyát gyújtott, és nézte a kis lángot, amely mintha a „Fekete Hattyú" ódon szobájában égett volna.

- Cécile... - gondolta, és a név körül most fájón és céltalanul kavarogtak a gondolatok. - El kellett volna jönnie - állt fel benne a harag. - Nincs mentsége. Ha akart volna, eljöhetett volna.

Felállt. Albert nem fog észrevenni semmit. Nem, nem mutatja, hogy elhidegült a szíve, és a keze reszket. Nem mutatja a keserűséget, a porrá omlott vágyakat. Talán nem is szerette az az asszony, hiszen úgy kéretőzött fel a kocsira... A gondolatok tépni kezdték Cécile-t és marcangolni önmagát.

Most künt léptek hallatszottak. Magányos, öreges léptek és halk mormolás. Mit beszél Albert és kihez? Elsápadt. Talán... ó... talán.

Az ajtó csendesen kinyílt, s az öreg karján álmos szemű, fáradt arcú kisfiúcska ült... Szeme..., ó, a szeme... Cécile, édesem!... A kisfiú hátrahajtotta fejét az öreg borostás arcához, és úgy nézte a sápadt embert, akinek szemét elhomályosította a könny.

- Monsieur - tördelte rekedten Albert -, ez itt Jean-Pierre de Bartay. Az anyja már egy éve nem él...

Napokig ült akkor Pipet a szobájában fájdalmas, zavaros játékaként a rászakadt szomorúságnak és önvádnak. Mért nem hozta el Cécile-t *akkor,* miért vádolta a halott kedvest hűtlenséggel, hitványsággal és gondolatai mögött, hogy más kocsira is felkéredzkedett volna... Miért, miért, miért...

Ha Albert bejött, nem hallgatott oda:

- Majd később, Albert.

Ha Lizi behozta az ebédet:

- Tegye csak le, Lizi...
- Enni kell, herr Bartay.
- Igen, Lizi, most hagyjon.

Evett is, nem is. Néha fiára gondolt, aki csendesen üldögélt Lizi ágyán, vagy Alberttal totyogott az udvaron, de nem mondta, hogy látni akarja. Pedig sokat gondolt rá, de olyan távoli volt a gyerek, olyan valószínűtlen az elszakadt és kipattant élet változása, hogy ha végigfutott rajta: világos, mégis rejtélyes bozótba szakadt, és elakadt gondolatai tehetetlenül vergődtek az úttalanságban.

Egyszer Lizi behozta a kicsit, amikor terített, letette a földre, s a tányérok puhán koppantak az asztalon.

- Kérem, vigyázzon rá, amíg tálalok. Olyan magányos szegényke.

A kisfiú megállt az asztal mellett, megfogódzkodott a térítőben, de nem nézett az asszony után. Fogódzkodó kezét nézte, aztán Pipet felé fordult, elindult feléje, de közben megállt, újra elindult, kicsit megtántorodott, de akkor Pipet már felkapta, és fullasztóan magához ölelte.

- Cécile, drágám - suttogta, és a puha kis arcban megcsókolta az ellobbant és újra kinyílt kedves szemeket.

- Ha evett a kicsi, hozza le újra Lizi...

- Akkor alszik... Evés után alszik, de ha felébredt, lehozom.

És Lizi mosolyogva tálalt Albertnek.

- A gyermek lent van - mondta -, most már rendbe jövünk... Nagyon szerethette a feleségét.

Albert csak bólintott; a sáros útra gondolt, Jean de Bartay-re, az elmúlt időre, a sebekre és fájdalmakra, melyek begyógyulnak és néha örömöt teremnek.

Akkor ebéd után Albert újra lement Pipet szobájába, megrakta a tüzet, tett-vett és várta, hogy megszólítsák. De Pipet hallgatott. Albert azonban breton volt és akaratos.

- Lizi azt mondja, hozzam le a kisfiút. Mondtam neki, hogy addig nem hozhatom le, amíg monsieur nem kívánja...

- Hát hozd le, Albert...

A kicsi aztán eljátszogatott a szobában, csendben néha arra a nagy emberre nézett, aki az ablaknál ült, furcsa füstöt fújt, és nem szólt soha semmit.

Bizony semmit, gondolja most Pipet, egy életen keresztül szinte semmit. De mit lehetett volna mondani? Mit lehet mondani most a

csillagoknak, amelyek megkérdezhetetlen magasságban vannak, mit lehet kérdezni az emlékektől, melyeknek múltjából itt játszik ez a kisgyerek, ez a kis idegen, ez a Jean de Bartay, akinek felkiáltottak a béresgyerekek, hogy:

- Jancsika, gyere le!

Ez azonban mind csak később következett.

A pipák kiégtek, a dohány elfüstölgött, a hallgatás egyre mélyebb lett, a gyerek nőtt, nőtt a szótlanságban, és amikor lehetett volna már neki valamit mondani, akkor már nem lehetett mondani semmit.

Pipet lement egy nyáron a Duna mellé, lement két nyáron, és egyszer csak úgy érezte, nem idegen már ez a vidék. A szél és a felhők mondtak már valamit, és nem csak üzeneteket hoztak egy elsüllyedt világból, de vittek is. Kinek? Ezt nem lehetett tudni. Kitől? Ezt gondolni lehetett, ámbár nem volt bizonyos. A Szőnyi gyerekek nőttek - nőtt Jean is -, az idők ősz hajszálakat festegettek, a földet megforgatták az ekék, a vándormadarak fiai visszajöttek, és egy nyári este, amikor Szőnyi rettenetes unalmában már nem tudott mit mondani, azt mondta Pipet-nek:

- Te, Péter, igazán megvehetnéd azt a Csallányost.

Pipet felnézett.

- Jó, megveszem a Csallányost.

- Megbecsültetjük valakivel, akiben megbízunk, és nem alkuszunk.

- Jó, nem alkuszunk!

Aztán csak ültek. Az egyik az eladott föld szomorúságával, a másik a megvett föld örömével. Pipet már régen gondolt erre, de szinte gorombaságnak érezte előhozni. Most azonban kapott rajta.

- Nincs semmi kikötésed? - kérdezte Szőnyi, aki kicsit megbánta már ezt a hirtelen vásárt.

- Mi lenne? Te is becsületes ember vagy, én is az vagyok. Miért csapnánk be egymást...

- Hát ez igaz..., ez igaz - és körmével vakargatta a csizmaszárát -, de hidd el nekem, nagyon megszerettelek. Nem a fiaimért, lókötő mind a kettő, csak egymagadért. És most nagy örömöm van, hogy megtelepedtél. Pláne a szomszédságban...

Az ámbituson ültek, és most körülnéztek a Duna-erdők felé húzódó messzi tájon. Nyár vége volt már, délután, amikor a földi

élet illatai nehézkesen és súlyosan gomolyognak az árnyékok alatt, és megérezték, hogy az ő világukban mindenütt nyár vége van. A pókok kötik már hálóikat, a lepkék gubóikat, a hernyók fészkeiket, és a madarak magas röptében búcsú és új tavaszok fénye van.

Nem is eladás volt ez, és nem vétel; nem két eladó ült a kopott kőkockákon, hanem két ember, akik közül az egyik azt mondta:

- Neked adom.

S a másik azt mondta:

- Köszönöm.
- Mert a pénzt nem értékelte egyik se.

És most csak ültek. Az egyik kifogta az ökreit, a másik befogta az ökreit. Szőnyi - aki minden lehető és lehetetlen alkalomra inni akart - csendesen nézte az udvart, a gémeskutat, a jövő-menő cselédséget, és megérezte az asztal alatt hallgatódzó jövőt.

- Így van - mondta. - A szavam állom - és megmozdult, hogy felálljon.

- Várjál, Gyurka! Valamit mégis kérek. Elég sokat kérek...

Szőnyi szeme felvillant: hátha vissza lehet csinálni ezt az ostobaságot.

- Szőnyi Anna kezét kérem!

Majd félszáz éve ennek, de a szobák most mégis lángolni kezdenek; összenyílnak az ajtók, a gyertyák füstje némán hullatja bársonyát a kései nászra, és a magyar urak - egy kis vállveregetéssel ugyan (aminek eredetét még senki meg nem magyarázta) -, de teleszívvel ünnepelték az új házasokat.

Pipet kicsit meghatottan húzódott Annához, mintha ez az eljövendő időre is védelemkeresés lett volna, a hangosság és értelmetlen hősködés ellen.

- Azt hiszem, azért szeretnek bennünket...

Anna nem válaszolt, de visszaszorította Pipet kezét, és ebben benne volt a Szőnyi nagyasszonyok minden ígérete.

Aztán beköltöztek Csallányosba. Pipet eladta franciaországi birtokát, és elkezdődött egy élet, amelyben nem volt ígéret, nem volt lángolás, szavak alig estek, de két messze született lélek minden becsületessége benne volt.

- A „bolond francia" - mondták a szomszédok minden rosszindulat nélkül.

- A „kényes Szőnyi Anna" - mondták a szomszédasszonyok kellő epességgel. „Várt leány várat nyer", lám, kifogta ezt a franciát, ámbár lehet, hogy csak az istenadta olyan kuka-forma...

De maguk között, a hálószobák párnaveregetése közben bizony megmondták az Ákosnak vagy Bercinek, hogy „Beszélhetsz, jó vitéz, akár a beteg olasznak. Eredj a franciához tanulni..."

Pipet Anna mellett még jobban meglassúdott, és a gyümölcstermelő francia ősök pepecselő készsége sok örömet szerzett neki. Odahaza sokszor hallotta az asszonyok nyelvelését a fák szeretetéért, és hálás volt Annának, amikor csak annyit mondott:

- ...ha örömöd van benne...

Csallányos mellett ott kanyargott a Duna. A földek puha készsége, a nyarak álmos lustasága, az őszök buja böngészése úgy ringatta Jean de Bartay-t az évek bölcsőjében, hogy maga se tudott róla, és mire tudott volna, Bartay János volt már, Szőnyi Anna fia, mintha a Bartayak a Szőnyiékkel egyszerre jöttek volna erre a földre.

Új gyerek nem született - a Szőnyiek nagy bánatára -, és János éppen olyan csendes, szelíd, gyümölcsoltogató, méhészkedő, halk szavú ember lett, mint az apja. Este azt mondták róla, hogy bolond, reggel meg azt, hogy több esze van, mint a vicispánnak. De János csak mosolygott, és ezenközben elvette Csáthy Magdát, akit anyja választott, és anyjával már csak azért se ellenkezett, mert soha nem ellenkezett, de azért se, mert Magdának már úgyis elhordta apja összes virágát.

És ekkor újra fellobbantak ezek az öreg ablakszemek. Albert megjárta már újra a régi otthont, és az öreg képek, selymek, szőnyegek újra kivirultak ebben az idegen világban. De vajon idegen világ volt-e ez?

Pipet és Anna egymás mellett ültek, nézték a fiatalokat, és most már tudták, hogy minden rendben van, érezték, hogy az idegen utak összeértek. Az asztal körül Albert totyogott, a másik szobában fiatalok zsibongtak, Szőnyi Gyurka most mondta a harmadik felköszöntőt, de Pipet érezte, hogy ez az asszony, akit Szőnyinek hívnak, ez már sehova nem tartozik, csak őhozzá.

Milyen régen volt! Tizennyolc-húsz éve? De ez most már majdnem mindegy. Egyedül van már, hűlőben a kályha, fakulóban minden, ami mögötte van, csak kint a csillagok ereszkedtek közelebb. Az előbb ugyan Gyuri mintha rakott volna a kályhára, de lehet, hogy elaludt a tűz, mert nem hallja pattogását és nem érzi melegét! Igen, egy idő óta mintha nem lenne olyan meleg, mint azelőtt volt. Azelőtt Anna azt mondta:

- Ugye, milyen jó meleg van?
- Igen.

De most nem kérdi senki, hogy meleg van-e, és ha Gyuri elcsavarog dohányt vágni, pipálgatni a szeresbéresekkel, nem gondol senki a tűzzel, ő pedig nem akar szólni. Az unokák ugyan felszaladnak néha, csizmásan és hószagúan:

- Nagyapa, nincs itt hideg?

De aztán elrohannak, és nem törődnek az öreggel, aki nem is akarja, hogy törődjenek vele.

Nincs ebben a nemtörődésben szeretetlenség, nincs ebben mellőzés, csak apró gondolatok vannak mögötte:

- Bizony, ha öreganyátok élne...

Ennél a gondolatnál kinyúl Pipet keze, és megfog valamit az asztalon, amit valamikor annyiszor érintett Szőnyi Anna keze. Ezekben az érintésekben reggelek és nappalok vannak, köd és hó, napfény és borulás, ősz és nyár, ezekben az érintésekben az Idő van, és benne egész, meleg, hallgatag, egyszerű életük.

Odakint már éjszaka kezd lenni. Az ablak mély tükrében messze van a gyertya fénye, de felette közel van a hold bárányfelhős udvara, és közel vannak a csillagok.

Szőnyi-Bartay István.

A betűk önmagukat írják az öregember gondolatai között, és a magyarázat olyan messze ballag mögöttük, hogy már nem is tartoznak össze.

Cécile! Távoli út, puha, messze szépsége a fiatalságnak és idegen hajtása a két unokában.

- Szőnyi-Bartay István és János.

Idegen hajtása?

Anna akarta, hogy sohase legyenek idegenek, és nem is lettek idegenek. János, a szemlélődő magyar és István, a harcos magyar. A nagyapa körül van valami homályos mese, hogy francia *volt* vagy ilyesmi, de ez nem igaz.

- Kossuth - kiáltotta István, és Pipet magát látta ott, a német vásárban, és magát érezte páter Anselm rideg cellájában.

Pipet felnéz a csillagokra, de most Annára gondol, akinél hűségesebb és jobb nem volt a világon. Milyen távol esnek ezek a gyerekek attól a halk öregasszonytól.

Ezek itt azt kiáltják:

- Kossuth! - és virágot visznek az öregasszony sírjára, akihez semmi, de semmi vérségi közük nem volt a világon. És most azt mondják: nagyapa *azért jó magyar.* Micsoda balgaság!

- Én *lettem* magyar, mert *akartam* lenni, ők pedig csak annak születtek. Vagy itt volt az öreg Albert. Hiszen hazamehetett volna! És nem akart hazamenni!

- Monsieur - mondta, amikor Pipet felajánlotta, hogy ha haza akar menni, elég pénzt ad a rokonságnak -, monsieur, ha ez a föld jó volt a nagyasszonynak, jó nekem is.

És Pipet most érzi a szálakat, amelyek vannak, élnek időtlenül, és ezek a szeretet elszakíthatatlan szálai.

Hideg téli éjszaka van odakünn, a csillagok mintha az embereket néznék, akik rájuk néznek, és mérhetetlen magasságokban is olyan közel szállnak, hogy szinte megszólalhatnának. Csak éppen nem szólalnak meg. Ilyen messze vannak talán azok is, akik elmentek? Látnak, néznek, örülnek, bánkódnak, korholnak és helyeselnek - csak éppen nem szólalnak meg? Talán még szeretnek és óvnak is?

Öreges álmok ezek - gondolja Pipet, de szép álmok. Most már érzi, hogy háta mögött a kályhában fellobbant a tűz, megmelegedett a délutáni pipafüst, a régi képek megint családtagok lettek, és a papírvágó kés nyelén rajta van Anna keze melege.

- De ki az a Kossuth?

A pozsonyi jurátusok „bolondságai" és a „hóbortos" fiatalság rúgkapálódzása áthangzott a Duna-erdők felett is, de nem mondott sokat senkinek, csak az öregembernek, aki hallotta már zúgni ezeket a szeleket, és a fiatalnak, aki nem tudta, mi van bennük, de érezte, hogy messze valahol zeng a világ és hozzá szólt.

Az egyik Pierre de Bartay volt, a másik Szőnyi-Bartay István. Az egyik a francia lovag unokája, a másik egy kocsmároslány unokája, akinek ez az unoka volt az apja.

Pipet most már nem gondol szomorúsággal Cécile-re, hiszen olyan messze van és olyan közel. Korcsmároslány? Igen!

Ezt persze nem tudják az idevalók, nem tudják a Szőnyiek, de Anna tudott mindent. Anna feleség volt, cinkos és szerető. Anna *minden* volt, ami egy jó asszony lehet, és Pipet sokszor gondolkodott azon, hogy Anna talán Cécile is egy személyben?...

Kár, hogy gyermekük nem lett.

Kár?

De itt van János két fia: János és István. János: nem! János tipikus francia: felfortyan, ha arra sor kerül, de egyébként eldugja a garast, úgy nézi a szőlődugványt, mintha kettőig se tudna számolni, pontosan tudja már, hány hold lesz az ő része, és apjáról a szekszárdi kaszinóban - ami nemrég lett kaszinó - úgy beszél, hogy „Atyám uram".

István azonban: igen! Hogy honnét örökölte: nem lehet tudni, de az öreg Szőnyi szerint „bújja a parasztot", első osztályú barátja az öreg Gyuri - aki különben bármely pillanatban meghalna érte -, másodosztályú barátja pedig a „Nagyapa", aki „ott volt" a „forradalomban", és „jeles dolgokat mívelt".

Ezt, hogy „jeles dolgokat mívelt", Gyuri mondta a béreseknek, akik ezután is nyugodtan pipáltak a jászol mellett, és nemigen gondoltak lényeges dolgokra. István azonban gondolt. István szívében nagy térség volt, melyben elfért egy nagy kiáltás:

- Szabadság! - és István néha leült egyedül is a Duna-parton, és hallgatta ennek a zengő kiáltásnak visszhangját.

Honnét jött ez a kiáltás? Milyen időtlen keresése volt ez a térnek és embernek? Milyen távoli vágy és ősi nosztalgiája mindennek, ami emberi? A francia nemes és a francia csaposlány *magyar* unokája ült a Dunaparton, és hallotta ezt a szót, amit magyarul mondtak a végtelenségnek és az egeknek az Isten végtelen szabadságának reményében azok ellen, akik Isten kegyelméből ültek a trónon, amíg ez a kegyelem védte őket.

Pipet nem egészen értette a magyar *király* és az osztrák *császár* mítoszát, de amit unokája mondott, azt megértette.

- Nagyapa, ez így nem megy tovább.
- Micsoda, fiam?
- Mi nem vagyunk rabszolgák, Nagyapa.
- Ki mondta, hogy azok vagyunk?
- De azok vagyunk! Nincs szabadság, nincs sajtószabadság, megmondta Petőfi is: „Rabok legyünk vagy szabadok!"
- Ki az a Petőfi?
- Tudja, Nagyapa, az a nagy költő, aki a *Nemzeti dalt* is írta. Megmondták Kossuth is, meg a többiek.
- Kik a többiek?
- Mindenki, Nagyapa! Az egész Ország!

Milyen régen volt már ez is. Az évek számai hullanak az idő óráján, és a csillagok nem tartják számon, hogy 1792-1800-1840 és 1848-at írnak-e az emberek veszendő könyvekbe, melyeket kalendáriumoknak neveznek.

A csillagok nem tartják számon az embereket, és alig tartják számon az eseményeket. Az évek örömmel jönnek, ha jót hozhatnak, és mord kegyetlenséggel szórják el romlott terhüket, ha az van rájuk bízva. Az évek utak, melyeket végig kell járni, az évek az életet hozzák, és az elmúlást viszik foszló tarisznyájukban.

A kiáltás végigszállt a Duna felett, végigszállt minden vizek felett, megzörrentek a fegyverek, s a nagyapák kinéztek öreg ablakokon, hogy merre mennek az unokák.

Pipet elfeledte már, honnét jött, elfeledte, hogy miért jött, elfeledte a hazát és elfeledte az országot, csak azt érezte, hogy a tűznek lobognia kell a fiatal szívekben, és az unokáknak harcolniuk kell, mert övék a jövő.

Visszagondolt Alphonse-ra, a hazai selymekre és a hazai rongyokra, apjára és Theodore bácsira, a nyomorra és ragyogásra, és amikor István eljött hozzá búcsúzóra, mi mást mondhatott volna, mint hogy:

- Menj, fiam!

Milyen régen volt mindez! Most tél van! A Duna-erdők fölött néma hidegségben úszik a hold és tűnődve szikráznak a csillagok. A gyertya már nem ég. Mit világítson még? Az öregember gondolatainak határa nincs, a szoba meleg, és a messzeföldről hozott

vak tükörből úgy néznek az ősök, mint akiknek semmi mondanivalójuk nincs. Ül az öregember a Duna-erdei öreg ablaknál, és most - végre -, hogy mindent és mindenkit eltemetett, úgy érzi: hazaérkezett.